etnologické ROZPRAVY

ročník XXIII| 2016 | číslo 1

z obsahu

Juraj Janto
Komunitný rozvoj na sídliskách

Oto Polouček
„Nemohu je klamat?“: konstrukce obrazu badatele v terénu

Lucia Ditmarová
Etnografický výskum v OZ Proti prúdu: Každodenná angažovanosť?

Banská Bystrica
Etnologické rozpravy 1/2016
Ročník XXIII, 2016, č. 1

Vydáva
© Národopisná spoločnosť Slovenska
© Katedra sociálnych štúdií a etnológie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici
© Ústav etnológie SAV v Bratislave

Vychádza dvakrát ročne
Redakčné uzávierky Etnologických rozpráv: 31. marec a 30. júl

Editorka: Dagmara Majerová
Šéfredaktorky: Alexandra Bitušíková, Jolana Darulová
Redakčná rada: Zuzana Beňušková, Daniel Drápala, Mária Halmová, Hana Hlôšková, Katarína Koštialová, Zdena Krišková, Ladislav Lenovský, Dagmara Majerová, Katarína Slobodová Nováková, Blanka Soukupová

Technická spolupráca: Kamila K. Beňová, Dagmara Majerová

Adresa redakcie: Katedra sociálnych štúdií a etnológie
Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici,
Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica

Recenzovaný vedecký časopis
kontinuálne nadväzuje na časopis Národopisné informácie (1967 – 1993)
Je evidovaný v medzinárodnej databáze ERIH

Náklad: 200 kusov
Tlač: Ševt, Bratislava
Registračné č. MK SR: 924/94
ISSN 1335-5074

Toto číslo Etnologických rozpráv vyšlo s finančnou podporou grantu VEGA 2/0024/14 Občianske aktivity ako determinant udržateľného rozvoja mesta (etnologický pohľad).

etnologické ROZPRAVY

ročník XXIII | 2016 | číslo 1

etnologické
ROZPRAVY
ročník XXIII | 2016 | číslo 1

Obsah

Editoriál

* s. 5

Štúdie

Juraj Janto: Komunitný rozvoj na sídliskách

* s. 7

Oto Polouček: „Nemohu je klamat?": konstrukce obrazu badatele v terénu

* s. 23

Lucia Ditmarová: Etnografický výskum v OZ Proti prúdu: Každodenná angažovanosť?

* s. 36

Juraj Štofej: Cesty k inklúzii rómskych detí predškolského veku žijúcich v sociálne vylúčenom prostredí v Trnave

* s. 51

Rozhľady

Jana Belišová: Vzájomné vzťahy Rómov a Nerómov pri hudobných projektoch. Čoho sa bojíme a čo si vážime, čo nás spája a čo nás rozdeľuje.

* s. 66

Diskusie

Ivan Murín – Miloš Zapletal: Aplikovaná antropológia a ekológia pri výskume živej kultúry a prírody

* s. 86

Martina Takácsová: Reakcia na štúdiu PhDr. Matúša Ivana v Etnologických rozpravách 2015/2

* s. 100

Rozhovor

Magdaléna Paríková: Ján Podolák – vzácne životné jubileum vzácneho etnológa

* s. 111

Správy

Marta Botíková: Konferencia o meste - urbánno etnologické stretnutie v Trnave

* s. 126

Soňa Jambrichová: Študentská vedecká odborná konferencia 2016 na bratislavskej KEM FiF UK

* s. 133

Recenzie

Ján Botík: Pozoruhodný sebaobraz Hrušovčanov

* s. 136

Marta Botíková: Kniha pravdivých príbehov

* s. 142

Spomienky

Zuzana Beňušková: Namiesto nekrológu: Dr. Štefan Mruškovič, CSc.

* s. 146

ethnological
DEBATES

Content

volume XXIII | 2016 | number 1

Editorial

* p. 5

Articles

Juraj Janto: Community Development in Housing Estates

* p. 7

Oto Polouček: Can't I deceive them?" framing of researcher's image in fieldwork

* p. 23

Lucia Ditmarová: Ethnographic fieldwork in Proti Prúdu Civil Association: Everyday engagement?

p. 36

Juraj Štofej: Ways to the Inclusion of Roma Children in preschool age living in socially excluded area in Trnava

* p. 51

Overviews

Jana Belišová: Mutual relations of Roma and non-Roma in musical projects. What are weu afraid of and what we value, what unites us and what divides us

* p. 66

Discussions

Ivan Murín – Miloš Zapletal: Applied anthropology and ecology in lived culture and nature research

* p. 86

Martina Takácsová: The Reaktion to Research Study of PhDr. Matúš Ivan in Ethnological Debates 2015/2

* p. 100

Interview

Magdaléna Paríková: Ján Podolák – The Rare Life Jubilee of the Rare Ethnoplogist

* p. 111

Reports

Marta Botíková: Conference about the City – the Urban Ethnological Meeting in Trnava

* p. 126

Soňa Jambrichová: Student Scientific Coference 2016 at department of Ethnology and Museology, Faculty of Arts UK

* p. 133

Reviews

Ján Botík: Remarkable Self - Portrait of the Hrušov people

* p. 136

Marta Botíková: The Book of Truth Stories

* p. 142

Memories

Zuzana Beňušková: Instead of Necrology: Dr. Štefan Mruškovič, CSc.

* p. 146

Milé kolegyne a kolegovia,

Vitajte v ďalšom čísle vedeckého časopisu Etnologické rozpravy, ktorého ústrednou témou je Aplikovaná a angažovaná etnológia. Téma sa zameriava na široké využívanie, t. j. aplikáciu etnologického a antropologického poznania a výskumných metód v spoločenskej praxi, pri riešení skutočných problémov. Zahŕňa tiež rôzne aspekty a spôsoby angažovania výskumníkov a výskumníčok vo veciach verejných, či ide o lokálne a translokálne občianske aktivity alebo iné prepojenia medzi akadémiou a praxou, ktoré v súčasnosti nadobúdajú najrôznejšie podoby. Samotná angažovanosť môže byť realizovaná v rôznorodých formách, od vzdelávania vedcov a vedkýň, ktorí sa snažia svoje akademické vedomosti využiť pre spoločenský prospech, až po angažovaný aktivizmus, keď samotní etnológovia prispievajú svojou činnosťou k spoločenskej zmene. Týmto číslom Etnologických rozpráv chce redakcia otvoriť diskusiu na tému aplikácie a angažovanosti (a úskalia takéhoto prístupu) a poukázať na to, že etnológia a sociokultúrna antropológia je nielen zaujímavým študijným odborom pre niekoľko nadšencov (ako to často vníma verejnosť), ale aj spoločensky relevantnou disciplínou, ktorá vie na základe svojich metodologických nástrojov a hĺbkových analýz priniesť návrhy riešení aj najzávažnejších spoločenských problémov.

Číslo Etnologických rozpráv, ktoré držíte v rukách, je jedným z čiastkových výstupov výskumného projektu VEGA 2/0024/14 „Občianske aktivity ako determinanty udržateľného rozvoja mesta (etnologický pohľad)", na riešení ktorého sa podieľa Ústav etnológie SAV a Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Projekt sa sústreďuje na analýzu občianskych (individuálnych a skupinových) aktivít, ktoré sa zameriavajú na ochranu lokálnej (historickej) identity mestských priestorov, revitalizáciu a kultiváciu verejných priestorov, na rozvíjanie komunitného života prostredníctvom kultúrnych a spoločenských podujatí, na potreby marginalizovaných skupín a ich zbližovanie s majoritným obyvateľstvom. Tieto aktivity prebiehajú najmä vo verejných priestoroch mesta, čím vstupujú do vzťahov medzi občanmi a mestskými inštitúciami. V rámci projektu zorganizovali v novembri 2015 pracovníčky Ústavu etnológie SAV Miroslava Hlinčíková a Soňa G. Lutherová konferenciu o aplikovanej a angažovanej etnológii a vybrané príspevky z konferencie sú publikované v tomto čísle. Štruktúra čísla zahŕňa všetky

kategórie výstupov – teoretické a materiálové štúdie (Janto, Polouček, Ditmarová, Štofej), rozhľady (Belišová), diskusiu (Murín, Takácsová), rozhovor Magdalény Paríkovej s jubilantom Jánom Podolákom, správy (Botíková, Jambrichová), recenzie (Botík, Botíková) i nekrológ – spomienku Zuzany Beňuškovej na zosnulého Štefana Mruškoviča.

Alexandra Bitušíková a Daniel Luther

etnologické
ROZPRAVY
Štúdie ročník XXIII | 2016 | číslo 1

Komunitný rozvoj na sídliskách

Community development in housing estates

Juraj Janto

Juraj Janto, PhD.
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Katedra etnológie a muzeológie
Gondova 2
814 99 Bratislava
juraj.janto(at)uniba.sk

Abstract: *The study deals with community development as one of the possible approaches to the application of anthropological knowledge in practice. In the introduction the author characterizes the development and its connection with the quality of life, which is part of the broader cultural and social context. For the theoretical understanding of this fact it is helpful the concept of social (and cultural) capital of locality, based on the quality of human relationship as the premise for the regeneration and development of towns or villages. Practical application then offers the model of community development, based on the most important resource – residents themselves. This approach can be implemented in a variety of environments; one of them is a housing estate as the specific urban area. The author reflects his several years of experience in the NGO Center for community organizing (development) in a position of community worker on the largest Slovak housing estate - Petrzalka. The NGO was trying to build active citizen groups by community organizing in the first. This model is based on the strengthening of the residents, on pressure and conflict between stakeholders. After review of this approach (divided) NGO has passed to the cooperation model based primarily on collaboration and building partnerships – community development. The author offers a few examples of both approaches, and highlights the dilemmas which he met in the work. He concludes with potential contribution of graduates of Ethnology to this area.*

Keywords: *development, social capital, community organizing, community development, housing estates*

***Kľúčové slová**: rozvoj lokality, sociálny kapitál, komunitné organizovanie, komunitný rozvoj, sídlisko*

Rozvoj a kvalita života

Pod miestnym rozvojom rozumieme cieľavedomé zlepšovanie kvality života obyvateľov lokality v širších územných i spoločenských súvislostiach. Tento proces smeruje k napĺňaniu ľudských (biologických, sociálnych, duchovných) potrieb pričom, v zmysle trvalej udržateľnosti, by mal rozumne využívať zdroje krajiny, chrániť prírodný i kultúrny potenciál. V súčasnosti je vo verejnom popredí najmä ekonomické hľadisko, keď sa kvalita života meria najmä výškou HDP, zamestnanosťou, úrovňou miezd a cien, resp. ďalšími hospodárskymi ukazovateľmi. Psychologické poznatky[1] a aj v súčasnosti populárne tzv. výskumy šťastia či životnej spokojnosti (*happiness, well-being studies*) však ukazujú, že pre kvalitu života sú rozhodujúce dôležitejšie skutočnosti ako tie, ktoré primárne súvisia s ekonomickou úrovňou. Okrem štatisticky relatívne dobre merateľných ako je vek dožitia, zdravotný stav, vzdelanie, prístup k službám, ekológia a i., sú to potom viac subjektívne, menej kvantifikovateľné faktory. Sem patrí osobnostná štruktúra, sebarealizácia jednotlivca – jeho životné ciele a ich napĺňanie - a sociálne vzťahy. Aj tieto skutočnosti sa odborníci snažia sprostredkovane merať napr. prostredníctvom deklarovaného pocitu životnej spokojnosti, miery prispievania na dobročinné projekty, zapojenia sa do dobrovoľníckych aktivít, percenta ľudí žijúcich v partnerských vzťahoch, deklarovanej úrovne spoločenských vzťahov a pod. Uvedomenie si dôležitosti neekonomických činiteľov a úsilie po ich zahrnutí do kvantifikovateľných meraní viedlo k zostaveniu alternatívnych (na rozdiel od HDP) rebríčkov – ukazovateľov kvality života v jednotlivých krajinách. Najznámejším je zrejme Index ľudského rozvoja (v angl. *Human development index*),[2] ktorý okrem hrubého národného dôchodku zahŕňa aj dĺžku vzdelávania a priemerný vek života. Index šťastnej planéty (*Happy planet index*)[3] zase ako podstatné faktory berie do úvahy pocit životnej spokojnosti, dĺžku dožitia a ekologickú stopu. Ďalšími rebríčkami sú napríklad Globálny mierový index (*Global Peace Index*) a Hrubé národné šťastie (*Gross national happiness*).[4] Index dobrej krajiny (*Good country index*) meria príspevok štátu

[1] Dlho známa je napr. Maslowova pyramída z roku 1943, ktorá definuje ľudské potreby. Okrem fyziologických, telesných potrieb sa na ďalších vyšších stupňoch pyramídy objavuje potreba bezpečia a istoty; lásky, prijatia a spolupatričnosti; úcty a sebarealizácie.

[2] Index ľudského rozvoja bol vytvorený v roku 1990 a použitý v správe UNDP s cieľom presunúť pozornosť z ekonomických parametrov na faktory, orientovane viac na ľudí.

[3] V júli 2006 ho ako alternatívny spôsob merania ľudského blahobytu po prvýkrát predstavil britský think-thank New Economics Foundation. Podľa neho sú na popredných priečkach blahobytu latinskoamerické krajiny. Viď. http://www.happyplanetindex.org/

[4] Meranie šťastia, ktoré vzniklo a používa sa v Bhutáne vyhodnocuje 33 subjektívnych a objektívnych indikátorov. Medzi nimi je napr. aj vzťahy v komunite - a v rámci nich pocit prináležitosti ku komunite, vzťahy so susedmi – ďalej dobrovoľníctvo a darcovstvo a pod. Viď. http://www.grossnationalhappiness.com/

k spoločenskému dobru, vrátane napr. príspevku do humanitárnej a rozvojovej pomoci, počtu rozvojových dobrovoľníkov atď. Všetky tieto alternatívne rebríčky upozorňujú na dôležitosť iných ako výlučne ekonomických aspektov pre celkovú kvalitu života a spokojnosť ľudí. Uvedené poznatky upozorňujú na závažnosť sociálnych, kultúrnych a ekologických faktorov. Preto je potrebné s nimi počítať aj v rozvojových stratégiách. V tomto zameraní sa na neekonomické hľadiská a ich využite pre kvalitu života patrí významná úloha aj práve etnológii (sociokultúrnej antropológii).
Okrem uvedomenia si významu neekonomických faktorov je dôležitým princíp participácie miestnych obyvateľov. Rozvoj nemôže byť mechanickým importom intervencií zvonka, ale musí vychádzať z vnútorných zdrojov. To je predpokladom jeho účelnosti a udržateľnosti. Tým najcennejším potenciálom sú samotní obyvatelia – ich zručnosti, zodpovednosť, miera spolupráce a vzťahov. Ich zahrnutie do definovania spoločných problémov, hľadania a realizovania riešení, nie je len prostriedkom na dosiahnutie pozitívnych a udržateľných zmien. Tento prístup je, resp. môže byť, aj samotným faktorom pre skvalitňovanie života – prostredníctvom sebarealizácie jednotlivcov, vedomia zmysluplnosti a podpory ich vzájomných vzťahov. Zároveň umožňuje ľuďom spoluvytvárať podmienky svojho života, podieľať sa na ich formovaní. Motivuje ich k aktívnemu zapojeniu, na rozdiel od pasívneho čakania alebo spoliehania sa na zmeny či pomoc „zhora", ktorá nemusí ani prísť. Ukazuje sa, že obyvatelia majú napokon vo svojich rukách silné nástroje, ktoré dokážu výrazne ovplyvniť budúcnosť obcí, miest a regiónov. Príklady z iných krajín i z dejín dokazujú, že ľudský faktor je v rozvoji najdôležitejší a dokáže prekonať aj prípadné nedostatky na prvý pohľad „menej obdarených" oblastí s horšou východiskovou pozíciou. (Janto 2013)

Zdroje rozvoja – sociálny (a kultúrny) kapitál lokality

Pre kvalitu života v sídle sú okrem preferovaných hospodárskych zdrojov (ekonomický kapitál) podstatné sociálne vzťahy a kultúrne hodnoty. Tie sa označujú aj ako sociálny a kultúrny kapitál lokality. Označenie kapitál[5] (vychádzajúce z ekonomického sveta) evokuje, že sa ne môžeme pozrieť ako na zdroj, prostriedok pre nejaké zlepšenie. Sociálny kapitál je na dôvere založená sociálna sieť (medzi obyvateľmi, ľuďmi a inštitúciami), ktorá prináša prospech. Jeho moderné teoretické chápanie vymedzil predovšetkým americký politológ Robert Putnam, ktorý ho posunul na „ľudské vzťahy spojené so životom komunity".[6] Zameral pozornosť na medziľudské väzby a ich úroveň dal do priamej súvislosti s kvalitou vzdelávania a výchovy, bezpečnosťou, ekonomickou prosperitou, zdravím, spokojnosťou a demokraciou.[7]

[5] Jeho použitie je zrejme skôr snahou sociálnych vedcov preniknúť do všeobecného verejného diskurzu a upriamiť pozornosť na tieto zdroje, než presadenie sa vplyvu ekonómov.

[6] Predovšetkým vo svojej knihe *Bowling alone* z r. 2000. Hoci sociálnym kapitálom sa zaoberali aj P. Bourdieu a J. Coleman, zameriavali sa na jednotlivca.

[7] V USA podľa Putnama v súčasnosti sociálny kapitál klesá, čo ilustruje aj metaforicky v názve. Kým v minulosti ľudia hrali bowling v tímoch, asociáciách, v súčasnosti inklinujú k jeho individuálnemu hraniu. Putnam v knihe poukazuje, opierajúc sa o štatistické údaje, na pokles občiansko-politickej,

Viaceré výskumy sa zhodujú v tom, že vyšší sociálny kapitál robí lokality *„zdravšie, obývateľnejšie, produktívnejšie*". Okrem toho *„verejné priestranstvá sú tu čistejšie, ľudia priateľskejší a ulice sú bezpečnejšie.*" (Putnam 2000: 307) Rozvinuté sociálne vzťahy, vzájomná dôvera posilňujú zodpovednosť za priestor, zvyšujú sociálnu kontrolu a tým aj bezpečnosť, podporujú spoluprácu a umožňujú spoločné aktivity zamerané na zlepšenie prostredia.

Kultúrne prvky (v užšom chápaní pojmu kultúra) sú ďalším z rozvojových potenciálov. Sú to miestne hmotné a nehmotné kultúrne prejavy, ktoré majú určitú spoločenskú hodnotu, význam a môžeme ich využiť v rozvoji či obnove. Nemusia to byť len zjavné a celospoločensky oceňované (v systéme ochrany často inštitucionalizované) javy (vnímané ako „historické", „tradičné" a pod.) ale aj tie, ktoré sú jedinečné najprv len v rámci konkrétneho lokálneho kontextu (napr. prvý obytný dom, ihrisko, kino... na sídlisku). Prispievať k zlepšovaniu kvality života môžu, ak sa využijú, budovaním miestnej identity, zodpovednosti k lokalite (u jej obyvateľov) a zvyšovaním jej atraktívnosti (predovšetkým pre návštevníkov, turistov).[8]

Komunitný rozvoj

Hoci možno dokážeme, aspoň teoreticky, akceptovať dôležitosť sociálno-kultúrnych aspektov pre kvalitu života v lokalite (jej regeneráciu, rozvoj), v praxi prevažuje zameranie na hospodárske, a teda často krátkodobé, neudržateľné stimuly. Okrem všeobecnej ekonomizácie života, podriadeniu sa finačno-hospodárskemu vnímanu sveta v spoločenskom diskurze (média, politika, neformálna komunikácia...), je príčinou aj neznalosť spôsobov, ktoré využívajú a pracujú so spoločenskými a kultúrnymi faktormi ako s rozvojovými zdrojmi.

Jedným z dominantných prístupov, ktorý je zameraný na obyvateľov, cieľavedome buduje a podporuje ich vzťahy, je komunitný rozvoj. Orientuje sa na samotných ľudí – najdôležitejší vnútorný zdroj lokality. Tento koncept sa na Slovensku šíril od 90. rokov najmä pod vplyvom skúsenosti a modelov uplatňovaných v západoeurópskych krajinách. Komunitný rozvoj (*community development*) chápeme ako proces rastu zručností, vedomostí jednotlivcov a všetkých skupín v lokalite, ich plnej sebarealizácie tak, aby dokázali sami riešiť problémy svojho sídla. Smeruje k tomu, aby ľudia prevzali hlavnú zodpovednosť za obnovu (rozvoj) svojej lokality a boli schopní ju realizovať. Mobilizuje ich sily pre zlepšovanie kvality vlastného života. Komunitný rozvoj je zároveň aj prístup (model, spôsob práce), ktorý je založený na dôvere v ľudské schopnosti. Podľa neho sú samotní obyvatelia sú schopní najpresnejšie pomenovať silné a slabé stránky sídla, jeho príležitosti a ohrozenia. Oni sú najlepšími odborníkmi a realizátormi procesov udržateľného rozvoja, dokážu hľadať skryté možnosti, iniciovať pozitívne zmeny, spájať sily, budovať formálne aj neformálne siete a pod. V takomto

náboženskej, pracovno-zamestnaneckej participácie, neformálnych sociálnych kontaktov, altruizmu, dôvery atď. v americkej spoločnosti.

[8] Viac v Janto (2013).

prípade sa sídlo, lokalita mení na komunitu – miesto, kde majú ľudia pocit miestnej identity, kde rozvíjajú vzájomné vzťahy a spoločne ich formujú. Komunitný rozvoj sa ako súbor princípov (zásad) uskutočňuje prostredníctvom komunitnej práce[9] a realizujú ju vyškolení pracovníci najčastejšie z neziskových združení alebo z organizácii verejnej správy. Jeho prvky si môžu osvojiť aj samosprávy a uplatňovať ho ako spôsob práce. Medzi jeho základné zásady patrí zapojenie obyvateľov do plánovania, rozhodovania a realizácie;[10] vytváranie partnerstiev medzi občanmi, verejnou správou a podnikateľmi, a budovanie aktívnych[11] a trvaloudržateľných spoločenstiev. Komunitný rozvoj zahŕňa viaceré metódy a aktivity, napr. mapovanie miestnych zdrojov a potrieb,[12] komunitné plánovanie,[13] neformálne vzdelávanie, lokálny fundraising a pod.[14] Komunitný pracovník vystupuje najčastejšie v roli koordinátora, facilitátora. Zmyslom jeho pôsobenia nie je samotné riešenie problémov, ale predovšetkým podpora schopností a procesov. Tie majú vytvoriť také prostredie, ktoré vyrieši nielen jeden konkrétny problém, ale naučí ľudí dlhodobo konať takýmto spôsobom. Pre komunitného pracovníka je preto dôležitejší samotný proces, ktorý vedie k dosiahnutiu cieľa ako jeho výsledok. Proces, ktorý je príležitosťou pre osvojenie si nových znalostí a zručností, sociálnych kompetencií, pre vybudovanie a posilnenie kapacít spoločenstva.

Pre schopnosť vzájomnej kooperácie obyvateľov a ich zapojenia sa do rozvoja sídla je dôležitá miera sociálneho kapitálu. Ľudia musia mať motiváciu dobrovoľné venovať svoj čas a energiu, čo sa nedá pri vysokej miere nedôvery a nedostatku spolupráce. Preto sa komunitná práca zaoberá na najzákladnejšej úrovni spájaním ľudí, budovaním sietí, kontaktov, vzťahov, dôvery a solidarity. (Henderson – Thomas 2007: 18) Ide tu o rozvíjanie pocitu dôležitosti prostredníctvom združovania sa. Robí to vytváraním rôznych príležitostí s dostatočnou motiváciou pre obyvateľov, akým je napr. riešenie spoločných reálnych problémov v lokalite.

Komunitný rozvoj je vzťahovým prístupom pri regenerácii alebo obnove lokalít. „Vzťahovosť" je založená na budovaní dôvery a solidarity medzi ľuďmi, na sociálnom kapitále obcí a mestských štvrtí. V rozvoji sídel hrajú dôležitú úlohu samotní ich

[9] Tiež komunitno-rozvojová práca. V zahraničí, predovšetkým vo Veľkej Británii, sa označuje aj ako práca v susedstvách (*neighborhood work*), čo vyjadruje zameranie na menšie sídelné jednotky – spoločný dvor, ulica, štvrť... Viac v Henderson – Thomas (2007).

[10] Predpokladom participácie je informovanosť obyvateľov, na ďalšom stupni je to možnosť pripomienkovania návrhov, a napokon samotné zapojenie – teda participácia v skutočnom zmysle slova.

[11] „Rebríček" aktivity delí komunity na: 1. spiace, 2. snívajúce , 3. plánujúce, 4. realizujúce, 5. podnikajúce

[12] Pri zisťovaní názorov, problémov, kapacít atď. v lokalite môžeme dobre uplatniť pozorovanie a rozhovor ako metódy kvalitatívneho výskumu

[13] Špecializovaná metóda, ktorej cieľom je prácou v skupine dospieť k vypracovaniu spoločného plánu, návrhu, programu.

[14] Viac v Janto (2007).

obyvatelia. Oni sú motorom alebo brzdou pozitívnych zmien, oni sami tvoria budúcnosť svojej obce alebo mesta. Priaznivé hospodárske, či prírodné podmienky nemusia byť ešte automaticky zárukou trvalo udržateľného progresu, pokiaľ sa tohto potenciálu niekto neujme. Na druhej strane aj lokality s malými hospodárskymi zdrojmi alebo turisticky menej atraktívne, môžu dokázať „z mála urobiť veľa". Kľúč spočíva práve v ľuďoch – v uvedomení si ich zodpovednosti, v ich schopnostiach a v chuti niečo robiť. Rozvoj ľudského faktoru a kapacít sídel by mal byť preto prirodzenou súčasťou akéhokoľvek uvažovania o budúcnosti našich miest a obcí.

Komunitný rozvoj a jeho zásady sa ako celok alebo ako jeho jednotlivé metódy, môže uplatňovať na miestnej i regionálnej úrovni vo vidieckom, či urbánnom prostredí alebo v špecifických typoch lokalít, ako sú napr. sociálne vylúčené, znevýhodnené, rómske komunity. Práve v segregovaných lokalitách, ktorým chýbajú iné zdroje, sa cesta podpory sociálneho kapitálu ukazuje ako možné východisko.

Práca na mestských sídliskách má oproti iným lokalitám niektoré špecifiká. Väčšia rozloha i počet obyvateľov vedie k nutnosti zamerať sa na menšie časti – spravidla domy, ulice, urbanistické celky a pod., inak by tento priestor nebol obsiahnuteľný a práca by neprinášala efekt. Spravidla menšia miera vzájomného poznania sa susedov, obyvateľov, vyššia anonymita smeruje komunitnú prácu k projektom, ktorých cieľom je podporovať mieru a kvalitu sociálnej komunikácie, vytvárať pre ňu nové formy a príležitosti, a to prirodzeným spôsobom. Aj deklarovaná alebo skutočná väčšia zaneprázdnenosť mestských obyvateľov vedie k nutnosti hľadať primerané formy práce v tomto priestore (napr. čas, miesto, dĺžka stretnutí). Naopak, veľká sociálna rôznorodosť ľudí, ktorí žijú na sídliskách, môže byť zase skôr výhodou a podnetom pri práci na sociálnej regenerácii sídla. V každom prípade je model komunitného rozvoja možné uplatniť vo viacerých typoch prostredí s rešpektovaním daných špecifík usporiadania priestoru a zloženia obyvateľov.

Mestské sídliská

Mestské sídliská charakterizujeme ako nové obytné celky stavebne odlišné od tradičných mestských štvrtí, ktoré slúžia na ubytovanie v typizovaných objektoch postavených rovnakou, najčastejšie panelovou technológiou. V ich zástavbe prevládajú opakujúce sa prvky, chýbajú ulice, výrazné verejné priestory (Musil 1985: 49). Ich budovanie vychádzalo z princípov architektonickej moderny (avantgardy), ktoré presadzovali rozdelenie mesta do monofukčných zón, výstavbu vysokých obytných budov, voľne stojacich v zeleni.[15] Tieto myšlienky sa najvýraznejšie realizovali po druhej svetovej vojne predovšetkým v súvislosti s potrebou rýchlej obnovy a odstránenia bytovej krízy. V krajinách tzv. východného bloku sa vďaka znárodneniu, socialistickému centralizovanému plánovaniu, snahe zabrániť vzniku podstatných nerovností a ďalším princípom, uplatnili v oveľa rozsiahlejšej miere. Výstavba nových

[15] Tento program bol definovaný v tzv. Aténskej charte prijatej v r. 1933 na 4. medzinárodnom kongrese modernej architektúry (CIAM) v Atenách.

obytných súborov tu bola dominantným spôsobom zabezpečovania bývania zo strany štátu a pretrvala až do konca režimov. Ich intenzívny rast umožnilo od 60. rokov aj zavedenie novej technológie výstavby pomocou prefabrikovaných panelov. Panelové sídliska sa stali akýmsi autoportrétom celého politického systému a odrážali „socialistický spôsob života". Na Slovensku do toho vstupovali ešte osobitné špecifiká, predovšetkým snaha po rýchlej urbanizácii krajiny. Za obdobie 40 rokov sa zvýšil podiel mestského obyvateľstva o viac ako dvojnásobok (z 26% v r. 1950 na 56% v r. 1990). Faktorom i prostriedkom tejto extenzívnej urbanizácie bolo práve budovanie nových obytných súborov. Sídliská podstatne riešili problémy s nedostatkom bytov a poskytovali priestorový i hygienický štandard (ústredné kúrenie, elektrina, teplá voda) pre väčšinu obyvateľov. Ľavicové ideály architektonickej moderny o zabezpečení bytu pre všetkých a stierania rozdielov v úrovni bývania sa podarilo vo veľkom naplniť. Pridelenie samostatného bytu pre mladú rodinu bolo významnou etapou v živote ľudí, ale viac-menej aj štandardom, ktorá bola vymoženosťou režimu. Takmer zadarmo získaný byt[16] znamenal nielen nové bývanie, ale aj ďalšie výhody. Vďaka silnej dotačnej politike obyvatelia platili len nízke poplatky za dodávky energií a kúrenie. Kritika sídlisk sa sústredila najmä na monotónnosť a stereotypnosť, konštrukčné a stavebné vady, monofunkčnosť a, najmä v začiatkoch, chýbajúcu občiansku vybavenosť. Zmeny v roku 1989 priniesli aj koniec výstavby panelových sídlisk a pokles výstavby približne o dve tretiny. Panelové sídliská – „králikárne", sa stali záporným synonymom bývalého režimu. Štát i obce prakticky rezignovali[17] na výraznejšie ovplyvňovanie bývania obyvateľov a prostredníctvom privatizácie bytového fondu[18] ho prenechali trhovému mechanizmu. Centralizovaná plánovaná výstavba bola nahradená tzv. „spontánnym" plánovaním – záujmom súkromných firiem a developerov. V konštrukčných postupoch nahradili dovtedajšie prefabrikované panely kombinované materiály. Monofukčnosť a urbanistickú „rozvoľnenosť" zase snaha po návrate ku klasickej mestskej ulici s obchodmi a službami v parteroch domov. To sa uplatňuje aj v novej výstavbe na starších sídliskách.

Ideálom súčasnosti sa stal opäť klasický sen rodiny strednej triedy – samostatný dom so záhradou. Jeho nasledovanie vedie už k takmer dve dekády trvajúcemu procesu suburbanizácie v okolí mestských centier, ktorý prináša samostatný okruh problémov. Súčasné developerské projekty v mestách zase zdôrazňujú bývanie v zeleni alebo dostupnosť mestských vymožeností. Napriek uvedeným trendom však väčšina

[16] Družstevné byty ponúkali možnosť získania majetku na výhodný úver, jeho zhodnotenia a predaja. Štátne byty sa prideľovali zadarmo.

[17] V súčasnosti sme sa dostali do opačnej krajnosti, keď sa podpora bývania zo strany štátu a obcí takmer úplne vytratila.

[18] U nás i v ďalších bývalých socialistických krajinách bolo sprivatizovaných takmer 100 % bytov v mestských obytných súboroch. Obnova domov sa tak stala plne vecou ich majiteľov. Na západoeurópskych sídliskách prevažuje stále nájomné bývanie a často tiež plní funkciu sociálneho bývania.

obyvateľov, z ekonomických, či iných dôvodov zostáva žiť na pôvodných mestských sídliskách.

Odborníci sa zhodujú v tom, že technickou obnovou bytových domov je možné výrazne predĺžiť ich životnosť tak, aby sa zachovali podmienky pre štandardnú úroveň bývania. Rovnako je ale pritom potrebné zaoberať sa aj okolím týchto domov, teda infraštruktúrou a občianskou vybavenosťou obytných celkov. Dôležitým faktorom úsilia po obnove a skvalitňovaní života na sídliskách sú samotní ich obyvatelia. Naše obytné súbory sa dodnes v zásade vyznačujú sociálne rôznorodou – v zmysle profesnom, vzdelanostnom i čiastočne majetkovom – skladbou (hoci generačne často jednostrannou). Je to dôsledok princípu uplatňovaného bývalým režimom poskytnúť rovnaké podmienky bývania pre všetkých a súčasného nedostatku a ceny bytov. Nenastala tu (zatiaľ) situácia, ktorá v niektorých mestách západoeurópskych krajín viedla k ich sociálnemu úpadku a getoizácii v dôsledku odchodu stredných vrstiev.[19] V tom je zásadná odlišnosť našich sídlisk. Uvedená skutočnosť je devízou obytných súborov a vhodným predpokladom ich sociálnej obnovy.

Skúsenosti z komunitného organizovania

Vlastné osobné skúsenosti z komunitnej činnosti sa viažu na moje pôsobenie v pozícii profesionálneho komunitného pracovníka (v rokoch 2000-2003 a 2005-2007). Pôsobil som v celoslovenskej organizácii (*Občania v akcii*-) *Centrum komunitného organizovania* (*rozvoja*). Zmeny jej názvu súvisia s rastom činnosti, osamostatnením združenia občianskych lídrov, neskôr s polemikou ohľadne ďalšieho smerovania a realizovaného prístupu, a následne s rozdelením na dva subjekty.[20] Na začiatku sme uplatňovali model komunitného organizovania,[21] ktorý je typický nátlakovými aktivitami obyvateľov voči tým, ktorí majú možnosť zabezpečiť požadované riešenie (verejná správa,

[19] Výnimku u nás tvorí niekoľko mestských gét, ktoré boli vytvorené zväčša administratívnymi zásahmi verejnej správy – napr. košický Luník 9, Coburgova ulica v Trnave, Kopčianska a Stavbárska ulica v Bratislave atď.

[20] *Občania v akcii – Centrum komunitného organizovania* (OvA – CKO) existovalo od r. 1999, ale korene jeho činnosti siahajú už do r. 1996, keď kom. organizátorov zamestnávala americká NDI. Na Slovensku toto občianske združenie uvádzalo koncept kom. organizovania predovšetkým v prostredí mestských sídlisk. Hlavné sídlo malo v Banskej Bystrici a pobočky existovali v Nitre, Bratislave, Košiciach, Žiline, istú dobu aj vo Zvolene, Trenčíne, Lučenci, Prešove, Trnave. Organizátori pôsobili aj v (2-3) rómskych komunitách. V roku 2003 „odovzdalo" prvú časť svojho mena (OvA) novozaloženému združeniu občianskych lídrov, ktoré pomohlo vybudovať a CKO zostalo organizáciou profesionálnych pracovníkov. Po sporoch o jej ďalšom smerovaní a prístupe práce sa organizácia v roku 2005 rozdelila na CKO a *Centrum komunitného rozvoja* (CKR) so sídlom v Nitre a pobočkami v Košiciach, Bratislave a Žiline.

[21] Za jeho zakladateľa sa považuje Saul Alinsky (1909-1972), ktorý študoval aj na Univerzite v Chicagu, kde bol žiakom, spolupracovníkom i kritikom predstaviteľov tamojšej sociologickej školy.

podnikatelia).[22] Tento koncept pracuje predovšetkým s mocou – identifikuje tých, ktorí majú „moc meniť veci" a zvyšuje moc obyvateľov tak, aby boli úspešní v konfrontácii s jej „držiteľmi". Vyvažuje nerovnosť medzi obyvateľmi a tými, ktorí rozhodujú. Posilňovanie (z angl. *empowerment*) sa dosahuje prostredníctvom organizovania – kvalitatívnej zmeny nespokojných jednotlivcov na občiansku iniciatívu s jasnými zámermi, plánom, aktivitami a lídrami. Tá prebieha prostredníctvom spoločného riešenia konkrétnych problémov, ktoré obyvateľov trápia v kampani.[23] Ľudia žiadajú vyriešenie problému (napr. úpravu verejného priestoru, zastavanie výstavby a pod.) od toho, kto je zaň zodpovedný, pričom táto zodpovednosť sa zosobňuje v konkrétnom jednotlivcovi (starosta, úradník, majiteľ firmy...). Na neho je potom zacielená väčšina aktivít.

Identifikácii problémov, tvorbe návrhu, stratégie riešenia, plánu, mobilizácii a podpore obyvateľov napomáha vyškolený profesionál – komunitný organizátor, ktorý by mal v prvom rade sledovať proces vytvárania aktívnej samostatnej skupiny miestnych obyvateľov. Tá bude potom schopná prevziať zodpovednosť za ďalšie skvalitňovanie života v lokalite. Model komunitného organizovania je typický predovšetkým pre americké prostredie a aj jeho uvedenie na Slovensku bolo sprevádzané trénermi (a financované zdrojmi) z USA.

Konfrontačný a nátlakový spôsob riešenia (v snahe generovať moc pre občanov) vyvolával v našom slovenskom prostredí u ľudí niekedy vyčerpanosť a nechuť. Zo strany autorít potom nedôveru a podozrievavosť. Protestné akcie vnímali citlivo a osobne, čo sťažovalo ďalšiu spoluprácu. Aj keď sa podarilo týmto spôsobom dosiahnuť úspech v riešení viacerých problémov (a v r. 2003 vznikla aj spomínaná samostatná celoslovenská organizácia občianskych lídrov), ozývalo sa volanie po „mäkšom" prístupe. Najmä to nakoniec viedlo k rozdeleniu združenia (v r. 2005). Väčšina pracovníkov sa stala súčasťou novej organizácie (CKR), ktoré začalo uplatňovať viac „európsky" kooperačný model komunitného rozvoja.[24] Ten sa, na rozdiel od hľadania mocenského konfliktu, snaží o spoluprácu, dohodu so všetkými zainteresovanými, teda o hľadanie primárne nekonfliktných riešení. Cieľom je tu takisto motivovať záujem ľudí, podporiť ich vlastnú aktivitu a schopnosti v rozvíjaní kvality života v lokalite. Aj v tomto modeli sú akceptovateľné – ak je to potrebné – nátlakové aktivity (petície, protesty, blokády...),[25] uprednostňuje sa však kooperácia, vzájomná dohoda, konsenzus zainteresovaných i svojpomocná činnosť (ako napr. brigády).

---

[22] Môžeme sa stretnúť aj s inými výkladmi tohto označenia, ktoré ho definujú najčastejšie ako budovanie komunitných organizácií. V texte termín používam vo vysvetlenom význame. Nátlakové aktivity sa niekedy – najčastejšie ako metódy využívané aj v rámci širšieho komunitného rozvoja – označujú tiež ako komunitné akcie.

[23] Kampaň ako základná metóda organizovania je cieľavedomým sledom aktivít, ktoré navzájom nadväzujú a gradujú.

[24] Vďaka podpore z holandského programu od septembra 2004 do augusta 2007.

[25] Označujú sa aj ako komunitné akcie, viď. pozn. č. 23.

Prvou úlohou združenia a jej komunitných organizátorov po vstupe do vybranej sídliskovej lokality bolo identifikovať problémy, ktoré v nej ľudí trápia (v rámci mapovania miestnych zdrojov a potrieb). Informačné rozhovory s nimi sa realizovali technikou tzv. „klopania na dvere". Pracovník združenia navštevoval jednotlivé byty, predstavil sa a pýtal sa obyvateľov na spokojnosť s bývaním v lokalite. V krátkej, priemerne 5 minútovej komunikácii zisťoval nielen prípadne problémy, ale aj ochotu ľudí zapojiť sa do ich riešenia. Takýmto spôsobom oslovil asi 400 obyvateľov (cca 10-20% zo zvolenej lokality) tak, aby získal obraz o situácii v nej. Nasledujúcim krokom bolo iniciačné stretnutie s aktívnymi obyvateľmi – potencionálnymi lídrami (okolo 20), ktorých identifikoval počas návštev domácnosti. Účastníci na ňom podrobnejšie prediskutovali zistené problémy a možnosti ich riešenia. Formujúca sa skupina občianskych lídrov sa začala stretávať (na tzv. plánovacích stretnutiach) raz za jeden-dva týždne so zámerom určiť priority v riešení problémov, následne vypracovať jeho stratégiu, plán a realizovať kampaň – jednotlivé aktivity. Komunitný pracovník bol iniciátorom tohto procesu, pomáhal, inšpiroval, organizoval, aktivizoval, facilitoval. Na úvod sa mali vyberať ľahšie problémy tak, aby sa výsledok dal dosiahnuť v priebehu niekoľkých mesiacov a víťazstvo skupinu posilnilo, povzbudilo do ďalšej činnosti. Zároveň mali byť dostatočne naliehavé, aby sa ľudia boli ochotní zapojiť do ich riešenia a v kampani aj vytrvať. Dôležitý bol tiež spoločný názor väčšiny obyvateľov na vyriešenie problému. V komunitnom organizovaní je kľúčové identifikovať osobu, ktorá je zodpovedná za nepriaznivý stav a môže ho zmeniť (tzv. terč). Často išlo o voleného predstaviteľa – primátora (starostu), ku ktorému boli nasmerované aktivity s cieľom požadovať od neho nápravu. Ďalšími kompetentnými boli tiež napr. poslanci, úradníci. Kampaň sa najčastejšie začínala petíciou, ktorá mali aj informačno-mobilizačný charakter medzi obyvateľmi. Preto podpisy zbierali lídri osobne navštevovaním bytov. Ďalej sa využívali komunitné mítingy (pre zainteresovaných obyvateľov), verejné zhromaždenia s účasťou zodpovedných, vyjednávania, lobovania, (priame) akcie ako demonštrácie, protesty, blokády.[26] Každá z aktivít bola osobitne naplánovaná s rozdelením úloh; dbalo sa na ich propagáciu a medializáciu. Po takejto sérii postupných aktivít – kampani sa prevažne dosiahol úplný alebo čiastočný úspech, riešenie, s ktorým boli spokojná väčšina obyvateľov a ich lídri. Víťazstvo sa oslávilo na spoločnom podujatí a občianska skupina sa pustila do riešenia ďalšieho problému. Ich zručnosti a kompetencie sa posilňovali a komunitný organizátor sa mohol zo spočiatku často aktívnej role „profesionálneho lídra" presúvať do skutočnej pozície facilitátora procesu, prípadne sa postupne stiahnuť a začať svoju prácu v ďalšej lokalite.

V reálnej praxi slovenských sídlisk sa nám tento „ideálny" model podarilo napĺňať s väčšími či menšími úspechmi. Medzi najčastejšie riešené problémy patrili tie

[26] Ako modelový príklad sme v CKO uvádzali neohlásenú návštevu nitrianskych aktivistov zo sídliska Chrenová, ktorí každému poslancovi vložili do rúk opadnuté betónové kusy z balkónov. Poslanci okamžite zmenili program rokovania a schválili prostriedky (3. mil. Sk) na sanáciu balkónov z rezervného fondu.

s úpravou verejných priestorov a dopravou. V Petržalke sme sa v dvoch zvolených lokalitách pustili do problému s vysokou dopravnou záťažou na miestnej vnútrosídliskovej komunikácii a s požiadavkou obnovy zanedbaného detského ihriska. V prvom prípade, úzka cesta tretej triedy medzi obytnými domami slúžila ako prejazdová skratka pre obyvateľov z iných častí Petržalky, a zároveň ako prístup pre vysoko navštevované inštitúcie, ktoré tu sídlili. Aktívni obyvatelia požadovali jej obmedzenie a navrhovali zaslepenie, resp. zjednosmernenie, vybudovanie samostatných príjazdov k inštitúciám a pod. Uskutočnila sa petícia s požiadavkou vyriešenia situácie, verejné zhromaždenie, rokovanie s poslancami za volebný obvod, úradníkmi; problém sa medializoval a zverejňoval atď. Kampaň *Ulicu ľuďom* však bola v tomto prípade úspešná len čiastočne – na „zneatraktívnenie" prejazdu cez ulicu sa osadilo niekoľko dopravných prahov („retardérov") a dosiahol sa aj prísľub vybudovania samostatného príjazdu k inštitúciám (ktorý sa s odstupom času napokon zrealizoval). Príčinou bola náročnosť zvoleného problému. Väčšina obyvateľov ho reálne pociťovala ako vážny problém (množstvo áut na úzkej komunikácii, hlučnosť, bezpečnosť), avšak pri jeho možných konkrétnych riešeniach sa výrazná podpora strácala. Zjednosmernenie, ktoré presadzovali lídri, nevyhovovalo časti obyvateľov – motoristom, ktorí by (pri jazde opačným smerom) museli takisto akceptovať dlhšiu obchádzku a dopravné prahy prekážali zase tým, ktorí mali okná v ich blízkosti. Preto „tlak" na vyriešenie nebol dostatočný a kampaň strácala časom na sile. Lídri sa teda napokon vzdali úplného dosiahnutia svojho cieľa a uspokojili sa s čiastkovým vyriešením v podobe dopravných prahov a prísľubu vybudovania samostatného príjazdu v budúcnosti. Oveľa úspešnejšia bola v tej istej lokalite ďalšia kampaň proti výstavbe veľkej športovej haly v priamej blízkosti obytných domov. Podpora obyvateľov tu bola viac-menej jednoznačná a aj ich požiadavka: nepovoliť výstavbu. Kampaň viedla nová skupina lídrov podobným spôsobom: od petície cez verejné zhromaždenie, vyjednávanie s poslancami a starostom, medializáciu problému, pripomienkovanie územného plánu. Výstavba sa napokon nerealizovala, treba však podotknúť, že okrem občianskeho odporu tomu zrejme pomohol aj ústup perspektívneho investora.

Podobné problémy sa riešili aj na ďalších sídliskách, kde združenie pôsobilo. Lokálny rámec presiahol boj proti výstavbe benzínovej pumpy na sídlisku Radvaň v Banskej Bystrici. Okrem vyššie uvedených aktivít, obyvatelia realizovali aj dvojhodinovú blokádu benzínovej pumpy patriacej firme v inej časti mesta (spôsobom „otáčania sa" niekoľkých áut na čerpacej stanici), pochod a protest pred sídlom firmy v Bratislave s „blahoželaním" jej generálnemu riaditeľovi k meninám a odovzdaním daru – vyzbieraných nesúhlasných listov. Obyvatelia z ostatných sídlisk svojím kolegom pomohli verejným protestom v blízkosti benzínových púmp vo svojich mestách, ktoré patrili tejto spoločnosti.[27] Protest v 6 mestách spočíval v asi 2 hodinovom držaní transparentu otočeného smerom k cestnej komunikácii s nápisom: „Generálny riaditeľ

[27] Spoločná celoslovenská kampaň bola aj predpokladom pre vytvorenie samostatnej organizácie občianskych lídrov v r. 2003.

názov firmy, meno a priezvisko ruky preč od Radvane!" Ako v neskoršom rokovaní riaditeľ priznal, takéto verejné zosobnenie zodpovednosti bolo pre neho silným momentom, a aj to ho napokon primälo k ústupu od zámeru výstavby. Okrem toho boli v kampani ďalšie aktivity na lokálnej úrovni namierené aj voči ľuďom, ktorí stavbu povoľovali.

Skupiny občianskych lídrov tvorili najčastejšie ľudia v staršom strednom veku (okolo 50 rokov, s odrastenými deťmi) a matky na rodičovskej dovolenke (v príp. detských ihrísk). V Petržalke, na rozdiel od sídlisk v iných mestách, sme sa borili s väčšou reálnou (či deklarovanou) zaneprázdnenosťou lídrov. Stretnutia sme tu uskutočňovali s menšou frekvenciou, väčšinou po 19 hod; lídrovská skupina sa tu výraznejšie obmieňala – po vyriešení „svojho" problému aktivisti odchádzali a nahradili ich ďalší.

Sformované sídliskové iniciatívy z miest vytvorili po troch rokoch samostatné združenie obyvateľov a prevzali prvú časť názvu organizácie komunitných pracovníkov: *Občania v akcii*, s pobočkami v jednotlivých mestách (ktoré sa neskôr transformovali do samostatných právnických osôb). Po niekoľkých rokoch, po rozdelení organizácie a po ústupe profesionálnej podpory však združenie a jeho pobočky prestali vyvíjať aktívnejšiu činnosť.

Komunitný rozvoj na sídlisku

Po vnútroorganizačnom spore o ďalšom smerovaní (i financovaní) organizácie sa občianske združenie *Centrum komunitného organizovania* v roku 2005 rozdelilo, resp. z pobočiek v Nitre, Bratislave, Košiciach a v Žiline vzniklo nové *Centrum komunitného rozvoja* so sídlom v Nitre. To začalo na sídliskách uplatňovať „mäkší", menej konfliktný a viac kooperačný prístup komunitného rozvoja.

V Petržalke sa nám podarilo týmto spôsobom realizovať úspešný projekt revitalizácie detských ihrísk. V okolí niekoľkých z nich vznikli aktívne občianske skupiny so silnými líderkami – matkami na rodičovskej dovolenke, ktoré sa snažili o ich obnovu. Keďže mestská časť nemala prostriedky na obnovu všetkých, rozhodla sa, po dohode s našou organizáciou, o vyhlásenie programu, v ktorom by podporila vybrané lokality na základe predložených projektov. V ňom mali občianske iniciatívy vzniesť nielen požiadavku na financovanie obnovy, ale participovať na nej aj samy – predovšetkým vlastnou dobrovoľníckou prácou a ďalšou starostlivosťou o obnovené ihrisko, príp. i dodatočnými financiami Takýto prístup znamenal zapojenie nielen samosprávy (v ktorej kompetencie bola správa a údržba ihrísk), ale aj miestnych obyvateľov – podporu ich participácie, a tým aj udržateľnosti. Mnohé zo skupín oslovilo aj širší okruh obyvateľov v lokalite s požiadavkou darcovstva či dobrovoľníctva, tiež miestnych podnikateľov, firmy alebo sa uchádzali tiež o prostriedky v iných grantoch.

Takýmto komunitno-rozvojovým spôsobom sa v Petržalke obnovila väčšina detských ihrísk a aktívne iniciatívy vytvorili napokon aj samostatné občianske združenie (*Petržalské ihriská*). V prístupe komunitného organizovania by sa požiadavka obnovy presadzovala tlakom občanov na správcu – mestskú časť („ktorá je platená z našich

daní, aby sa o ihrisko postarala").[28] V prokooperačnom koncepte sa však spája zodpovednosť a participácia samosprávy, obyvateľov, príp. podnikateľského sektora. Okrem zámeru budovania samostatných občianskych skupín sa v komunitnom rozvoji jednotlivé oblasti spoločnosti (obyvatelia, verejná správa, podnikatelia) učia vzájomne (nekonfliktne) komunikovať, spolupracovať a niesť spoločnú zodpovednosť za kvalitu života v lokalite.

Ďalšou z výraznejších aktivít združenia v Petržalke bolo prepájanie (budovanie sietí) neziskových organizácií. To sa dialo prostredníctvom prípravy ich spoločnej prezentácie na *Jarmoku petržalskej komunity* (JaPKo) a elektronického *Petržalského sprievodcu*. Zástupcovia združení sa stretávali na spoločných plánovaniach, pričom hostiteľom bola vždy iná organizácia, ktorá prítomných zoznámila aj so svojou činnosťou.[29] Okrem výsledkov v podobe konkrétnych aktivít[30] tak združenia s rôznym zameraním nadväzovali kontakty, vzájomné sa spoznávali, a vytvárali spoluprácu aj v iných projektoch. Tento proces sledoval aj všeobecnejší zámer mapovania miestnych zdrojov a zlepšenia informovanosti v mestskej časti.

Centrum komunitného rozvoja (*organizovania*) realizovalo v Petržalke v rokoch (2000) 2005 až 2007 aj ďalšie aktivity a projekty, viac alebo menej spojené s primárne uplatňovaným konceptom.[31] Ani v období po r. 2005 sa však nevyhýbalo nátlakovým aktivitám, resp. ich podpore, ktoré boli primárne v prvej etape pôsobenia (CKO). Išlo

[28] V zásade existuje niekoľko základných spôsobov ako riešiť problém s obnovou ihriska (ktoré sa dajú aplikovať aj na iné témy): 1. „charitatívny" – miestni obyvatelia sa nepodieľajú na zmenách, ale rekonštrukciu zafinancuje sponzor alebo ju zabezpečia dobrovoľníci mimo komunity; 2. advokačný – problému sa ujme mimovládna organizácia, ktorá zastupuje záujmy obyvateľov a vytvára tlak na samosprávu, zorganizuje dobrovoľníkov a pod.; 3. miestni obyvatelia vyvinú tlak v zmysle komunitného organizovania (akcie); 4. svojpomocný – obyvatelia si urobia všetko sami (zozbierajú peniaze, vykonajú prácu); 5. kooperačný – pri obnove spolupracuje samospráva (poskytne peniaze, zabezpečí odborníkov), občania (zorganizujú brigádu, získajú doplnkové zdroje) a príp. lokálni podnikatelia, škola atď. Tento posledne spomenutý prináša najviac efektov – spoluprácu a zodpovednosť všetkých zainteresovaných, a z hľadiska komunitného rozvoja sa preto považuje za najlepší. Podľa konkrétnych podmienok sa využívajú rôzne prístupy, alebo sa kombinujú. Viď. Janto (2007).

[29] JaPKo pripravovalo 9 organizácií, ktoré na 7 pracovných stretnutiach od mája do septembra 2006 formulovali ciele, program a konkrétnu podobu celého podujatia

[30] Po prvej samostatnej prezentácii aktivít a služieb 18 občianskych združení v septembri 2006 sa v nasledujúcich rokoch *Jarmok* konal už v rámci spoločných Dní Petržalky. Petržalský sprievodca - prehľad a adresár neziskových organizácii, resp. združení verejnej správy sa stal súčasťou internetovej stránky mestskej časti.

[31] Napr. kampane *Chodníky bez áut*, *Občania vo voľbách*, diskusie s kandidátmi na starostu a poslancov pred komunálnymi voľbami; stretnutie neziskových organizácii so starostom; pripomienkovanie územného plánu; multimediálny festival Panelfest pri príležitosti 50 rokov od postavenie prvého panelového domu na Slovensku; Rameno – medzinárodný projekt umelcov z krajín V4 v priestore Chorvátskeho ramena; Lineárny park – predstavenie alternatívneho návrhu na riešenia územia v okolí Chorvátskeho ramena a iné.

najmä o problémy súvisiace s odporom obyvateľov proti ďalšej výstavbe a zaberaniu verejného priestoru.

Keďže CKR napokon nenašlo na komunitný rozvoj na našom najväčšom sídlisku s jeho „bežnými" obyvateľmi (bez špecifického zamerania na deti a mládež, znevýhodnené skupiny a pod.) ďalšie finančné zdroje, svoju prácu tu postupne (po skončení nosného projektu v auguste 2007) ukončilo.[32] Činnosť jeho komunitných pracovníkov však podnietila občiansky aktivizmus na sídlisku, vznik niekoľkých iniciatív (a občianskeho združenia), ovplyvnila prístup samosprávy smerom k väčšej otvorenosti a transparentnosti. Tieto výsledky pretrvávali aj po ukončení podpory profesionálnych pracovníkov organizácie.

Dilemy, otázky, problémy

Najčastejšou otázkou, ktorú sme v rámci organizácie (v prístupe komunitného organizovania i rozvoja) pravidelne rozoberali, bol problém role komunitného pracovníka alebo inými slovami dilema: proces verzus výsledok. V „ideálnom" stave sme mali našu pozornosť zameriavať na spôsob dosahovania cieľov, „neutrálne" facilitovať a podporovať komunikáciu, nadobúdanie skúsenosti a zručnosti občianskych lídrov (resp. organizácií), umožniť ich učenie sa aj za cenu chýb. Nemali sme preberať zodpovednosť a úlohy riešiť za nich. Pracovník mal byť v pozadí a nehovoriť za komunitu. Napriek tomu sa často stalo, že sme zaujímali aj aktívnejšiu rolu lídrov. Bolo to pochopiteľné najmä v začiatkoch budovania pracovných skupín, keď ich bolo potrebné „naštartovať" alebo v prípadoch, keď ich činnosť viazla a zle naplánované a realizované aktivity by ohrozili dosiahnutie cieľa. Účastníci boli prirodzene zameraní na výsledok (vyriešenie problému, uskutočnenie aktivity), to bola ich základná motivácia. Neúspech v jeho dosiahnutí, príp. prílišná komplikovanosť a zdĺhavosť procesu by ich znechutila a odradila od ďalšej činnosti. Túto našu aktívnejšiu rolu podporovala aj zaneprázdnenosť lídrov, z ktorých väčšina mala svoje zamestnanie a aktivizovali sa dobrovoľne vlastne len v rámci svojho voľného času. Keďže sme za svoju prácu boli platení, neubránili sme sa pocitu, že máme sami prevziať zodpovednosť za riešenie a vykonávanie úloh. Bolo tu však riziko, že občianska skupina stratí vlastne potom svoj význam a zmení sa prinajlepšom na diskusný klub, ktorý bude pracovníkovi navrhovať aktivity a poverovať ho ich plnením. Tým by sa rezignovalo na zmysel komunitného rozvoja (organizovania). Avšak „skutočnú" facilitačnú rolu sme si mohli dovoliť iba v prípade silných lídrov, čo nebolo pravidlom. Preto sme pri našej práci volili v rôznej miere kompromisy, ktorých oprávnenosťou sme sa neustále zaoberali na našich pracovných poradách.

V samotnom koncepte komunitného organizovania vznikalo pre nás viacero dilem. Prvou z nich bol (už vyššie spomenutý) nátlakový spôsob riešenia v kampani

[32] Pracovisku v Nitre sa podarilo vybudovať samostatné komunitné centrum, získať do správy vlastnú budovu aj finančnú podporu od mesta; pobočka v Košiciach pokračovala v práci s Rómami, na ktorú takisto získala prostriedky.

namierenej voči konkrétnej osobe. Tento princíp bol emocionálne náročnejší, pretože znamenal viac či menej vyhrotený konflikt; vyžadoval silnú motiváciu a dostatok energie. Ak sa aj podarilo dosiahnuť úspech (v uplatňovanej terminológii víťazstvo), sťažoval niekedy ďalšiu komunikáciu a spoluprácu zainteresovaných strán. Konkrétne skúsenosti viedli k jeho prehodnocovaniu, „oslabovaniu" a napokon i odmietnutiu časťou organizácie ako (hlavného) spôsobu riešenia problémov a budovania komunity v našich slovenských podmienkach.

Ďalšou z dilem bola samotná voľba problému a spôsoby jeho riešenia. Vyberal sa (predovšetkým na začiatku) taký, ktorý zjednocoval väčšinu obyvateľov lokality a nevytváral medzi nimi konflikt. Nie vždy sa to podarilo dosiahnuť, čo sa prejavilo napr. aj pri uvedenom probléme vysokej dopravnej záťaže na miestnej komunikácii. V konkrétnych možných návrhoch na riešenie sa objavili tie, ktoré znevýhodňovali motoristov, a časť ich nebola ochotná preto akceptovať. Ako kontroverzný sa javil aj problém psov (a ich výkalov), ktorý by mohol postaviť do opozície veľkú skupinu ich majiteľov s ostatnými; ďalej existencia športoviska medzi obytným domom (kvôli hluku) a pod. Otáznou sa javilo aj „presúvanie" problému (napr. s dopravou alebo výstavbou) do ďalších lokalít sídliska z tej, v ktorej sformovaná občianska iniciatíva viedla svoju kampaň. Mnohé z obyvateľmi reálne pociťovaných problémov mohli vo svojich riešeniach vyvolávať kontroverzie medzi skupinami občanov. Preto bolo potrebné presadzovať skôr prokooperačný prístup, ktorý buduje vzťahy a vedie k tolerancii, k čomu sa hodí skôr model komunitného rozvoja ako organizovania.

Reflexia etnológa

Do komunitnej práce som prišiel ako čerstvý absolvent etnológie (ktorej štúdium bolo ešte ťažiskovo zamerané ešte na tradičnú kultúru). Nebol som, samozrejme, vo výberovom konaní prijatý kvôli absolvovanému odboru a jeho kvalitám (o ktorých málokto vedel a vie). Avšak oproti svojim kolegom som mal, práve vďaka nemu, niekoľko výhod. Myslím si, že etnológia mi pomohla relatívne úspešne zvládať komunikácii s ľuďmi, ich oslovovanie, vedenie rozhovoru, získavanie informácii a ich analýzu. Schopnosti, ktoré som počas štúdia odboru získaval pri terénnom výskume, mi uľahčili najmä úvodnú fázu oslovovania približne 400 ľudí (technikou „klopkania na dvere").[33] A aj pri zostavovaní komunitného profilu som sa vedel oprieť o etnografickú „rutinu" získavania obrazu o skúmanej lokalite. Teda využil som ich najmä pri prvej fáze mapovania miestnych zdrojov a potrieb. Schopnosť komunikácie pri práci s ľuďmi bola však kľúčová aj vo všetkých ďalších etapách práce. Ostatné využívané zručnosti, resp. predpoklady k nim, súviseli zrejme skôr s tými, ktoré som nadobudol všeobecne ako

[33] O náročnosti svedčí aj to, že kolega, ktorý so mnou spoločne v Petržalke nastúpil, sa v tejto, zaiste aj psychicky vyčerpávajúcej fáze, napokon rozhodol odísť. Ale aj ja som mal obavy z oslovovania a komunikácie so „sídliskovými" ľuďmi z Petržalky (hoci som tu sám vyrastal), keďže moje dovtedajšie výskumy boli vo vidieckom prostredí, resp. v rómskych osadách. Napokon sa ukázali ako predčasné, pretože aj v tomto prostredí som stretol veľa rovnako otvorených a ku komunikácii ochotných ľudí.

absolvent vysokoškolského štúdia humanitného smeru, a nechcem ich teda pripisovať len štúdiu etnológie. Viaceré som si osvojoval potom ako zamestnanec prostredníctvom tréningov a predovšetkým priamo v praxi.

Možnosti spojenia a využitia etnológie (sociokultúrnej antropológie) v komunitnom rozvoji sú ale rozsiahlejšie.[34] V prvom rade je to jej orientácia na spôsob života ľudí, ich komunikáciu, vzťahy... Poznanie uvedeného nám pomáha pochopiť situáciu v lokalite a procesy, ktoré v nej prebiehajú. Na vytváranie sociálnych sietí a ich využitie v kvalite života sa tiež môžeme pozrieť prostredníctvom sociálneho kapitálu sídla. Ten je kľúčový aj v jeho praktickom uplatnení – komunitnom rozvoji. Jednou z jeho metód je aj interpretácia miestneho dedičstva, ktorá zase identifikuje a využíva kultúrny potenciál sídla.[35] Porozumieť aj týmto teoretickým konceptom a ich praktickému využitiu môže byť devízou pre zapojenie sa etnológie (a jej absolventov) do komunitného rozvoja. Preto je dôležité, aby sa aj tieto témy stali súčasťou akademického vzdelávania napr. aj v rámci samostatného kurzu.[36] A uvedomenie si priority predovšetkým širších (nielen ekonomických) sociokultúrných súvislostí pre kvalitu života je potom základným rámcom celého odboru.

Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 1/0943/14 *Dobrovoľnícke aktivity a združovanie sa na Slovensku v 21. storočí.*

Literatúra

Čítanka pre komunitný rozvoj a komunitnú prácu (2006). Bratislava: OZ Sociálna práca.

HENDERSON, P. – THOMAS, D.N. (2007). Zručnosti komunitnej práce v susedstvách. Bratislava: Centrum komunitného rozvoja. (podľa 3. vydania z r. 2002 Skills in Neighbourhood Work. London:Routledge).

JANTO, J. (2007). Komunitný rozvoj ako perspektívny prístup v miestnom rozvoji. In: Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku Bratislava: Ústav etnológie SAV, s.151-160.

JANTO, J. (2013). Kultúrny a sociálny kapitál lokality ako prostriedok miestneho rozvoja.In: Muzeológia a kultúrne dedičstvo. č. 1, s. 83-99.

MUSIL, J. a kol. (1985). *Lidé a sídliště*. Praha: Nakl. Svoboda.

PUTNAM, R. D. (2000). Bowling alone. The collapse and revival of american community. New York: Simon and Schuster Paperbacks.

[34] Už R. Park a E. Burgess sa vo svojom klasickom diele *The City* z r. 1925 zaoberajú komunitnými organizáciami a tým, či môže mať táto práca vedecký základ.

[35] Viac v Janto (2013).

[36] V rámci štúdia etnológie na FiF UK v Bratislave vediem samostatný výberový kurz o miestnom rozvoji, v ktorom sa snažím využívať aj svoje pracovné skúseností.

„Nemohu je klamat?": konstrukce obrazu badatele v terénu

Can't I deceive them?" framing of researcher's image in fieldwork

Oto Polouček

Mgr. et Mgr. Oto Polouček
Masarykova univerzita, Filozofická fakulta
Ústav evropské etnologie
Jaselská 18
602 00 Brno
Česká republika
poloucek@mail.muni.cz

Abstract: *Researcher meets different situations depending from specifics of his field of interest during implementation of transparent qualitative research. Various societies or subcultures with their own standards and customs can react differently when facing research interest and perceive as important different aspects of mutual communication, possibly not previously seen by researcher. During process of shaping terrain/researcher relations both involved sides constructing image of the other on basis of their own ideas and interpretations coming from environment, from which they come and are involved by. Article based on my own oral history research in community of tramps from Brno deals with possibilities of formation of constructed images about researcher, which could significantly involve content of realized interviews. Principles and recommendations of oral history research along with standards based on qualitative research codes of ethics can produce a lot of inspiration for field research in sensitive environments, but also can create some ethical dilemma depending from efforts to balance between research transparence and endeavor to create the best atmosphere for realizing research. Efforts to "impress", do not mislead ourselves and also don't lose access to narrators. In article I'm analyzing assumptions for creating the situation, which I meet during "defining positions" and "looking for understanding" in my research.*

Klíčová slova: *pozice výzkumníka v terénu, kvalitativní výzkum, etika ve výzkumu, tramping, orální historie*

Key words: *Position of researcher in fieldwork, qualitative research, research ethics, tramping, oral history*

Úvod

Reflexí představy „příslušníků terénu" o badateli přispěji k diskuzi nad nejrůznějšími rovinami vztahů mezi humanitními vědci a lidmi, s nimiž během realizace kvalitativního výzkumu navazují kontakt. Vycházím zejména z vlastních zkušeností na základě bádání, jehož podobu ovlivnila forma, jakou si narátoři konstruovali představu o osobě badatele.

Mezi léty 2013 a 2014 jsem za účelem přípravy diplomové práce pronikl do komunity brněnských trampů.[1] Zajímal jsem se zejména o jejich motivaci k trampingu, o hodnoty a postoje, ale i vnímání vztahu vlastní subkultury ke společenskému systému a k politice. Výzkum jsem realizoval z pozice studenta soudobých dějin zaměřeného na období tzv. normalizace. Primární roli sehrála realizace rozhovorů s přihlédnutím k principům a teoretickým východiskům orální historie. Ačkoli můj primární zájem směřoval k zaznamenání vzpomínek na minulost (a díky zvolené metodě v textu hovořím o svých kontaktech v terénu jako o narátorech), situace, které reflektuji, mohou nastat i během kvalitativních výzkumů orientovaných na současnost a vycházejících z odlišných teoretických východisek.

Cíle výzkumu i zvolená metoda vedou k předpokladu intenzivnějšího a dlouhodobějšího navázání spolupráce s konkrétními lidmi, založené zejména na získání vzájemné důvěry, bez které by výzkum nebylo možno realizovat. Proto pro mě, a, jak se ukázalo, i pro narátory byla důležitá reflexe mojí pozice a vztahu k jejich komunitě.

Adler a Adler (1987, citované podle Dwyer - Buckle 2009: 55) charakterizovali tři roviny vztahů výzkumníka ke zkoumané komunitě: *a) periferní členové, kteří se nepodílí na základních aktivitách komunity, b) aktivní členové, kteří se podílí na základních aktivitách skupiny, ale nepovažují se za členy, c) plnoprávní členové komunity, kteří byli členové před započetím výzkumu nebo se jimi během výzkumu stali.* Na základě tohoto rozdělení vnímám svoji pozici zhruba na pomezí mezi „periferním" a „aktivním" členem. Jsou mi blízké hodnoty spojované s trampingem a aktivně praktikuji životní styl, ze kterého

[1] Zajímal jsem se o vyznavače specifického fenoménu neorganizovaného vandrování a táboření ve volné přírodě, který se od počátku 20. století v prostředí bývalého Československa rozvinul od revolty proti přeorganizovanému skautingu ve specifickou subkulturu se svými jedinečnými znaky, insigniemi a formou sdružování do tzv. trampských osad (T.O). O komunitě trampů, která zažila období největší slávy ve 30. letech a poté v období 60. let 20. století, více např. Altman (2003).

tento specifický fenomén vychází. Proto jsem schopen sdílet s narátory zážitky, porozumět způsobu jejich komunikace a poučeně se podílet na dialogu s nimi. Na druhou stranu se neidentifikuji se subkulturou vyznačující se specifickými projevy[2] spojovanými s životním stylem pravidelného vandrování a táboření ve volné přírodě, v obecné rovině vyznávaným i mnoha lidmi, kteří sebe jako trampy nevnímají.

Proniknout mezi trampy bylo poměrně obtížné. Prožitá úskalí – ať už politické persekuce před rokem 1989, nepříjemné zkušenosti s ekology i negativní stereotypy rozšířené ve společnosti – se podílela na formování poměrně uzavřené komunity, mezi jejímiž členy se nastolila určitá nedůvěra a odstup od „mastňáků" či „paďourů", jak bývají označováni příslušníci společnosti, kteří nepropadli trampské zálibě. Při kontaktování prvních narátorů (vesměs pomocí metody tzv. sněhové koule vycházející z mých vlastních kontaktů) se ukázalo, že reflexe mojí vlastní pozice není jakési stabilní a neměnné východisko, které budu brát v potaz při analýze, interpretaci a prezentaci výsledků mého výzkumu. Můj vztah ke zkoumanému tématu byl jednak dále posuzován narátory, jednak se postupně formoval a měnil a zejména byl stěžejním bodem, od kterého se odvíjel můj vztah s některými narátory a tudíž i průběh výzkumu.

Navázání kontaktu

Kontakt na narátora B. mi poskytla jedna z mých známých. Dlouholetý šerif trampské osady se hluboce identifikuje se zálibou, kterou považuje za své životní poslání a pojímá ji poměrně zásadově. Striktně dbá na určitá nepsaná trampská pravidla a lpí na tom, aby se v jeho trampské osadě dodržovala. Jeho reakce na e-mailovou prosbu o spolupráci byla veskrze negativní a rezervovaná: zdůraznil, že nesouhlasí s tím, aby se trampingem zabýval někdo, kdo se s tímto fenoménem neztotožňuje. V odpovědi jsem se snažil formulovat svoji pozici tak, abych o sobě netvrdil nepravdivé skutečnosti, ale zároveň se pokusil přesvědčit narátora ke spolupráci. Vyjadřoval jsem se v obecné rovině, zdůrazňoval společné hodnoty a způsob trávení volného času. Na základě takto formulovaného textu narátor souhlasil a konstatoval, že jsem jej přesvědčil a je ochoten se mnou spolupracovat.

[2] Mezi specifické rysy, kterými se vyznačuje trampská subkultura, patří organizace do trampských osad, insignie, rituály a slovesné, výtvarné či hudební projevy, často nacházející inspiraci v tematice Divokého západu (viz např. Altman 2003: 264)

Během osobního setkání se mi povedlo realizovat poměrně dlouhý rozhovor. Zmizela neochota z elektronické komunikace – sdílný narátor se podělil o své vzpomínky a vyprávění vyústilo v pozvání na „potlach"[3] jeho trampské osady a snahou zaangažovat mě do trampských sportovních soutěží, které pořádá. Proto jsem nabyl pocitu, že narátor pozapomněl na moji pozici výzkumníka a začal mě brát jako mladého člověka, který se chce začlenit do trampské subkultury. Jedním z pilířů, které umožnily realizovat kvalitní rozhovor, byla možnost zachytit se společně sdílených témat. Znalosti „trampských" lokalit[4] či zkušeností z pobytu v přírodě však, jak jsem si později uvědomil, mohly způsobit, že si narátor o mě konstruoval určitou představu a na základě tohoto obrazu pak se mnou komunikoval a byl ochoten sdílet svoje zkušenosti. Narátorova interpretace mojí pozice, utvořená v rámci elektronické komunikace a následně podpořená osobním setkáním, se mohla lišit od formy, jak svoji pozici sám vnímám. Otázkou je, jaká by byla narátorova reakce na zjištění, že jsem „jiný než si myslel". Vzhledem k dřívější nedůvěře a přesvědčení, že o trampingu by neměl psát nikdo zainteresovaný, by zřejmě byla negativní.

Specifičnost případu navazování kontaktu s trampem B. spočívala v tom, že jsem jej oslovoval z pozice naprosto cizího člověka – s naší společnou známou, v trampském prostředí také outsiderkou, se znal spíše vzdáleně. Navazování kontaktu proto mohlo pomoci poodhalit některé prvky, které mohou sehrávat podstatnou roli v případě zájmu o trampy „zvenčí". Ovšem s konstrukcí představ o osobě výzkumníka, na základě které byli narátoři ochotni sdílet své životní příběhy, jsem se však setkal i u ostatních trampů,[5] oslovených pomocí zmíněného principu sněhové koule kdy moje důvěryhodnost byla garantovaná doporučením jiných narátorů. Uvedená metoda mi sice usnadňovala cestu do terénu, avšak také mohla pomáhat k pomyslné konstrukci mojí insiderské pozice narátory.

---

[3] „Potlach" je v trampské komunitě ustálené označení pro setkání trampů, organizované určitou T.O. v přírodě, například na místě, na které pořadatelská T.O. pravidelně vyráží tábořit – jejich pravidelný osadní „flek". Součástí setkání, kterého se mnohdy účastní i stovky trampů bývají sportovní i hudební soutěže či posezení u slavnostního „potlachového" ohně. Více např. Altman (2003: 270).

[4] Jednalo se zejména údolí řeky Oslavy jihozápadně od Brna. Lokalita je již od třicátých let pravidelně vyhledávaná brněnskými trampy. Jejich přítomnost připomíná velké množství tábořišť ozdobených vyřezávanými totemy či například pamětními kameny, které připomínají již zesnulé milovníky této trampské lokality.

[5] Výjimku tvořili ti, kteří se již s trampingem neidentifikují, nebo se jedná o mé dlouholeté známé.

Dá se říci, že snaha vyhnout se úmyslné přetvářce ve „falešného insidera", naráží na situaci, kdy mě narátoři za insidera mohli považovat nebo jsem alespoň v jejich očích začal hrát roli adepta na začlenění do jejich komunity. Mnou vnímaná a trampům citlivě představovaná pozice „periferního zájemce o tramping" a „příležitostného vandráka", se však mohla lišit od představy některých narátorů z řad konzervativních trampů o tom, kdo je insider a tudíž hoden, aby s ním sdíleli zkušenosti. Díky dále nastíněným procesům si mě ale do své „ideální" pozice mohli pasovat a tím své trampské zkušenosti se mnou ochotně sdílet.

Formování pozic

Aby členové zkoumané komunity mohli vůbec považovat za insidera badatele, se kterým se doposud nesetkali a neznají jej osobně, je v prvé řadě nutné, aby pro svoje potencionální „členství" splňoval alespoň nějaké charakteristiky typické pro příslušníky zkoumané skupiny; související například s jeho věkem, etnicitou nebo sociální postavením. Výzkumy v prostředí, ve kterém je výzkumník evidentním cizincem, vznik zde probírané situace značně omezují.[6]

Ideálním prostředím pro vznik popisované situace nebudou ani lokální komunity, ve kterých pozice insidera vyplývá především z lokální příslušnosti, stejně tak malá zájmová společenství, ve kterých „každý zná každého". Naopak do dané situace může výzkumníka přivést zájem o širší společenství, v nichž se nepředpokládá, že by se všichni příznivci či členové znali osobně.

Stěžejní roli hraje chování a sebeprezentace výzkumníka. V textu vycházím z předpokladu, že otevřeně přiznává svoje záměry a na základě platných etických kodexů *narátora důkladně seznamuje s účely, cíli a postupy orálněhistorického výzkumu* (Etický kodex České asociace orální historie), případně *provádí maximálně transparentní výzkum a minimalizuje provádění skrytého výzkumu, který je možné provádět jen v eticky neproblematických případech* (Etický kodex České národopisné společnosti).[7] Odmítání skrytého

[6] Do podobné situace se výzkumník může dostat třeba i v případě, že jeho zájem bude zkoumaná komunita interpretovat jiným způsobem, než s jakým přišel, například jako zájem o členství; role cizince však bude zřejmě hrát klíčovou roli.

[7] V kontextu mého výzkumu, v rámci něhož se otázka vztahu výzkumníka ke zkoumané komunitě ukázala jako stěžejní, o „neproblematickém případu" v kontextu potencionálního skrytého výzkumu hovořit nelze. Příklady ze starší literatury – např. snaha o začlenění do subkultury motorkářů za účelem realizace výzkumu (Wolf 1991: 212, citováno podle Hammersley – Atkinson 2006: 45) nebo fatální následky odhalení skrytého výzkumu náboženské komunity (Scott 1983: 132, citováno podle Hammersley a Atkinson 2006: 83) – prezentují v kontextu současných etických

výzkumu s jeho výhodami i peripetiemi, často pro průběh bádání fatálními, a snaha o co největší transparentnost logicky zvyšuje nároky na sebeprezentaci výzkumníka v terénu. Potřebuje se vyrovnat s nepřirozeností, kterou svým vstupem do zkoumaného prostředí může přinášet.

Teoretická východiska metody orální historie od svých prvopočátků předpokládají transparentní realizaci rozhovorů, kdy jsou narátoři již dopředu seznamováni se standardizovanou podobou výzkumu, k němuž zpravidla patří nahrávání na diktafon, ustálený způsob vedení rozhovoru se zájmem zachytit „životní příběh" v co nejširším pojetí nebo určitá forma uchovávání a nakládáni s realizovanými rozhovory. Dá se říci, že principy realizace orálněhistorických rozhovorů, zvláště pokud jsou pojímány striktně podle ustálených postupů, jdou za hranici předpokladů, s jakými dnes bývá v sounáležitosti s platnými etickými kodexy realizován flexibilněji pojatý „etnografický" kvalitativní výzkum. Doporučení, s jakými již v počátcích rozvoje orální historie přicházeli autoři textů formujících tento badatelský přístup, však v dnešní době mohou být šířeji uplatnitelná právě s ohledem na rozvíjející se reflexi etických norem v bádání. Jedná se totiž o „krajní" příklad transparentnosti role výzkumníka v terénu, ve kterém je obzvláště důležitá snaha o to, aby se narátoři cítili co nejlépe.

Během transparentního kvalitativního výzkumu bývá proto brán zřetel k radám, jaké konkretizoval například Thompson (2000: 229), když doporučil, aby tazatel empaticky projevoval osobní zájem stejně jako snahu o vytvoření co nejpříjemnější atmosféry. Dále zmiňoval například vhodnost přijetí pohoštění a na oplátku apeloval na sdílnost tazatele, který by měl *slušně říci něco o sobě a svých ideálech* (Thompson 2000: 240). Také lze zmínit Yow, (2005: 160) která zdůrazňuje potřebu vzájemného, oboustranného, respektu a dle Vaňka a Mückeho (2011: 132) by měl být zájem tazatele o narátora *autentický a upřímný, nikoli rutinně prezentovaný či dokonce předstíraný*. Doporučení, která předpokládají empatii a oboustranný respekt, však mohou být úrodnou půdou pro vznik nejrůznějších etických dilemat, zkreslených představ a podobných jevů vycházejících z „osobní" komunikace. Samotný proces vzájemného „oťukávání" však může začít mnohem dříve než v bydlišti narátora nebo jinde, kde dva lidé usednou k diktafonu.

---

kodexů neakceptovatelné příklady. Případy, kdy zkoumaná komunita začne „falešného insidera" a navíc skrytého výzkumníka podezírat z toho, že svoji roli předstírá, představuje opačný problém než prezentuji v tomto textu: „Falešný insider" je (oprávněně) podezříván ze „skrytého outsiderství". V mém případě naopak „výzkumník-outsider" může začít být považován za insidera.

V odborné literatuře, zabývající se realizací výzkumu (např. Vaněk a Mücke 2011: 142), se nachází mnoho rad jak se vypořádat s nejrůznějšími formami reakce na žádost o rozhovor, jako je strach, nedůvěra nebo skromnost. Prvotní reakce na iniciativu výzkumníka však může být pouze malým zlomkem řetězce pocitů, které lidé v terénu prožívají v případě deklarování výzkumného zájmu o jejich životní příběh či společenství, jehož jsou součástí.

Asi každý odpovědný badatel se na vstup do terénu postupně připravuje, bere v úvahu různé varianty a snaží se vybudovat pozici, která zvýší pravděpodobnost úspěšné a kvalitní realizace výzkumu. Stejné procesy se však zřejmě dějí i druhé straně. Iniciativa výzkumníka za účelem vytvoření pocitu neformálnosti, umožňujícího „zapomenout" na kontext vzájemné komunikace a odbourání nedůvěry, koexistuje s procesy a iniciativami narátorů za tím samým účelem – vyrovnat se se svojí rolí zkoumaného. Stejně jako výzkumník se snaží vytvořit si co nejlepší zázemí (nebo by alespoň dle platných etických kodexů měl), stejnou aktivitu v různé míře vyvíjejí i narátoři. Zvláště při dlouhodobém výzkumu, ve kterém badatel vstupuje do terénu opakovaně a navazuje kontakt s narátory postupně, se naskýtá dostatek času k důsledné přípravě obou stran. Narátoři si mohou v duchu klást nejrůznější otázky:

Kdo je tazatel? Proč se o mě zajímá? Jaký má vztah k mojí komunitě? Tazatel přece musí mít k naší komunitě nějaký vztah, proč by se o nás jinak zajímal? Nejedná se o další cestu, jak naší komunitu diskreditovat?

Odpovědi si mohou hledat z dostupných zdrojů, přemýšlet o nich a „konstruovat" si ve své mysli nejrůznější scénáře týkající se badatele i výzkumu. Případným spekulacím a vzniku vykonstruovaných či přehnaných představ o badateli samozřejmě může zabránit co nejširší spektrum informací poskytnuté při prvním kontaktu. Ten však mnohdy není osobní a spočívá v oslovení telefonem nebo v doporučení někým jiným.

V procesu vyrovnávání se s vlastní rolí „zkoumaného" samozřejmě může hrát důležitou roli osobnostní charakteristika narátorů či jejich prožité zkušenosti. Pomineme-li krajní případy, jakými může být od prvopočátku veskrze negativní reakce na jakoukoli snahu o spolupráci nebo naopak absolutní ochota, otevřenost a nadšení z možnosti účastnit se výzkumu, můžeme vycházet z předpokladů, že narátor pochybuje, počítá s několika variantami a očekává, že právě další naplánované setkání s výzkumníkem vyvrátí jeho případné pochybnosti či obavy.

K příležitosti dalšího setkání tudíž každá ze stran přichází s určitými představami, očekáváními a více či méně připravenými postupy. Školený výzkumník se snaží realizovat co nejlepší výzkum podle výše zmíněných

principů, *prozrazuje něco o sobě, projevuje upřímný zájem* a celkově se snaží nastolit co nejlepší atmosféru – iniciativně vytváří příjemné prostředí pro rozhovor. V případě, že se narátor začíná cítit dobře, uvolněně, komunikace se vyvíjí spontánním a neformálním způsobem. Příjemná atmosféra boří obavy a narátorem dříve promyšlené „horší scénáře." Schopnost komunikovat a sdílet společná témata navíc může být umocněna důkladným seznámením s tématy, kvůli kterým výzkumník za narátorem přichází, v souladu s oddílem 1.1. Etického kodexu České národopisné společnosti, na základě kterého by se měl badatel důkladně odborně připravovat na výzkum. Díky podvědomé touze po „synchronizaci" může navozená atmosféra evokovat pocit *„návratu do reality"* (Berger – Luckmann 1999: 151): z exotického „vědeckého" prostředí do poměrů, ve kterých se narátor cítí doma a „dorozumí" se podle standardů komunikace „své" skupiny. Významnou roli zde hrají i používané vyjadřovací prostředky – může se jednat o národní jazyk, ale například i dialekt určité komunity.

Skutečnost, že jsem díky svým znalostem i zkušenostem během výzkumu používal slovní zásobu, která je trampům blízká a které přidávají určité významy, zřejmě mohla značně přispět k možnému konstruování představ o mojí pozici ve zkoumané komunitě. Časem jsem si také uvědomil, že narátoři na základě nejrůznějších faktorů (zejména sociálního zázemí – příslušnosti určité komunitě, ale i například věku) mohou přiřazovat námi sdíleným pojmům odlišné významy, než jim připisuji já, ačkoli jsem je v každodenní komunikaci – například během táboření v přírodě – příležitostně rovněž používal.[8]

Může tak dojít k situaci, kdy sice při užívání stejných (ale jinak interpretovaných) pojmů a na základě konstrukce představ o výzkumníkovi vzniknou zkreslené představy o osobě tazatele. Narátor si pak může k tazateli budovat vztah, který ovlivní další výzkum a povede ke sdělení důvěrných, interních či intimních informací s vědomím, že je „insider" nebude mylně interpretovat a nepoškodí tak narátora a jeho komunitu.

[8] Ke vzniku odlišných interpretací mohla vézt znalost pojmenování trampských míst. Užíval jsem označení míst rozšířená mezi trampy, avšak mimo jejich komunitu neznámá. Například tzv. Kančí louka je místo pravidelných potlachů a trampové si toto místo spojovali právě s těmito velkými setkáními trampských osad, která mají svá specifická pravidla i „zákazy" (např. zákaz přikládání dřeva nepovolanými či přípravy jídla na „posvátném" hlavním potlachovém ohni). Užívání „trampských" pojmenování lokalit a deklarace vztahu k nim spolu s vyprávěním o táboření na nich (v němž narátoři mohli hledat asociaci se „svými" zkušenostmi z potlachů) mohlo být jedním z pilířů napomáhajících hledání „společné řeči" a konstrukce obrazu mého „insiderství".

Výzkumník ale nemusí být součástí komunity a může vnímat vlastnosti, které jsou mu připisovány jinak. Ačkoli si dané skutečnosti mohl uvědomit během výzkumu a ačkoli se na počátku považoval téměř za insidera, teprve po setkání s příliš dogmatickým životním stylem, pravidly, principy a hierarchií může zjistit, že jeho pozice ve vztahu ke zkoumané komunitě je vzdálenější, než si myslel. Může nabýt pocitu, že některé jeho osobní názory by mu mohly znemožnit další výzkum v případě jejich sdílení s narátory.

Nastíněná situace může představovat určité etické dilema, přestože k jejímu vzniku mohlo přispět právě dodržování standardizovaných principů (orálněhistorického) kvalitativního výzkumu, všeobecně uznávaných rad a doporučení. Odborná příprava a budování důvěry se může dostat do konfliktu s principem co největší transparentnosti výzkumu.

Během hlubšího poznávání preferencí a hodnot narátora se mohlo navíc ukázat, že míra transparentnosti, s jakou jsem výzkum realizoval, mohla být neadekvátní (jelikož narátorům nemuselo stačit, že „rád vandruji", ale mohlo pro ně být důležité, že „jsem tramp", což si o mě na základě výše popsaného procesu získávání důvěry mohli začít myslet).

Jak tedy postupovat, abychom tuto *transparentnost* „aktualizovali" v případě, kdy byla „zkreslena" druhou stranou díky našemu „odpovědnému" a „citlivému" přístupu k realizaci rozhovorů nebo se ukázala být v průběhu vývoje vzájemného vztahu neadekvátní?

Konfrontace

Největší výzvu představovala možnost realizace rozhovoru s trampem C. V trampské komunitě se jedná o osobnost známou mimo jiné svojí dlouholetou hudební a uměleckou činností, avšak i vyhraněnými představami o tom, jak by měl vypadat a jak se chovat správný tramp. Jiní trampi mě varovali, že pravděpodobně nebude ochoten poskytnout rozhovor a pokud s ním přijdu do kontaktu, budu muset jednat velmi opatrně s mizivou šancí na získání jeho náklonnosti. Souhlas s rozhovorem poskytl na základě doporučení jiného trampa, se kterým jsem spolupracoval a který, nakloněn mému výzkumu, přijal roli prostředníka, „gatekeepera", a byl ochoten se za mě zaručit. Tato záruka zčásti usnadnila výše popsaný systém budování důvěry. Je rovněž možné, že ochotě poskytnout rozhovor přispěla i představa o mém vztahu k trampingu u narátora P., který mi kontakt domluvil a taktéž moji pozici mohl interpretovat zkresleně.

Při samotném setkání byla prvotní nedůvěra a opatrnost znát a forma mojí sebeprezentace se ukázala obzvláště důležitá. Mohu konstatovat, že v mé

dosavadní badatelské zkušenosti se jedná o jeden z nejnáročnějších rozhovorů. Trvalo bezmála hodinu, než narátor začal působit uvolněným dojmem: opatrná interakce a projevený zájem vedly k situaci, kdy rozhovor přešel v dialog (týkající se narátorem proklamované skepse nad dnešním stavem trampingu a vztahu mladé generace k němu). Vhodnou situaci jsem využil k určité konfrontaci a prezentaci vlastní role, postojů a objasnění mého způsobu „vandrování".[9] Dá se říci, že jsem opustil roli „výzkumníka" a přijal roli „mladého člověka", proti které se narátor v souvislosti se svými názory a postoji vymezoval. Konfrontoval jsem jej se svými osobními postoji a podstupoval riziko, že mě narátor „vyhodí", požádá o smazání nahrávky rozhovoru a díky jeho vlivu v komunitě bude ztížen vstup do ní i dalším badatelům. Nestalo se tak a rozhovor plynule pokračoval – narátorův byt jsem opouštěl s pocitem dobře odvedené práce.

V případě principů orální historie se počítá s možností konfrontace v pokročilé části rozhovoru. Za vhodných podmínek je možné předložit narátorům jiné interpretace jimi vyprávěných událostí, zmínit jiné varianty a zkusit rozpoutat diskuzi o odlišných pohledech na určité události. Striktně se však doporučuje provádět tuto konfrontaci nanejvýš citlivě s ohledem na aktuální situaci a osobnost narátora (Vaněk – Mücke 2011: 152). Máme-li zájem být co nejvíce transparentní a udělat vše proto, abychom narátora neklamali, jeví se tato cesta jako nejvhodnější i v případě, kdy získáme opodstatněný pocit, že si narátor konstruuje zkreslené interpretace o badateli, což může nejen ovlivňovat výzkum, ale právě jít i do rozporu s etickými zásadami.

Dynamický proces rozvoje vzájemného vztahu, budování důvěry a konstruování představ narátora o badateli a naopak, popisovaný výše, pokračuje v umocněné míře i během rozhovoru – mimo jiné i díky přímé interakci a dialogu, jehož obsah oboje strany reflektují a promýšlí (Yow 2005: 161) – a může ovlivňovat postoje a reakce všech jeho participantů. Berger

[9] Poukazoval jsem například na kontext současné situace, kdy zdroje inspirace související s trampingem (tematika Divokého západu) současnou generaci nemusí přitahovat. Procento těch, kteří tíhnou k podobnému životnímu stylu, navíc mohou „pohltit" různé organizace zaměřené na sport a volný čas (např. skauti) nebo nepociťují touhu příslušet k nějakému širšímu fenoménu či hnutí. Jedním z pilířů, na základě kterého mohlo vzniknout povědomí o „komunitě" mezi trampy *čárka* totiž může být prožitá nepřízeň společnosti k jejich zálibě (perzekuce proti trampům souvisí s prvorepublikovým i poválečným obdobím, viz např. Altman (2000) a tudíž určitá potřeba „sjednotit se" a „bojovat za ni za komunitu?". Zdá se, že právě argumentace historickými souvislostmi (s nimiž byl narátor, jako trampský kronikář, velmi dobře seznámen) pomohla k „obhájení" mojí deklarace role „netrampa", avšak „vandráka".

(2006: 230) poukazuje na proměnu interpretace sdělení respondentů výzkumníkem pod vlivem vlastních zkušeností i hlubšího „pronikání" do zkoumaného prostředí. I tento proces však může probíhat na druhé straně. Opatrný výzkumník může citlivě ovlivňovat poměry, aby eliminoval či snížil rozdíl mezi tím čím je a za co je považován v případě, kdy cítí, že by mohl klamat narátory, stejně jako působit na jiné specifické, mnohdy problematičtější a extrémnější situace.[10] Záleží na schopnosti vycítit, zda byla důvěra prohloubena natolik, že si může dovolit prezentovat „potencionálně sporné" prvky svojí pozice a při konfrontaci může „zbořit" pilíř, na kterém z počátku stálo budování vzájemného vztahu. Důvěru si udržet jinými pilíři, pevnějšími, později vybudovanými a založenými na osobním vztahu dvou individualit – narátora a badatele, nikoli na přisuzovaných rolích insidera či outsidera. Ostatně právě rozhovor s tazatelem může trvale ovlivnit i postoje narátora – nejen díky chování výzkumníka, ale i díky možnosti narátora nahlas vyprávět, vzpomínat, v duchu promýšlet a následně formulovat vlastní myšlenky. Yow (2005: 159) vzájemné ovlivňování za předpokladu oboustranného respektu nepovažuje nutně za negativní, avšak apeluje na uvědomění si možných nepříznivých následků nastíněné situace. Opět je proto třeba zdůraznit, že konfrontace, jako řešení etických dilemat, by měla být užívána nanejvýš citlivě.

Závěr

Reflexe vlastní pozice, důsledná příprava, transparentnost a pečlivá sebeprezentace nepředstavují absolutní a neměnný manuál realizace kvalitativního výzkumu. Od prvního kontaktu s lidmi, s nimiž výzkumník v terénu spolupracuje, totiž probíhá dynamický proces vývoje vzájemných vztahů. Příklad konstruování si představ o badatelově příslušnosti k subkultuře na základě jeho chování zapadajícího do systému významů a hodnot používaných v prostředí trampské komunity je jen jednou z nejrůznějších možností přinášejících do výzkumu etická dilemata.[11] Při opodstatněném

[10] Lze zmínit například případ, kdy byla pozice výzkumníka interpretována jako pozice potencionálního zájemce o vstup do náboženské sekty (Lofland 1966, citováno podle Emerson 2001: 245) nebo přímý požadavek souhlasu tazatele s narátorovými názory (Yow 2005: 162).

[11] Odlišnou rovinu sebereflexe vzájemných pozic ukazují například Maxwell, Abrams, Zungu a Mosavel (2016) v kontextu studentského terénního výzkumu v Jižní Africe. Zatímco já jsem se setkal s určitým zkreslením vnímání pozice badatele jako insidera, což mohlo ovlivnit výzkum, mezinárodní studentka, Afroameričanka z USA se setkala s opačnou situací. Během terénního výzkumu v sociálně vyloučené čtvrti v Durbanu vnímala svoji pozici jako insiderskou v souvislosti se svým původem, etnicitou, identitou a sdílenou kulturou. Na základě jiných, jí přisuzovaných

dojmu, že bych mohl nějakým způsobem klamat narátory, jsem zvolil cestu objasnění své pozice a zároveň udržení vybudované důvěry. Využil jsem principu dynamiky vzájemných vztahů, který mohl ke vzniku četných etických dilemat přispět, a přistoupil k vlastní iniciativě, citlivé konfrontaci za účelem nastolení co největší vzájemné transparentnosti. Transparentnosti, která byla pro trampy důležitější, než se na začátku výzkumu zdálo.

Kontext vědeckého zájmu nemění nic na skutečnosti, že setkání, interakce a dialogy, které v rámci něho probíhají, mají lidský rozměr a podléhají stejným efektům jako jakákoli jiná mezilidská komunikace: negativním i pozitivním, chtěným i nechtěným, uvědomovaným i podvědomým. Právě tento „lidský" rozměr přináší různé specifické situace. S tímto vědomím je odpovědností nás, humanitních vědců pracujících s lidmi, přistupovat k výzkumům citlivě, reflektivně, vyvarovat se přetvářkám či manipulacím. Přistupovat však lidsky a být připraveni dle nejlepšího svědomí řešit specifické peripetie v „terénu". V případě mého terénního výzkumu mezi trampy bych s akademickým odstupem a rezervovanou prezentací vlastní pozice zřejmě příliš daleko nedošel.

Literatura

ALTMAN, K. (2000). Trampové a moc: K problematice postavení trampského hnutí ve společnosti od počátku 20. let do současnosti. In Český lid 2000, roč. 87, s. 223-238.

ALTMAN, K. (2003). Jak někteří trampují. In: POSPÍŠILOVÁ, J. Rajče na útěku: kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami. Brno: Doplněk. s. 255–285.

BERGER, P.L. – LUCKMANN, T. (1999). Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

BERGER, R. (2015). Now I see it, now I don't: researcher's position and reflexivity in qualitative research. In: Qualitative Research. 2015, roč. 15, č. 2, s. 219–234.

vlastností (nikoli africký původ, avšak občanství „USA" a stereotypní představy s ním spojené) se však ukázalo, že je jí lidmi, se kterými v terénu přišla do kontaktu na základě zájmu o rozhovor, přisuzována outsiderská kategorie. Jako správné východisko se zde ukázala schopnost adekvátně reagovat a reflektovat nastalou situaci.

DWYER, C.S., BUCKLE, J.L. (2009). The Space Between: On Being an Insider-Outsider in Qualitative Research. In: International Journal of Qualitative Methods. 2009, roč. 8, č. 1, s. 54–63.

EMERSON, R.M. (2001). Contemporary field research : perspectives and formulations. Prospect Heights, Ill.: Waveland Press.

Etický kodex České asociace orální historie. [www stránky], [cit. 23. 3. 2016]. Dostupné na: https://sites.google.com/site/czechoralhistoryassociation/agenda

Etický kodex České národopisné společnosti. [www stránky], [cit. 23. 3. 2016]. Dostupné na: http://www.narodopisnaspolecnost.cz/index.php/o-nas/eticky-kodex-cns/item/download/10_4aeeecb98fba6cc924df0634c64961ac

HAMMERSLEY, M. – ATKINSON, P. (2007). Ethnography : principles in practice. London: Routledge.

MAXWELL, M.L. – ABRAMS, J. – ZUNGU, T. – MOSAVEL, M. (2016). Conducting community - engaged qualitative research in South Africa: memoirs of intersectional identities abroad. In: Qualitative Research. 2016, roč. 16, č. 1, s. 95–110.

Rozhovor s C.. Vedl Oto Polouček 23. 7. 2014, Osobní archiv autora.

Rozhovor s B.. Vedl Oto Polouček 23. 1. 2014, Osobní archiv autora.

THOMPSON, P. (2000). The voice of the past: oral history. Oxford: Oxford University Press.

VANĚK, M. – MÜCKE, P. (2011). Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze.

YOW, V.R. (2005). Recording oral history: a guide for the humanities and social sciences. Walnut Creek, CA : AltaMira Press.

Etnografický výskum v OZ Proti prúdu: Každodenná angažovanosť?

Ethnographic fieldwork in Proti Prúdu Civil Association: Everyday engagement?

Lucia Ditmarová

Mgr. Lucia Ditmarová
Ústav Etnológie
Slovenská akadémia vied
lucia.ditmarova@savba.sk

Abstract: *The paper deals with the various forms of everyday engagement in ethnographic fieldwork regarding specific environment, methods of field research and also research ethics. Based on my own ethnographic fieldwork, I attempt to describe some specifics of the research of contemporary legends and rumors in Proti prúdu Civil Association, which publishes the Nota Bene street paper. The aim of the paper is to specify some of my experiences include everyday practices of sharing, personal interactions, building relationships and gaining the trust of field consultant, which can be thought of as a forms of engagement connected with commitment to reciprocity and ethical dilemmas.*

Keywords: *ethnographic fieldwork, engagement, Proti prúdu Civil Association, Nota Bene street paper*

Kľúčové slová: *etnografický výskum, angažovanosť, Občianske združenie Proti prúdu, pouličný časopis Nota Bene*

Som tu dnes prvýkrát. Zdržiavam sa vo výdajni časopisu so sociálnymi pracovníkmi. Miestnosti skromné, ale príjemné. Pracovníci sú obzvlášť priateľskí, ľudskí a ústretoví, no na druhej strane veľmi zásadoví, čo je asi prirodzené vzhľadom na danú sociálnu skupinu. Vysvetľujú mi systém práce, pravidlá a aktivity. Začínajú prichádzať predajcovia. Samozrejme, každý si hneď všíma, že som tam „nová". Keď ma označujú za novú sociálnu pracovníčku, priznávam sa, že začínam robiť výskum. Väčšinou sú zhovorčiví a komunikatívni, jeden mi dokonca daruje keksík. Bezprostredne sa zapájam do činností spojených

s výdajom časopisu – robím kávu a podávam časopisy. Po obede majú sociálni pracovníci poradu – žiadajú ma, či ich môžem vo výdajni na chvíľu zastúpiť. Tak ostávam vo výdajni sama, trochu začudovaná, že len tak dôverujú cudziemu človeku. Predajcovia prichádzajú skoro stále. Razítkujem časopisy, robím kávu, rozprávame sa. Prichádza žena – mladá, vysoká, celkom sympatická, má predkus. Hovorí, že je na nervy, že si potrebuje zavolať a ísť na internet. Rýchlo sa pohybuje po miestnosti a nesúvisle rozpráva. Podávam jej pohár vody, nech sa trochu upokojí. Chce vedieť koľko má predaných časopisov, systém však ukazuje, že nemá pridelené miesto. Je veľmi rozrušená a aj ja z nej začínam nervóznieť, volám preto sociálnemu pracovníkovi. Hneď za nami prichádza a pýta sa predajkyne, že kedy ide do nemocnice. Ona len potichu zašepká, že pravdepodobne nejde do nemocnice, ale na psychiatriu. Odchádzajú do vedľajšej miestnosti a ja sa venujem ďalším predajcom (terénny denník, 22.3.2012).

Asi takto vyzeral môj prvý deň výskumu. Okrem toho, že som si pravidelne kupovala časopis Nota Bene, toto bol môj prvý osobnejší kontakt s predajcami, resp. s ľuďmi bez domova a ľuďmi v núdzi[1]. Keď som prvýkrát prišla do prostredia výdajne časopisu mala som veľmi zmiešané pocity. Na jednej strane to bol obdiv k sociálnym pracovníkom, na druhej strane strach a predsudky voči ľuďom bez domova (aj keď som paradoxne vždy o sebe tvrdila, že predsudky nemám) a tiež ľútosť nad osudmi predajcov. Odrazu som sa ocitla v zabehnutom kolobehu každodenných problémov týchto ľudí, o ktorých som nevedela skoro nič. Hneď prvá skúsenosť s nimi ma však motivovala a vedela som, že predajcov i prostredie chcem dôverne spoznávať, čo bolo v konečnom dôsledku i nutnosťou, aby som sa mohla dopracovať k svojim výskumným zámerom.

[1] Predajcovia Nota Bene sú klienti Občianskeho združenia Proti prúdu, ktoré časopis mesačne vydáva. Sú to ľudia bez domova, ale tiež ľudia v núdzi, ktorým napr. hrozí, že prídu o strechu nad hlavou, alebo sú v inej krízovej situácii. Je to veľmi rôznorodá skupina ľudí, ktorí sa nedajú onálepkovať jedným pojmom, aj napriek tomu, že časopis Nota Bene ich v očiach verejnosti automaticky priraďuje k bezdomovcom. Medzi predajcami Nota Bene sú ľudia, ktorí majú nižšie nároky a fungujú vonku na ulici. Potom sú to ľudia, ktorí bývajú na chatke bez vody a elektriny. Sú to ľudia, ktorí krátkodobo alebo dlhodobo prespávajú v nocľahárňach a ubytovniach. Tiež sú to ľudia, ktorí si prenajímajú byt, alebo majú svoj vlastný byt, ale ich príjmy (napr. dôchodky, invalidné dôchodky a pod.) sú nedostačujúce na zaplatenie ich životných *nákladov* (Ditmarová 2013, s. 270).

Cez angažovanosť k folklóru

Predmetom môjho výskumu[2] boli netradičné folklórne žánre – súčasné povesti a fámy, ktoré sú aktuálnym žánrom cirkulujúcim v súčasnej spoločnosti a sú objektom záujmu odborníkov z rôznych vedných disciplín ako je folkloristika, sociológia, psychológia, sociálna a kultúrna antropológia i ďalšie. Aj keď mnohé z výskumov týchto naratívov mali a majú aplikačný, resp. angažovaný charakter, môj výskum bol predovšetkým folkloristický a jeho cieľom bolo poukázať na vplyvy špecifického kontextu na repertoár, formu a funkcie súčasných povestí a fám vo vzťahu s každodenným životom jednotlivcov – predajcov časopisu *Nota Bene* v prostredí OZ Proti prúdu. Ako sa však ďalej ukázalo, samotnému výskumu naratívov predchádzalo dlhodobé zúčastnené pozorovanie daného prostredia a ľudí, ktorí v ňom žijú svoj každodenný život, s čím boli spojené každodenné interakcie s ľuďmi bez domova a ľuďmi v núdzi, získavanie ich dôvery, budovanie sociálnych vzťahov, alebo rôzne recipročné záväzky a neformálne rozhovory na vážne, bežné či zábavné témy.

Pri koncipovaní tohto textu ma inšpirovala štúdia T. Ryšku (2010), v ktorej sa snažil poukázať na to, že každodenné formy angažovanosti sú neoddeliteľnou súčasťou etnografického výskumu (Ryška 2010, s 29). Ryška (2010) tvrdí, že etnografia ako metóda poznamenaná záväzkom medzi antropológom a informátormi, žiada angažovanosť ako nutný predpoklad pre rôznorodé formy reciprocity, ktoré spoluvytvárajú sociálnu dynamiku terénneho výskumu. Angažovanosť má podľa neho nezastupiteľné miesto v každodennom svete etnografickej metódy zúčastneného pozorovania, a tak nemalou mierou prispieva k prehĺbeniu antropologického poznania. Každodenné formy angažovanosti – vzájomné prejavy zdieľania a podpory síce nemajú veľa spoločného s aktivizmom či advokáciou, kolaboráciou s vládnymi, bilaterálnymi alebo medzinárodnými organizáciami a pod.,[3] ale vyjadrujú antropológov zmysel pre zodpovednosť a reciprocitu, ktoré sprevádzajú a konštruujú terénnu prax (Ryška 2010, s. 33).

V nasledujúcich riadkoch sa nebudem zaoberať tým čo (nie) je, alebo čo by mohol byť angažovaný výskum, ale vychádzajúc z argumentácie A. Ryšku (2010), sa pokúsim popísať určité formy angažovanosti, reciprocity i etické

[2] Výskum sa viaže k dizertačnej práci na tému „Súčasné povesti a fámy ako súčasť každodenného života vo vybranom prostredí".

[3] Ryška reaguje na koncept angažovanosti vytvorený S. M. Low a S. E. Merry (2010), ktorý zahŕňa 1) zdieľanie a osobnú podporu, 2) výuku a verejné vzdelávanie, 3) spoločenskú kritiku, 4) partnerský výskum, 5) advokáciu a 6) aktivizmus (Low, Merry 2010, s. 207-212).

dilemy, ktoré sprevádzali môj výskum súčasných povestí a fám v prostredí OZ Proti prúdu. Primárnym zdrojom dát sú predovšetkým zápisky z terénneho denníka, ktoré obsahujú popisné a reflexívne poznámky[4], v ktorých som si zaznamenávala portréty jednotlivcov, prostredie, neformálne rozhovory, situácie, udalosti, aktivity, taktiež som reflektovala svoje pocity i samu seba v roli výskumníčky a rovnako som sa zameriavala na problematiku výskumných metód, analýzy, etických problémov a pod.

„Vy bez nás nemôžete byť"[5]

V prostredí OZ Proti prúdu som strávila niekoľko mesiacov v rokoch 2012 – 2014.[6] V začiatkoch výskumu som sa zdržiavala predovšetkým vo výdajni časopisu, kde boli vo väčšine prípadov prítomní sociálni pracovníci. Od prvého dňa som s nimi viedla neformálne rozhovory, ktoré boli zamerané na systém fungovania občianskeho združenia a predajcov – zaujímalo ma aký je systém práce sociálnych pracovníkov, aká je činnosť združenia, aké sú aktivity pre predajcov, aké sú písané a nepísané pravidlá, kto vlastne predajcovia sú atď. Každodenné formy angažovanosti v rámci môjho výskumu boli úplne všedné aktivity, ktorými som sa určitým spôsobom zapájala do chodu organizácie. Bola to napr. pomoc pri výdaji časopisov, príprava kávy pre predajcov, výdaj produktov z kupónového obchodu.[7] Popri výdajni som sa často zdržiavala aj na dvore pred výdajňou, kde bolo pár stolov a stoličiek. Tento priestor slúžil predajcom, keď si chceli napr. vypiť kávu, zafajčiť si, najesť sa, alebo si oddýchnuť a porozprávať sa. Tu som sa postupne spoznávala s predajcami –

[4] Metodologickým východiskom výskumu boli predovšetkým práce J. Hendla (2012) a J. P. Spradleyho (1980), ktorí v rámci zúčastneného pozorovania rozpracovali metodiku záznamu dát do terénneho denníka (Hendl 2012, s. 197-198; Spradley 1980, s. 63-72).

[5] Týmto vyjadrením ma v jeden deň poslednej fázy výskumu hneď po príchode do výdajne časopisu privítala dlhodobá predajkyňa, s ktorou som sa v priestoroch združenia pravidelne stretávala. Túto spätnú väzbu zo strany predajcov som vnímala veľmi pozitívne a potvrdila mi moje domnienky, že som sa stala istou súčasťou daného prostredia, v ktorom ma ľudia registrujú a rešpektujú.

[6] Časový harmonogram výskumu pozostával z troch fáz: 1) prieskum (marec 2012), 2) predvýskum (august – november 2012) a 3) riadny výskum (august – december 2014).

[7] Predajca si kupuje časopis za 0,7 eur, predáva ho za 1,4 eur a rozdiel si necháva, pričom minimálny odber časopisov je päť kusov. Pri odbere časopisov si predajca môže kúpiť kávu alebo čaj za pár desiatok centov. Za určité množstvo predaných časopisov a účasť na rôznych aktivitách v rámci združenia, dostáva každý predajca kupóny, ktoré predstavujú akúsi internú menu. Získané kupóny môžu predajcovia následne vymieňať za ďalšie časopisy, alebo za spotrebný tovar (jedlo, hygienické potreby a pod.), ktorý poskytuje občianske združenie (Ditmarová 2013, s. 262-266).

ako pozorovateľka diania a debát, ale tiež ako participant rozhovorov. Pozerali sme si fotky v ich mobile, počúvala som ich všedné i nevšedné zážitky, koľko časopisov deň pred tým predali, čo si navaria na večeru, koľko dnes ešte musia zarobiť, aby si mohli zaplatiť nocľah v ubytovni, ako precestovali pol Európy, ako by chceli stráviť Vianoce so svojim dieťaťom, ktoré im odobrali, lebo bývajú v chatke bez vody a elektriny, aké je to predávať pouličný časopis v Čechách, ako im ďalší okoloidúci šplechol do tváre, nech si nájdu poriadnu prácu, ako ľudí v Bratislave unáša veľké čierne auto, aké majú problémy s falošnými predajcami, ako Číňania napúšťajú topánky chemikáliami, aké sú teraz otrasné horúčavy. Okrem pozorovania diania okolo mňa a asistencie vo výdajni, som sa zúčastňovala aj ďalších aktivít, prostredníctvom ktorých som sa zbližovala s prostredím a ľuďmi v ňom. Boli to rozličné formálnejšie i neformálnejšie stretnutia, ktoré boli organizované v prostredí i mimo prostredia OZ Proti prúdu a stretávalo sa tam viacero predajcov aj spolu so sociálnymi pracovníkmi a vedením občianskeho združenia. Pravidelne som chodila na školenia pre začiatočných a pokročilých predajcov,[8] prezentácie nových čísel časopisu,[9] workshopy pre účastníkov nových projektov,[10] zúčastnila som sa krstu knihy, ktorú združenie v čase môjho výskumu vydalo,[11] konferencie o ľuďoch bez domova, ktorú každoročne organizuje OZ Proti

[8] Školenia pre začiatočných predajcov sa uskutočňovali raz do týždňa a boli určené pre novoregistrovaných klientov. Tieto stretnutia boli zamerané na poskytnutie informácií o občianskom združení, jeho službách a aktivitách, o časopise Nota Bene, o pravidlách, spôsobe či možných problémoch pri predaji a pod. (Ďitmarová 2013, s. 262). Školenia pre pokročilých predajcov, ktorých som sa zúčastnila, boli uskutočnené kvôli novému projektu „Nosiči batožín". Sociálni pracovníci diskutovali s predajcami o práci, pracovných skúsenostiach, hľadaní práce, prekážkach pri hľadaní práce a pod.

[9] Na konci každého mesiaca sa v priestoroch OZPP prezentovalo nové číslo časopisu, určené do predaja na nasledujúci mesiac. Pravidelne sa tu stretávalo viacero predajcov, ktorým vedenie združenia alebo redaktori časopisu odprezentovali obsah periodika, prípadne im premietli fotografie z nedávneho výletu a diskutovali s predajcami na rôzne témy.

[10] Boli to rôzne školenia alebo informatívne stretnutia pre predajcov, ktorí sa zapojili do nových projektov riešených v OZ Proti prúdu. Napr. sa jednalo o projekty „Bezdomovci ako lektori" zameraný na búranie stereotypov o ľuďoch bez domova alebo „Nosiči batožín" zameraný na oddlžovanie predajcov (viac dostupné na: http://www.notabene.sk/index.php?projekty).

[11] V rámci projektu „Knihy, ktoré pomáhajú" pravidelne vydáva OZ Proti prúdu knihy, ktorých autormi sú predajcovia, ale aj iní spisovatelia. Tieto knihy predajcovia ponúkajú popri predaji časopisu, čím si dokážu na jednej strane privyrobiť a zároveň narúšajú stereotypy o ľuďoch bez domova. Poslednou z týchto kníh bola publikácia „Zatúlaný gombík", ktorej vydanie a krst prebehlo v čase môjho výskumu (viac dostupné na: http://www.notabene.sk/?knihy-z-pera-predajcov).

prúdu,[12] alebo som navštevovala divadelné predstavenia Divadla bez domova, kde niekoľko predajcov Nota Bene účinkuje[13]. V rámci tejto každodennej angažovanosti sa u mňa často striedala rola pozorovateľky ako účastníčky a účastníčky ako pozorovateľky, pričom formy a miera interakcie záviseli na aktuálnom dianí v komunite či mimo nej.

Spočiatku som intenzívne pozorovala správanie a prácu sociálnych pracovníkov s ich klientmi – predajcami pouličného časopisu. Všímala som si predovšetkým to, ako komunikujú s predajcami, vzájomne medzi sebou, ako riešia problémové situácie. Nakoľko som pred začatím svojho výskumu nemala žiadne skúsenosti so sociálnou prácou s ľuďmi bez domova, bola som niekedy priam nadšená trpezlivosťou a nadhľadom sociálnych pracovníkov, ich sebareflexiou a konštruktívnym riešením problémov.

Do výdajne prišiel pán s problémom, že nemá peniaze, a že z dôchodku mu ostalo 1,60 €. Má nejaké pôžičky a exekúcie, ktoré musí splácať, cez víkend tiež prehral niečo na strojoch. Bol v banke, ale nerozumel papieru, ktorý mu dali. Keď vyrozprával celý príbeh hovorí: „Asi sa obesím." *Sociálny pracovník bez váhania reaguje: „A kde?"* *On odpovedá: „Hádam nájdem nejakú suchú haluz".* *Spoločne sme sa na tom zasmiali. Sociálny pracovník vzápätí požičiava predajcovi časopisy a dohaduje sa s ním, dokedy je schopný peniaze vrátiť* (terénny denník, 20.8.2012).

Toto bola jedna z množstva každodenných situácií, s ktorými som sa v danom prostredí stretávala, a ktoré mi napomáhali pri porozumení tejto komunite – ľudom bez domova a ľuďom v núdzi.

Ako som sa postupne zžívala s prostredím, čoraz viac som si uvedomovala, aké je pre mňa a môj výskum podstatné a dôležité dôverne sa zúčastňovať „života ľudí" v danom prostredí. Všetky aktivity, stretnutia a rozhovory prispievali k prehodnocovaniu a formovaniu mojich výskumných metód a zámerov a v konečnom dôsledku aj teoreticko-metodologický rámec, ktorý sa stal hlavným východiskom pre môj výskum, zdôrazňuje práve sociálny kontext naratívov, ako jeden z rozhodujúcich faktorov, ktorý spája vonkajší

[12] OZ Proti prúdu od roku 2007 pravidelne organizuje odbornú konferenciu „Ľudia bez domova", kde sa ľudia z praxe i odborných inštitúcií venujú aktuálnym otázkam problematiky ľudí bez domova (viac dostupné na: http://www.notabene.sk/?konferencia-ludia-bez-domova). Takejto konferencie som sa aj ja zúčastnila, pričom som v rámci nej absolvovala celodenný praktický wokrshop „Ako zvládať záťažové situácie".

[13] Divadlo bez domova vzniklo z iniciatívy OZ Proti prúdu a pravidelne uvádza svoje predstavenia na Slovensku i v zahraničí (viac dostupné na: http://www.divadlobezdomova.sk/divadlobezdomova/WELCOME.html).

svet s obsahom textu prostredníctvom osoby, ktorá príbeh rozpráva alebo počúva.[14]

Všetky zažité situácie a diskusie rovnako spoluvytvárali a prehlbovali vzájomný vzťah medzi mnou a predajcami. S niektorými som si vybudovala veľmi dôverný vzťah. Po troškách mi otvárali svoj príbeh. Bolo veľmi zaujímavé sledovať ako niektorí opúšťajú stav absolútnej nedôvery a postupne mi odhaľujú svoje intímnosti. Už to pre mňa nebola skupina ľudí čo stojí na ulici a predáva Nota Bene. Bol to pre mňa Pišta, Janka, Jozef, Peťo, Maťa a ďalší, ktorí majú svoje každodenné menšie či väčšie starosti a radosti, rozhodujú sa, čo nakúpia v obchode, hovoria o tom čo hrajú v divadle, riešia aké majú nové zimné topánky, čo robili včera poobede, ako sa im cez týždeň predávalo, aké bolo škaredé počasie. A ja som tiež prestala byť pre nich tá „nová", ktorá si stále niečo zapisuje. Bola som Lucia (výskumníčka, rozprávkarka, novinárka – ako ma niektorí familiárne nazývali), ktorá študuje v Bratislave a robí výskum na svoju dizertačnú (alebo ako to raz jeden predajca povedal „deratizačnú") prácu, posedí si s nimi na dvore pred výdajňou pri káve z plastového pohára a cigarete, ktorú im občas podaruje a len tak s ňou diskutujú, niekedy o vážnych veciach, alebo či bude ozaj zajtra pršať.

Súčasťou metodiky boli vzhľadom na celkový dizajn môjho výskumu a viacero analytických rovín súčasných povestí a fám okrem zúčastneného pozorovania aj individuálne pološtruktúrované (poloformálne) rozhovory. Ako sa postupne ukázalo, kľúčovú úlohu pri uskutočnení interview zohrávali práve nadobudnuté vzťahy a dôvera získaná počas zúčastneného pozorovania. Rozhovory som uskutočňovala so stálymi predajcami, s ktorými som sa pravidelne v prostredí OZ Proti prúdu stretávala a rozprávala. Aj napriek vytvorenému vzťahu však niekedy trvalo celé týždne vysvetľovania o čom rozhovor bude, ubezpečovania, že všetko je dobrovoľné, že odpovedať bude človek len na to, na čo bude chcieť odpovedať a rozhovor môže kedykoľvek prerušiť. To však nevylučuje skutočnosť, že niektorí predajcovia pristúpili na rozhovor už po pár stretnutiach, alebo naopak, interview razantne odmietli, prípadne rozhovor pravidelne prisľubovali, ale zakaždým nachádzali dôvod, prečo teraz nie.[15]

---

[14] Teoreticko-metodologický rámec pre výskum súčasných povestí a fám nazval G. A. Fine (1992) „The Folklore Diamond". Model zahŕňa štyri navzájom prepojené premenné: 1) sociálna štruktúra, 2) osobnostné imperatívy, 3) dynamika rozprávania a 4) obsah rozprávania (Fine 1992, s. 5-6).

[15] Mnoho z predajcov Nota Bene žije predovšetkým pre prítomnosť a tuší perspektívu svojich nasledujúcich hodín či niekoľkých dní. Preto bolo často komplikované dohodnúť sa s nimi na

Každodenné formy angažovanosti v mojom výskume zahŕňali aktivity prostredníctvom ktorých som zdieľala s ľuďmi v danom prostredí ich každodenný život, vytvárala si s nimi vzťahy, získavala si ich dôveru, z čoho prirodzene vyplývali rozličné etické dilemy a niekedy vznikali pomerne zložité situácie s ľuďmi, ktorí participovali na výskume. O tom viac v ďalšej časti textu.

Reciprocita a etické dilemy

Bol bežný jesenný deň, v OZ Proti prúdu bolo rušno. Vo výdajni som si zapisovala poznámky z rozhovoru s jednou predajkyňou, ktorá mi rozprávala o svojej dcére, ako s mužom chovajú včely, keď som odrazu započula smiech sociálnych pracovníkov, ktorí stáli neďaleko mňa. Zabávali sa na predajkyni, ktorá mi tajne nazerala do môjho terénneho denníka a zvedavo sa vypytovala, čo si tam píšem. Vysvetlila som jej, že tu (v OZ Proti prúdu) *robím momentálne výskum. Zaujímala sa čo robím, až sme sa dostali k tomu, že pozná ústavy SAV na Klemensovej a dokonca aj nejakých vedcov, ktorí tam pracujú. Hneď som si povedala, že by mohla byť dobrá informátorka, čo som jej aj počas rozhovoru nezáväzne naznačila. Ďalej sme to však neriešili. V priestoroch OZ Proti prúdu sme sa v nasledujúcich dňoch už nestretli, týždeň na to však prišla za mnou do práce a vyhľadala ma v kancelárii. Bola som z toho mierne zaskočená a ešte viac tým, keď povedala, že prišla so mnou urobiť rozhovor na môj výskum za čo ju potom pozvem na obed. Opatrne som sa jej snažila vysvetliť, že teraz s ňou rozhovor urobiť nemôžem, pretože musím byť v práci a nakoľko sme sa na ničom nedohodli, nemám pri sebe ani diktafón. Aj napriek výčitkám z odmietnutia sa mi s ňou podarilo dohodnúť rozhovor v priestoroch združenia. Na jej žiadosť sme si vymenili telefónne čísla, aby mi ešte rozhovor na budúci týždeň potvrdila. Rozhovor sme uskutočnili, obed jej veľmi nechutil. Odvtedy ma párkrát kontaktovala so žiadosťou o peniaze, alebo že mám niečo odkázať v združení. Jej žiadosti som po konzultácii so sociálnymi pracovníkmi odmietla. Od nášho rozhovoru som ju už v priestoroch združenia nestretla a v súčasnosti je evidovaná ako neaktívny predajca* (terénny denník, 12.9.-28.9.2012).

stretnutí a vykonaní rozhovoru v určitý deň a čas. Dohadovanie často prebiehalo veľmi neurčitým spôsobom ako napr. „keď sa tu najbližšie stretneme", „keď budem mať čas", „v priebehu budúceho týždňa" a pod. Rozhodujúce faktory, ktoré ovplyvňovali či už predaj časopisu, alebo prítomnosť predajcov v prostredí OZ Proti prúdu boli napr. obdobie v mesiaci, počasie, zdravotný stav, brigáda/práca, alkohol. Vzhľadom na tieto skutočnosti bolo pre uskutočnenie rozhovoru nevyhnutné, aby bola moja prítomnosť v danom prostredí pravidelná a čo najaktívnejšia (Ďitmarová 2014, s. 123).

Otázku reciprocity som reflektovala od začiatku výskumu. Na základe pozorovania i rozhovorov som zaznamenala, že systém v OZ Proti prúdu je nastavený spôsobom, že za aktivity navyše, sú klienti určitým spôsobom odmeňovaní[16] (Ditmarová, 2014, s. 125). Nakoľko nebolo mojim úmyslom narúšať spôsob fungovania organizácie, riešila som túto otázku so sociálnymi pracovníkmi. Tí mi odporučili, že to mám riešiť individuálne a nastaviť si svoj vlastný systém, ale že by bolo možno vhodné, keby som predajcov za rozhovor určitým spôsobom odmenila v závislosti od dĺžky rozhovoru a pod. Nakoľko som si bola už aj na základe vlastnej skúsenosti vedomá toho, že sa veľmi ľahko môžem stať objektom manipulácie zo strany predajcov, rozhodla som sa, že ich budem odmeňovať a podporovať kúpou časopisu alebo knihy, no primárne sa budem snažiť, aby mi rozhovor poskytli na základe vybudovanej dôvery a vzťahu. Od väčšiny svojich informátorov som si bezprostredne po interview časopis či knihu kúpila. Dokonca sa párkrát stalo, že mi ich chceli venovať.

Zažila som však aj situácie, kedy mali predajcovia postranné úmysly a rozhovor chceli absolvovať z čisto zištných dôvodov.

Predajkyňa – s ktorou som mala počas výskumu viacero dôverných neformálnych rozhovorov – *sa mi sama od seba ponúkla na rozhovor. Opýtala sa o čom sú moje rozhovory, na čo som jej popísala základné okruhy otázok. Rozhovor sme si hneď dohodli na budúci pondelok. Následne mi začala rozprávať, že by chcela uverejniť svoj príbeh v Nota Bene, aby jej ľudia pomohli nájsť lacný podnájom, v ktorom by bývala so svojou dcérou, ktorá je momentálne pestúnskej starostlivosti. Opýtala sa, že čo potom s tým rozhovorom, keď ho spravíme. V záujme dodržiavať etické zásady výskumu, som jej odpovedala, že samostatný rozhovor nebude nikde uverejnený, ale bude analyzovaný spolu s ostatnými dátami z môjho výskumu, ktorého výsledky budú publikované v dizertačnej práci* (terénny denník, 6.10.2014). Už počas neformálneho rozhovoru som tušila, že predajkyňa chcela so mnou absolvovať rozhovor, pretože si myslela, že bude v blízkej dobe niekde uverejnený a pomôže jej s hľadaním bývania. Na dohodnutý rozhovor sa nedostavila, jej príbeh bol v Nota Bene publikovaný. Keď som sa ju snažila o rozhovor požiadať znova, nepriamo mi naznačila, že už nemá záujem.

[16] Predajcovia napr. dostávali za isté aktivity navyše časopis alebo kupóny zadarmo. Týmito aktivitami boli napr. účasť na školení, aktívna pomoc v združení (vytrhanie buriny na dvore pred výdajňou, umytie auta a i.), prítomnosť predajcu na predajnom mieste v uvedenom čase a pod.

Ďalšiu, v rámci môjho výskumu úplne novú skúsenosť, ktorá ma vyviedla mimo „komfortnej výskumnej zóny", priniesol rozhovor s jedným mladým predajcom, ktorého som od začiatku výskumu pravidelne stretávala v priestoroch občianskeho združenia a viedla s ním neformálne rozhovory.

O interview som mladého predajcu žiadala na dvore pred výdajňou viackrát, ani raz sme ho však neuskutočnili. V poslednom čase sa v priestoroch združenia zdržiaval vzhľadom na svoje nové povinnosti pomerne málo. Keď prišiel, tak si len kúpil časopisy, popri fajčení na dvore pred výdajňou vypil kávu a odišiel. Naposledy, keď som ho oslovila, povedal, že cez týždeň nemá čas a rozhovor môže so mnou urobiť len cez víkend v jeho príbytku. Na presnom čase sme sa dohodli cez e-mail. Prišla som za ním v sobotu do jeho malej jednoizbovej chatky. Mala som zo stretnutia pomerne zmiešané pocity. Hneď po príchode sa ma opýtal, či ideme „na to" predtým alebo po tom, pričom aj následne počas rozhovoru mi viackrát vyjadril svoje sympatie. Nereagovala som. Interview bolo celkom problematické. Predajca spočiatku striedavo pripravoval svoj obed a hral sa hru na notebooku. Na rozhovor sa nesústredil, odbáčal od témy a na konkrétne otázky buď neodpovedal, alebo príliš ironizoval. Snažila som sa jeho pozornosť upútať aj otázkami mimo rámca pripravených okruhov, avšak nie vždy som bola úspešná. Po chvíli ale hru vypol a popri varení sa sústredil na interview o trochu viac. Po rozhovore som si od neho kúpila časopis (terénny denník, 4.10.2015). Nevedela som, aké boli očakávania mladého predajcu od mojej návštevy. Avšak z toho, ako sa rozhovor vyvíjal bolo možné dedukovať, že stretnutie sme obaja vnímali rozdielnym spôsobom. Ja som za ním prišla so zámerom urobiť interview kvôli môjmu výskumu, on prijal osobnú návštevu a rozhovor od začiatku smeroval mimo tém, na ktoré som sa pýtala. Počas stretnutia som sa ocitla v situácii, kde boli hranice vzťahu „informátor – výskumník" zo strany informátora značne narušené, predovšetkým prejavmi náklonnosti predajcu voči mne, čo negatívne ovplyvňovalo celý priebeh rozhovoru.

Vytvorenie hraníc, resp. vymedzenie vzťahu „výskumník – informátor" bolo vzhľadom na danú komunitu jednou z kľúčových požiadaviek vzťahujúcich sa k etickým otázkam môjho výskumu. Na jednej strane kvôli samotnému výskumu, ale takisto kvôli prostrediu a organizácii, v ktorej bol výskum realizovaný. V snahe dodržiavať tieto hranice som vychádzala nielen z etických zásad spoločenskovedného výskumu, ale tiež z etických princípov sociálnej práce s ľuďmi bez domova. Túto požiadavku som sa snažila uvedomovať si počas všetkých fáz výskumu, no aj napriek tomu vo mne mnoho situácií podnecovalo neistotu. Spočiatku napríklad drobné darčeky od predajcov pre

mňa, ako keksík alebo kvetina a pod. Často bolo veľmi zložité spontánne sa v danej chvíli rozhodnúť či pozornosť prijať a nechať „recipročný cyklus" otvorený, alebo odmietnuť s rizikom, že vývoj vzájomného vzťahu bude odrazu narušený. Odlišná bola situácia, keď som bola ja požiadaná napr. o cigaretu alebo malú pomoc, prípadne som pomoc sama ponúkla.

Raz sa ma jeden predajca (s ktorým som absolvovala množstvo neformálnych i viacero poloformálnych rozhovorov) opýtal, či by som mu nemohla požičať nejakú malú cestovnú tašku, pretože cestujú z divadlom na celý víkend a nemá si do čoho zbaliť veci. S týmto predajcom som mala veľmi dobrý vzťah, podporovala som jeho účinkovanie v divadle a tiež som sa mu cítila určitým spôsobom zaviazaná. Tašku som mu po jednom interview darovala.

Počas poslednej fázy výskumu na mňa tiež zapôsobil príbeh jednej predajkyne, s ktorou som absolvovala mnoho neformálnych rozhovorov a tiež poloformálne interview. Dvanásť rokov bývala v chatke bez vody a elektriny, pričom živila svojho priateľa závislého od alkoholu. Náš vzťah sa vyvíjal niekoľko mesiacov, kedy mi postupne sprístupňovala citlivé informácie zo svojho života. Počas tohto obdobia som bola pozorovateľkou procesu jej rozhodovania sa, že sa odpúta od svojho priateľa a zoženie si ubytovňu, do ktorej by šla bývať aj spolu so synom, ktorý sa má vrátiť z väzenia. Za pomoci sociálnych pracovníkov aktívne hľadala vyhovujúce bývanie, až sa jej podarilo zarezervovať si izbu, do ktorej sa chcela nasťahovať, keď sa jej syn vráti. Jej úprimnú radosť som s ňou zdieľala a v snahe podporiť ju, som jej darovala periny s obliečkami, ktoré by si mohla do svojho nového príbytku vziať.

Toto boli príklady z viacerých skúseností, kedy som sa angažovala mimo rámca svojej roly výskumníčky a kedy som ja možno bola tá, ktorá z určitého hľadiska vymedzené hranice vzťahu porušila a konala som na základe osobného vzťahu k danému človeku. Na jednej strane bola moja pomoc (dar) protihodnotou k ochote informátorov participovať na výskume, na druhej strane, moja motivácia plynula predovšetkým z osobných pohnútok a nie výskumných zámerov. Aj keď som v sebe riešila etický konflikt a samej seba sa pýtala či bude také a také konanie správne, rozhodla som sa intuitívne. Či boli moje rozhodnutia adekvátne, nechám na odbornom čitateľovi. Ak by som sa však mala rozhodnúť znova, myslím, že by som konala rovnako.

Záver

Cieľom tohto textu bolo poukázať na určité formy angažovanosti, ktoré sprevádzali výskum súčasných povestí a fám v OZ Proti prúdu, a to v súvislosti

so špecifickým prostredím, výskumnými metódami i etikou etnografického výskumu. V texte som vychádzala z argumentácie T. Ryšku (2010), že angažovanosť má svoje nezastupiteľné miesto v každodennom svete, ktorý obklopuje etnografickú metódu zúčastneného pozorovania (Ryška 2010, s. 44) a snažila som sa konkretizovať niektoré svoje skúsenosti z výskumu.

OZ Proti prúdu a rovnako aj jeho klienti – predajcovia pouličného časopisu Nota Bene boli pre mňa v začiatkoch výskumu veľkou neznámou. Uvedomovala som si ale, že pre moje výskumné zámery a ciele je nevyhnutné, aby som prostredie a ľudí v ňom dôverne poznala. Od prvej fázy výskumu som sa v rámci zúčastneného pozorovania bezprostredne zapájala do diania v prostredí, ale tiež niekedy aj mimo prostredia občianskeho združenia, či už to boli rôzne stretnutia (školenia predajcov, prezentácia nových čísel časopisu, divadelné predstavenia a pod.), asistencia vo výdajni alebo diskusie na dvore pred výdajňou. Neformálne rozhovory na rozličné témy súvisiace i nesúvisiace s predmetom výskumu, pozorovanie správania sociálnych pracovníkov i predajcov, mi postupne otvorilo cestu k informátorom, s ktorými som následne uskutočňovala poloformálne interview. Bol to postupný proces získavania si ich dôvery a vytvárania sociálnych vzťahov, ktoré mi na jednej strane umožňovali napredovať vo výskume, ale zároveň podnecovali i rôzne recipročné záväzky. K predajcom Nota Bene som sa počas výskumu značne osobnostne priblížila, pričom intenzita a prehlbovanie vzájomného vzťahu boli priamo úmerné s čiastočným stieraním hraníc medzi mnou ako výskumníčkou a informátorom. Vzhľadom na danú sociálnu skupinu a prostredie, v ktorom som výskum vykonávala, bolo vymedzenie a udržiavanie hraníc kľúčovou podmienkou. Avšak, aj napriek neustálej reflexii tejto požiadavky, sprevádzala výskum neistota a rôzne etické dilemy, kedy som sa ocitla za hranicou žiaduceho vzťahu, či už zo strany informátora ku mne, alebo opačne.

Hlavným zámerom môjho výskumu nebola aplikácia jeho výsledkov pre potreby združenia, alebo riešenie sociálnych problémov. Avšak, ako sa postupne ukázalo, výskum bol určitým spôsobom angažovaným, a to na rôznych úrovniach. Každodenné interakcie s ľuďmi, ktorí viac alebo menej participovali na výskume, získavanie dôvery informátorov, budovanie vzťahov, účasť na aktivitách združenia, kolobeh reciprocity, etické dilemy – tieto každodenné formy angažovanosti v rámci, aj mimo rámca môjho výskumu, so všetkými pozitívnymi a niekedy i negatívnymi skúsenosťami, prispeli k hlbšiemu poznaniu nielen sociálneho kontextu prostredia, ale aj samotného predmetu môjho výskumu.

Text vznikol v rámci projektu VEGA 2/0024/14 Občianske aktivity ako determinant udržateľného rozvoja (etnologický pohľad).

Literatúra

DITMAROVÁ, L. (2013). Nota Bene – pouličný kompas alebo „venujte pozornosť". Etnografická sonda do jedného občianskeho združenia. *Slovenský národopis*, roč. 61, č. 3., s. 258-272.

DITMAROVÁ, L. (2014). Súčasné povesti a fámy ako text v kontexte. Teoreticko-metodologické prístupy k štúdiu dvoch naratívnych žánrov. *Etnologické rozpravy*, roč. XXI, č. 1, s. 109-130.

FINE, G. A. (1992). *Manufacturing Tales. Sex and Money in Contemporary Legends.* Knoxville, USA: The University of Tennessee Press.

HENDL, J. (2012). *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace.* Praha: Portál, s. r. o.

LOW, S. M. – MERRY, S. E. (2010). Engaged Anthropology: Diversity an Dilemmas: An introduction to Supplement 2. *Current Anthropology*, Vol. 51, No. S2, pp. 203-226.

RYŠKA (2010). Angažovaná antropologie: Dar i jed. *Cargo*, Vol 8, NO 1-2, s. 27-47.

SPRADLEY, J. P. (1980). *Participant Observation.* New York: Holt, Rinehart, and Winston.

Webové stránky použité v texte

http://www.divadlobezdomova.sk/divadlobezdomova/WELCOME.html
http://www.notabene.sk/index.php?projekty
http://www.notabene.sk/?knihy-z-pera-predajcov
http://www.notabene.sk/?konferencia-ludia-bez-domova

Obrázok 1: Čakanie pred výdajňou, foto: Lucia Ditmarová

Obrázok 2: Obed, foto: Lucia Ditmarová

Obrázok 3: Nové číslo časopisu, foto: Lucia Ditmarová

Obrázok 4: S predajcom, foto: Lucia Ditmarová

Cesty k inklúzii rómskych detí predškolského veku žijúcich v sociálne vylúčenom prostredí v Trnave.

Ways to the Inclusion of Roma Children in preschool age living in socially excluded area in Trnava.

Juraj Štofej

Mgr. Juraj Štofej, PhD.
Centrum Koburgovo, n. o.
Spartakovská 8
zariadenie: Limbová 7
Trnava 91701
juro.stofej@gmail.com

Abstract: *The number of Roma children attending infant school has significantly decreased after 1989 in Slovakia and in this context we can talk about their social exclusion and insufficient access to the social services. It is important to create inclusive strategies to improve this unfavorable situation. The objective of my work is to suggest how to improve inclusive program for preschool children in a socially excluded area and how to improve the approach of educational institutions to children and parents.*

Klúčové slová: *inštitucionálne predškolské vzdelávanie, rómska menšina, sociálna exklúzia*

Key words: *institutional preschool education, Roma minority, social exclusion*

Úvod

Jednou z primárnych úloh aplikovanej antropológie, etnológie a sociálnej práce je využívať poznatky, teórie, metódy a techniky spoločenských vied pri riešení spoločenských problémov a napomáhať k sociokultúrnej zmene. Vo východnej Európe mnohí aplikovaní antropológovia a etnológovia venujú pozornosť problematike výskumu životných podmienok rómskej populácie s cieľom prispieť k zlepšeniu kvality ich života.

Cieľom môjho príspevku je predstaviť prípad využitia aplikovaného výskumu na zlepšenie postavenia rómskych detí predškolského veku žijúcich v sociálne

vylúčenom prostredí v Trnave. Po roku 1989 sa na Slovensku výrazne znížil počet rómskych detí navštevujúcich materské školy. Aj v tejto súvislosti je možné hovoriť o ich sociálnej vylúčenosti a nedostatočnom prístupe k sociálnym službám a ku vzdelávaniu. Správa UNICEF zdôrazňuje zásadný význam vzdelávania v ranom detstve u rómskych detí. Napriek tomu je táto oblasť vzdelávania na Slovensku pre chudobné a sociálne vylúčené rodiny často nedostupná. Na základe takmer dvojročného akčného výskumu, ktorý som uskutočnil počas môjho doktorandského štúdia na Ústave etnológie SAV, som navrhol inkluzívny nízkoprahový program, ktorý slúži čiastočne ako náhrada štandardných foriem integrácie a čiastočne ako premosťujúca príprava na štandardnú integráciu rómskych detí v oblasti vzdelávania. Výskum som realizoval v sociálne vylúčených lokalitách v Trnave, kde som od roku 2008 pôsobil ako sociálny poradca a koordinátor nízkoprahového centra Mak a Centra Koburgovo, n.o. V spomínanom období takmer žiadne dieťa nenavštevovalo materskú školu a jeho zdravý vývoj bol ohrozený z dôvodu nízkopodnetného prostredia. To bol i dôvod, pre ktorý som sa rozhodol realizovať aplikovaný akčný výskum. Ambíciou mnou navrhovaného nízkoprahového programu bolo vytvoriť most medzi rómskymi rodičmi, ich deťmi a vzdelávacími inštitúciami a zvýšiť dostupnosť inštitucionálneho vzdelávania.

Teoretické východiská

Pri realizácii výskumu a tvorbe programu som sa inšpiroval prácami vedcov, ktorí sa zaoberali analýzou pohľadu minority na majoritné vzdelávacie i na iné inštitúcie. Existuje viacero teórií, ktoré vysvetľujú odlišné predstavy menšín o majoritných inštitúciách. D. Bittnerová, ktorá skúmala nekompatibilnosť výchovy vo vylúčenom prostredí s inštitucionálnym vzdelávaním, poukázala na dve antropologické teórie relevantné pri výskume vzdelávania rómskej menšiny. Tieto teórie vysvetľujú príčiny odlišného chápania a prístupu minoritných skupín k majoritným inštitúciám. Podľa teórie O. Lewisa ľudia žijúci v kultúre chudoby chápu inštitúciu majority ako nepriateľskú. Škola ako inštitúcia majority nedokáže dostatočne plniť svoju socializačnú funkciu, pretože minorita ju odmieta chápať ako sebe-prospešnú. Iné vysvetlenie ponúka teória J. Ogbu, podľa ktorého nedôvera voči inštitúcii pramení z identitných postojov menšiny (Bittnerová 2010). Bittnerová ponúka vlastnú interpretáciu toho, v čom spočíva bariéra, ktorá bráni Rómom v sociálne vylúčenom prostredí prijímať vzdelávaciu ponuku majority. Podľa nej bariéra spočíva v nekompatibilite kultúr a hodnôt, ktoré jej členovia zdieľajú.

Napríklad v odlišnom chápaní úcty jedinca, ale aj v odlišnej linearite života a odmietnutí paralelnosti životných rolí (Bittnerová 2010). Všetky uvedené teórie hľadajú príčinu odlišného chápania majoritných inštitúcií v rozdielnosti kultúr. To znamená predovšetkým v iných postojoch, hodnotách a normách predávaných z generácie na generáciu. Tieto teórie sa zaoberajú existenciou bariér medzi minoritnou skupinou a majoritnými inštitúciami, ktoré sú kultúrneho charakteru. Prostredníctvom môjho výskumu som chcel zistiť, či existujú tieto bariéry aj v diskurze rómskych rodičov o predškolskom vzdelávaní a akú rolu hrajú pri ich rozhodovaní sa rodičov pre využívanie predškolských zariadení. Predpokladal som, že na základe poznania bariér bude možné navrhnúť intervenciu, ktorá by dokázala zistené obmedzenia eliminovať.

Pri tvorbe inkluzívneho nízkoprahového programu bolo potrebné oboznámiť sa s metódami a prístupmi práce s ľuďmi z rôznych kultúr prichádzajúcich do vzájomného kontaktu. Romista Pavel Navrátil uvádza dva spôsoby inkluzívnych prístupov, ktoré sa často uplatňujú v spoločnosti. Prvý spôsob inkluzívnej stratégie sa orientuje na vytvorenie rovných podmienok pre napĺňanie individuálnych práv v oblastiach vzdelávania, zamestnania, bývania atď. Druhý spôsob sa usiluje reformovať celú spoločenskú štruktúru tak, aby všetky skupiny mali dostatočný prístup a právomoci pri riešení problémov týkajúcich sa vlastnej skupiny (Navrátil 2003: 28). Dôležité je konštatovanie, že „v súčasnej dobe sa stále viac presadzuje trend využívať pri tvorbe inkluzívnych stratégií a praktík postoje a skúsenosti minoritných skupín. Tieto prístupy zdôrazňujú nutnosť zahrnúť do tvorby rôznych služieb perspektívy minorít (obzvlášť etnických) (Navrátil 2003: s. 28). Narayan uvádza, že minoritné skupiny majú tzv. poznávacie privilégium, to znamená, že tieto minority oveľa viac rozumejú žitej skúsenosti útlaku (opresie)" (Narayan in Navrátil 2003: 28-29).

V aplikovanej antropológii sa od 70-tych rokov 20. storočia rozvíja prístup zameraný na „kultúrne sprostredkovanie" (cultural brokerage). Podľa Dvořákovej je tento prístup, alebo rola istým „druhom asistencie v komunikácii medzi kultúrne odlišnými jedincami a skupinami, ktorej primárnym cieľom je porozumenie hodnotám, záujmom alebo stanoviskám z hľadiska zainteresovaných aktérov na obidvoch (všetkých) stranách a využitie tohto porozumenia pri snahe riešiť spoločenské problémy vyplývajúce z kultúrnej odlišnosti... Najčastejšie sa nálepka kultúrneho sprostredkovania dotýka projektov, v ktorých ide o zaistenie prístupu znevýhodnených (resp. kultúrne odlišných) populácii k vysoko spoločensky ceneným službám a starostlivosti,

ako je typicky vzdelávanie a zdravotníctvo" (Dvořáková 2012). Často sa kultúrne sprostredkovanie využíva v oblasti vzdelávania v dvoch sférach: „Jednou je priamo práca s deťmi (a učiteľmi), komunitami (predovšetkým s rodičmi) a školami, a to vedená z pozícií učiteľa alebo asistenta pedagóga, prípadne tiež (s menšou väzbou na priamu výučbu) z pozície neziskových organizácií. Najčastejšie je vedená na úrovni primárneho alebo sekundárneho vzdelávania. Druhým typom aplikácie je spolupodieľanie sa na navrhovaní zmien vzdelávacích osnov a ovplyvňovanie vzdelávacích politik, obe postavené na profesionálnej skúsenosti s problémami marginalizovaných skupín" (Dvořáková 2012). V mojom prípade som poznatky týkajúce sa kultúrneho sprostredkovania uplatnil v priamej práci medzi deťmi, rodičmi a majoritnými inštitúciami už na úrovni predprimárneho vzdelávania.

Na Slovensku sa procesom začlenenia klientov do širšej spoločnosti zaoberajú najmä sociálni pracovníci. Odborníci zaoberajúci sa sociálnou pomocou chudobným ľuďom a sociálne vylúčeným obyvateľom považujú poznanie bariér, na základe ktorých vytvoria vhodnú podporu klientov za dôležitú súčasť sociálnej práce. Ale je to len prvý krok v tomto inkluzívnom procese. „Všeobecne sa však často hovorí, že sociálny pracovník má pomôcť človeku v núdzi, má ho podporiť. Ak by sme terénnu sociálnu prácu zúžili na tento úkon, tak podpora stačí. Ak však chceme, aby sa klienti posúvali ďalej, teda aby si v budúcnosti dokázali pomôcť sami, potrebujú niečo viac. A to je nielen podpora, ale aj rozvoj a zmena správania" (Ambrózová 2006). To znamená, že podpora klientov je dôležitá len na ich podchytenie. V publikácii *„Keď pomoc škodí"* (2012) zahraniční odborníci na problematiku chudoby dokonca zdôrazňujú, že v prípade ak poskytujeme klientom len úľavu alebo podporu, môžeme im tým ešte viac ublížiť ako pomôcť. „Jednou z najväčších chýb je poskytovanie úľavy v situáciách, v ktorých správnym zásahom je náprava alebo rozvoj" (Corbet – Fikker 2012). S. Corbet definuje podporu alebo úľavu ako naliehavé a dočasné poskytnutie prvej pomoci na zníženie bezprostredného utrpenia spôsobeného prirodzenou, alebo človekom vytvorenou krízou. Kľúčovým prvkom poskytnutia úľavy je dynamika vzťahu dodávateľ- príjemca, v rámci ktorej dodávateľ poskytuje pomoc – často materiálnu – príjemcovi, ktorý je v tom čase vo veľkej miere neschopný pomôcť si sám (Corbet – Fikker 2012).

Druhý krok je podľa Coberta „náprava, ktorá sa začína v okamihu, keď sa usilujeme obnoviť stav ľudí a ich komunity do pôvodných pozitívnych podmienok pred krízou. Kľúčovým prvkom nápravy je dynamika spolupráce

(s klientmi, pozn. J.Š.) počas toho, ako sa samy podieľajú na ich vlastnom zotavení…" (Corbet – Fikker 2012).

Tretím najdôležitejším krokom je rozvoj klientov. Rozvoj je podľa S. Corbeta „proces prebiehajúcej premeny, ktorý posúva všetkých zainteresovaných – pomáhajúcich aj tých, čo pomoc prijímajú… Rozvoj sa nedeje ľuďom alebo pre ľudí, ale s ľuďmi." (Corbet – Fikker 2012).

V publikácii *„Proces terénnej sociálnej práce v sociálne vylúčenej komunite"*(2006) je uvedené, že úlohou komunitného sociálneho pracovníka je pomáhať klientovi s riešením problému, pretože existujú prekážky, ktoré bránia tomu, aby si klient sám vyriešil svoj problém. Prekážky sú často dôsledkom sociálneho vylúčenia, alebo sú jednou z jeho príčin. Prekonanie, preklenutie alebo úplné odstránenie prekážok riešenia problémov je aj jedným z predpokladov na sociálnu inklúziu. Charakter problému a povaha zistených prekážok spresňuje potrebu pomoci a určuje rozsah, úrovne, metódy a postupy práce sociálnych pracovníkov s klientom (Ambrózová 2006).

Pri prekonávaní prekážok je treba pomôcť klientom zmeniť zabehnuté vzorce správania a postoje pri riešení rôznych životných situácií vyplývajúcich zo života v sociálne vylúčenom prostredí. Týka sa to aj riešenia problémov s prístupom do rôznych vzdelávacích a iných inštitúcií. Jednou zo základných zásad sociálnej práce s klientom je smerovanie klienta k používaniu proaktívnych postojov. Podľa sociálnej pracovníčky A. Ambrózovej je cieľom, „aby si klient sám v budúcnosti vedel poradiť – aby získal kontrolu nad svojím životom a nepotreboval pomoc iných" (Ambrózová 2006). Spôsob, akým sa dá dosiahnuť tento cieľ, je postupné podporovanie klienta, aby sa snažil preberať zodpovednosť za situáciu, v akej sa nachádza. V publikácii venujúcej sa procesu terénnej sociálnej práce v sociálne vylúčenej lokalite sú uvedené typické reaktívne postoje, ktoré klienti v sociálne vylúčenom prostredí najčastejšie používajú. Pri terénnej práci s klientmi som sa stretol s podobnými výrokmi. Uvádzam na ilustráciu príklady reaktívnych postojov, s ktorými sa môžeme bežne v sociálne vylúčených lokalitách stretnúť: „Slovník reaktívny – svoju situáciu riešiť nemôžem, musí ju riešiť ten, čo je za ňu zodpovedný – iní ľudia, spoločnosť, vláda, osud… Reaktívne postoje – to sa nedá, inak to nejde, nemôžem nič robiť, nemám možnosť, keby boli ostatní iní, tak…, keby mi dali zamestnanie, keby som mal viac peňazí, keby bola legislatíva, niekto by nám mal pomôcť" (Ambrózová 2006). Sociálny pracovník by mal klientov viesť k zmene týchto postojov smerom k proaktívnemu prístupu. Uvádzam príklady proaktívnych postojov: „Proaktívne postoje – svoju situáciu môžem aspoň čiastočne ovplyvniť, budem pátrať po tom, čo sa dá robiť, zistím, aké mám iné

možnosti, zistím, čo mi garantuje legislatíva, oslovím príbuzných, skúsim zvoliť iný prístup, zmením priority, pouvažujem, čoho by som sa mohol vzdať, o koho sa môžem oprieť, atď." (Ambrózová 2006).

Ďalší spôsob ako meniť reaktívne postoje smerom k proaktívnym, je podpora rodičov vo väčšej angažovanosti v rôznych oblastiach. Inšpiráciou pri tvorbe nízkoprahového programu bola publikácia *„Metodické námety pre učiteľov a asistentov učiteľov v materských školách*" (2006), v ktorej je kladený veľký dôraz na participáciu matiek. Myslím si, že je dôležité sa zamerať na participáciu oboch rodičov a starších súrodencov. „Cieľom programov pre rodičov a rodiny je pomáhať klientom uvedomiť si dôležitosť vlastnej rodičovskej role pri podporovaní rastu a vývinu dieťaťa, utvárať postoje, názory a zručnosti rodičov týkajúce sa starostlivosti o deti." (Učebný text pre ďalšie vzdelávanie. Metodicko-pedagogické centrum. Prešov 2006) Túto participáciu účastníkov aj v našej práci považujem za kľúčovú.

Hlavné zásady efektívnej sociálnej práce sú spoločenská participácia klientov a trvalá udržateľnosť. To znamená, že klienti sú spoluúčastní pri tvorbe a zavádzaní návrhov na zmenu ich nepriaznivej životnej situácie. Tieto zásady boli rozpracované antropológmi Sol Taxom a Paolom Freire v 50-tych rokoch 20. storočia (Gwynne 2003). V publikácii *„Applied anthropology*" (2003) od M. Gwynne sú definované oba pojmy: spoločenská participácia znamená aktívnu spoluúčasť obyvateľov, ktorých sa sociálna zmena dotýka pri riešení ich problémov. Sociálny pracovník pri návrhu zmeny musí poznať potreby, schopnosti a hodnoty dotknutých obyvateľov. Obyvatelia by mali byť zapojení do všetkých krokov procesu zmeny od plánu až po vyhodnotenie. Myšlienka trvalej udržateľnosti predpokladá, že výsledky z plánovanej sociálnej zmeny budú mať pozitívny dopad aj po dlhšom čase. Cieľom je, aby aj po skončení realizácie projektu činnosť pokračovala v prospech a v rukách obyvateľov, ktorých sa zmena týka (Gwynne 2003) .

Mojou snahou bolo vytvoriť takú stratégiu, ktorá by mala trvaloudržateľný efekt predovšetkým pre rómske deti predškolského veku. Na základe praxe som zistil, že pred každým plánovaným zásahom je potrebné predpokladať možný dopad na obyvateľov, ktorých sa zmena bude týkať, ich vnímanie a postoje k tomuto opatreniu. Preto ak som chcel vytvoriť vhodnú inkluzívnu stratégiu, bolo potrebné zaoberať sa postojmi informátorov k danej problematike, ako aj k navrhovaným riešeniam. Uvedené teoretické poznatky mi poslúžili pri tvorbe inkluzívneho nízkoprahového programu, ktorý som prispôsobil problematike rómskych detí predškolského veku a ich špecifickej

situácii v sociálne vylúčenej lokalite v Trnave zistenej na základe realizovaných výskumov.

Zhrnutie výsledkov akčného výskumu

Od januára 2011 do júla 2012 som realizoval participatívny akčný výskum v okrajovej časti mesta Trnava. Zakladateľom tohto typu výskumu je K. Levin. Špecifickou črtou akčného výskumu je jeho cyklický charakter. Jednotlivé etapy výskumu sú výskum (zber dát), interpretácia dát, plán, intervencia a opäť výskum atď. Akčný výskum sa často používa v oblasti pedagogiky, ale aj v oblasti práce s marginalizovanými skupinami a etnickými menšinami. Vo výskume som sledoval spôsob života informátorov hlásiacich sa k rómskej národnosti a žijúcich v prostredí, ktoré spĺňalo kritéria sociálne a priestorovo vylúčenej lokality. Pri vymedzení výskumného súboru som vychádzal z výsledkov výskumu, ktorý v lokalite realizovala dobrovoľníčka Centra Mak Z. Medňanská a ktorý potvrdil môj predpoklad prítomnosti procesov getoizácie a priestorového vylúčenia (Medňanská 2009).

V čase výskumu žilo v lokalite v nepriaznivých životných podmienkach približne 600 až 800 obyvateľov, z toho približne 240 detí vo veku do 15 rokov (Medňanská 2009). Všetci obyvatelia v tomto prostredí sú konfrontovaní so zvýšeným výskytom sociálnopatologických javov (pravidelný výskyt narkomanov, úžerníkov) a žijú v horšom životnom prostredí v porovnaní s inými časťami mesta (napríklad nedostatok funkčných ihrísk pre deti, celková vybavenosť verejných priestorov). Obyvatelia tejto lokality sú zväčša majoritou vnímaní ako neprispôsobiví. Mnohí sa hlásia k rómskej etnicite, majú ukončené (alebo neukončené) základné vzdelanie a väčšina nebola dlhodobo zamestnaná na trvalý pracovný pomer. Situácia v oblasti vzdelávania je alarmujúca. Takmer žiadne dieťa nenavštevovalo materskú školu, väčšina z nich nastúpila do vzdelávacieho zariadenia až v nultom ročníku na základnej škole a mnohé z nich boli následne preradené do špeciálnej základnej školy. Vzdelávacia dráha detí je vo väčšine prípadov ukončená deviatym ročníkom základnej školy a ich možnosti uplatnenia na trhu práce sú minimálne.

Vo výskume som zistil, že rodičia v skúmanej lokalite majú záujem, aby ich deti navštevovali vzdelávacie inštitúcie, keďže si uvedomujú ich význam. Ako problém však vnímajú množstvo prekážok, ktoré im znemožňujú prihlásiť deti do predškolských zariadení. Na základe výpovedí rodičov som identifikoval diskurz bariér súvisiaci s informačným deficitom (napríklad rodičia si mysleli, že keď sú na materskej dovolenke, nemôžu dať dieťa do materskej školy), diskurz inštitucionálnych bariér (obmedzené kapacity materských škôl a pod.)

a diskurz bariér súvisiacich so životom v sociálne vylúčenom prostredí (predovšetkým nepriaznivá finančná situácia v rodine, ale aj chýbajúce kompetencie v rodinách pre zvládanie inštitucionálneho vzdelávania a nedôvera v majoritné vzdelávacie inštitúcie atď.) V čase realizácie výskumu boli viacerí rodičia napriek týmto obmedzeniam odhodlaní aktívne využívať predškolské a školské zariadenia. Vedeli zmobilizovať svoje zdroje, pričom do toho zapojili aj širšiu rodinu. Problém ale opäť nastal pri komunikácii s predstaviteľmi materských škôl. Napríklad predstavitelia predškolských inštitúcií uprednostňovali deti zamestnaných rodičov, vďaka čomu boli dlhodobo nezamestnaní rodičia automaticky vylúčení (Štofej 2012).

V roku 2014 som poznatky získané z môjho doktorandského výskumu doplnil o nové skutočnosti. V spolupráci s Katedrou etnológie a mimoeurópskych štúdií na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave sme so študentmi realizovali kolektívny aplikovaný výskum v sociálne vylúčenej lokalite v Trnave. Študenti skúmali fenomény týkajúce sa nezamestnanosti, chudoby, nedostatočného vzdelania, zvykov a tradícií. Výskum sa realizoval rámci projektu VEGA s názvom „Stratégie fungovania a možnosti rozvoja sociálne a ekonomicky marginalizovaného priestoru". Na základe výsledkov výskumu bolo možné konštatovať, že pre skvalitnenie života v skúmanej lokalite je potrebné zlepšiť medziľudské vzťahy nielen s majoritou, ale aj vo vnútri sledovanej komunity, podporovať rozvoj pracovných návykov, hľadať vhodné formy prezentácie rómskej kultúry a podpory identity, intenzívnejšie motivovať deti a rodičov k záujmu o vzdelávanie na všetkých úrovniach od predprimárneho až po terciárne (Matúšková 2015). Problematikou etnických menšín na území mesta Trnava sa pracovníci katedry zaoberali už v minulosti, výsledky tohto bádania boli publikované v „Kapitolách z etnickej histórie Trnavy" v roku 2012 (editor Martina Bocánová a kol. 2012). Výskum bol zameraný najmä na životnú situáciu Čechov, Maďarov, Nemcov a Židov v meste. Preto aj tento výskum dopĺňa chýbajúce miesta v problematike rómskej menšiny na tomto území.

V rokoch 2013 a 2014 som spolupracoval s Občianskym združením Prevencia, ktoré pod vedením profesora Ivana Lukšíka realizovalo projekt s cieľom podporiť vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného rodinného prostredia v materských školách. Cieľovou skupinou aktivít projektu boli učiteľky materských škôl zo štyroch lokalít na Slovensku, rodičia detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a sociálni kurátori, resp. ďalšie relevantné osoby. Projekt sa realizoval aj v Trnave a jeho súčasťou bola realizácia focusových skupín s rodičmi, na tvorbe ktorých som sa aktívne zúčastňoval. Na základe

získaných poznatkov vznikla publikácia „Vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a marginalizovaných rómskych komunít v materskej škole", určená pre učiteľky materských škôl a pre pracovníkov venujúcich sa tejto cieľovej skupine. Obsahuje praktické odporúčania pre prácu s deťmi zo sociálne znevýhodneného prostredia a z marginalizovaných rómskych komunít a námety na aktivity využiteľné v materských školách. Z uvedeného materiálu som vychádzal aj pri tvorbe nízkoprahového programu v Trnave.

Na ilustráciu uvádzam odporúčania pre predstaviteľov vzdelávacích inštitúcií získané z focusových skupín týkajúce sa spolupráce učiteliek materských škôl s rodičmi (Napr. ak sa na výchove a vzdelávaní zúčastňujú rodinní príslušníci detí, deti majú pozitívnejší vzťah ku škole, ľahšie sa učia a dosahujú lepšie výsledky. Rodič pociťuje väčšiu zodpovednosť za vzdelávanie svojho dieťaťa v materských školách, ak s ním učiteľky materských škôl vedú rovnocenný dialóg, pýtajú sa na jeho názor a pod. Ďalšie odporúčania sa týkali nástupu do vzdelávacích zariadení: (Napr. je potrebné stanoviť jasné pravidlá, a trvať na ich dodržiavaní. Mnohí rómski rodičia si učiteľov stále „testujú", preto je potrebné sledovať dodržiavanie stanovených pravidiel a nerobiť výnimky. V práci s deťmi zo sociálne znevýhodneného prostredia treba byť pripravený na boj s predsudkami nielen zo strany majority, ale aj minority.) Ďalej uvádzajú odporúčania týkajúce sa adaptácie dieťaťa na prostredie materských škôl: (Deti z marginalizovaných rómskych komunít môžu mať pri na vstupe do škôl väčšie problémy s adaptáciou, musia totiž prekonávať viacej prekážok, ako deti z majoritného prostredia. Preto bývajú napr. plačlivejšie, na čo môžu rodičia reagovať predčasnou rezignáciou. Preto je potrebné diskutovať o tom s rodičmi, povzbudzovať ich a podobne.) Odporúčania sa týkali aj otázky, čomu sa venovať u detí pochádzajúcich z marginalizovaných rómskych komunít v priebehu dňa v inštitúciách: (napr. je dôležité snažiť sa odstraňovať bariéry, ktoré môžu mať v komunikácii s dospelými nerómskymi rodičmi. Dieťa nemôže mať všetky činnosti prísne štrukturované, dôležitá je pestrosť, striedanie rôznych aktivít, atď.) (Lukšík a kol. 2013).

Vytvorenie nízkoprahového programu „Krizáčik" pre deti predškolského veku v sociálne vylúčenom prostredí v Trnave

Na základe empirických údajov z aplikovaného výskumu sme vytvorili špecifický nízkoprahový program „Krizáčik", ktorý sa realizuje v organizáciách Centrum Koburgovo, n.o. a Krízové stredisko v Trnave. Centrum Koburgovo, n.o., v ktorom pôsobím, poskytuje od roku 2013 služby rodičom a deťom,

ktorých vývoj je ohrozený v dôsledku nepriaznivých sociálnych podmienok v Trnave. Cieľom centra je pomôcť klientom pri riešení ich náročných životných situácií. Medzi takéto životné udalosti zaraďujeme aj prechod detí do inštitucionálneho vzdelávania a voľba štartovacej vzdelávacej dráhy. Problematickosť tohto prechodu je spôsobená tým, že klienti sa buď vyhýbajú štandardnej inštitucionálnej pomoci v oblasti vzdelávania, alebo sú naopak z nej vylučovaní predstaviteľmi majority. Snahou pracovníkov centra je nielen vytvárať aktivity pre klientov a odstraňovať bariéry, ktoré by sťažovali cestu do ich centra. Jedným zo základných úloh nízkoprahových centier je pomôcť klientovi zlepšiť prístup k iným sociálnym a vzdelávacím službám, ktorým sa vyhýbajú, respektíve ich aktívne nevyhladávajú (podľa A. Herzoga - P. Klímu – Éthum 2003 in Šandor 2005), alebo sú z nich vylučovaní. Ambíciou nízkoprahového programu „Krizáčik" je pomôcť začleniť deti do hlavného vzdelávacieho prúdu, preto jeho zameranie prispieva k naplneniu hlavného cieľa organizácie.

Poznatky z výskumu mi pomohli pri tvorbe štandardov nízkoprahového programu, ktorý sa skladá z procedurálnych štandardov, nízkoprahových princípov a štandardov ponuky.

Mapovanie životných podmienok v lokalite ukázalo, že rodičia majú problém s orientáciou sa vo vzdelávacom a sociálnom systéme, prejavuje sa u nich nízka angažovanosť pri riešení svojich problémov, nízka informovanosť o ich právach a povinnostiach a jedná sa najmä o mnohoproblémové rodiny. Problematická je aj situácia v inštitúciách vo vzťahu k cieľovej skupine programu. Problémom je nízka šanca umiestnenia detí do štandardných materských škôl. U predstaviteľov týchto inštitúcií sa prejavuje pasivita, strach a predsudky v snahe zlepšiť ich životnú situáciu a je tiež nízka osveta v prostredí škôl o problematike marginalizovaných klientov. Z toho dôvodu sa program zameriava na prácu s celou rodinou a širšou komunitou. Ponúka spojenie sociálnej práce s jednotlivcom, s rodinou a s komunitou spolu s výchovnovzdelávacími aktivitami pre deti a výskumnými činnosťami.

Procedurálne štandardy

V rámci procedurálnych štandardov sú rodičom ponúknuté štyri služby, ktoré kompenzujú chýbajúce informácie a ďalšie zdroje:

1. Poskytovateľ programu zoznamuje rodiča s možnosťou zapojiť sa do podporného nízkoprahového programu „Krizáčik" a takisto do formálneho predškolského inštitucionálneho vzdelávania,

2. Poskytovateľ informuje rodiča s činnosťou programu „Krizáčik" a sprevádza dieťa do zariadenia
3. Poskytovateľ programu sprostredkúva informácie o zápise detí do materskej školy, o kritériách pre vstup do školy a sprevádza klienta počas zápisu do materskej školy,
4. Poskytovateľ realizuje sociálne poradenstvo a poskytuje pomoc pri prekonávaní prekážok súvisiacich s navštevovaním materskej školy a programu „Krizáčik".

Procedurálne štandardy zohľadňujú rozdielnosť voľby rodičov, ktorí si môžu vybrať medzi domácou výchovou, podporným nízkoprahovým programom „Krizáčik" a navštevovaním materskej školy. Okrem toho formou sociálneho poradenstva je tiež poskytnutá pomoc pri zmene zabehnutých vzorcov správania a postojov a pri riešení rôznych životných situácií vyplývajúcich zo života v sociálne vylúčenom prostredí a pomoc pri riešení problémov s prístupom do rôznych vzdelávacích a iných inštitúcií.

Nízkoprahové princípy

Poznatky o typoch bariér, ktoré vplývajú na rozhodovanie rodičov pre predškolské vzdelávanie, mi pomohli pri tvorbe princípov nízkoprahového programu: zabezpečenie bezpečného prostredia na aktivity pre deti, nepovinnosť pravidelnej dochádzky, nepoužívanie poplatkov za služby, práca s deťmi v menších skupinách, voľný vstup a prítomnosť rodičov na aktivitách pre deti, prípustná pasivita detí a rodičov na aktivitách, participácia klientov na tvorbe programu, nízkoprahové naladenie pracovníkov centra, priestorová dostupnosť, rovnocenný prístup k deťom a sprevádzanie detí do zariadenia. Cieľom stanovených princípov je znížiť prahy podporného programu. To predstavuje prvý krok k riešeniu situácie detí. Jednotlivé deti a rodičia môžu byť na rôznom stupni prahu, môžu rôzne zvládať prekonávanie prekážok a ich záujem o predškolské vzdelávanie sa môže meniť.

Štandardy ponuky

Cieľom ponúkaných činností v programe „Krizáčik" je postupné zvyšovanie pripravenosti (prahov) na vstup do formálneho inštitucionálneho vzdelávacieho zariadenia. Najnižší prah na dieťa a rodiča má adaptačný krúžok, na ktorom sú deti pripravované na vstup do Krízového strediska alebo do materskej školy. Na krúžku si deti zvykajú na nové inštitucionálne prostredie formou hrových činností (námetové, koordinačné, zmyslové, motorické, zážitkové, didaktické, atď.). V rámci programu sa uskutočňuje

prieskum a vyhľadávanie klientov, ktorí majú záujem zapojiť sa do programu „Krizáčik". Rodinám je poskytovaná dlhodobá sociálna práca a sprevádzanie do inštitúcií.

Vyšší prah predstavuje činnosť v Krízovom stredisku, kde je v priebehu celého týždňa zabezpečená starostlivosť o deti, ktoré sú zapojené do programu. Pracovníci Centra Koburgovo, n.o. zabezpečujú sprevádzanie detí do a z Krízového strediska a kultúrne sprostredkovanie medzi klientami a pracovníkmi. V priestoroch centra Koburgovo, n.o. sa každý deň poskytuje základné sociálne poradenstvo a organizujú sa pravidelné workshopy pre rodičov, kde získavajú zručnosti v oblasti finančnej gramotnosti a výchovné zručnosti.

Predškoláci, ktorí ukončili navštevovanie Krízového strediska, materskej školy alebo nenavštevovali žiadne zariadenie, majú možnosť pripraviť sa na vstup do školy na predškolskom krúžku.

Zámerom širokej ponuky činností je zachytiť aj deti, ktoré nevyužívajú alebo prestali využívať inú inštitucionálnu pomoc (napríklad v prípade ak rodičia odhlásia dieťa z materskej školy, môže začať navštevovať predškolský krúžok) a rodičia žijú v nepriaznivej sociálnej situácii. Deti si môžu postupne zvykať na inštitucionálne prostredie, najprv navštevovaním prípravných krúžkov, na druhý rok môžu začať využívať celotýždňovú prevádzku v Krízovom stredisku, alebo nastúpiť do štandardnej materskej školy.

Na základe identifikácie štrukturálnych bariér a bariér, ktoré vidia predstavitelia majority, sa snažíme realizovať osvetu u učiteľov a nerómskych rodičov zameranú na dôležitosť integrácie detí z nízkopodnetného prostredia do štandardných vzdelávacích inštitúcií a hľadať spôsoby ako zlepšiť životné podmienky a podmienky na trávenie voľného času detí a rodičov. K tomu je nevyhnutné vytvárať inštitucionálne siete. Vytvárame spoluprácu s množstvom organizácií venujúcich sa tiež našim klientom, na podporu rodičov a detí zo skúmanej lokality (školské zariadenia, Trnavský samosprávny kraj, Mesto Trnava, Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, pracovné servisy, neziskové organizácie...).

Pri našej práci zohľadňujeme špecifické predstavy rodičov o vzdelávacích stratégiách svojich detí a zdôrazňujeme uplatňovanie individuálneho prístupu pri práci s nimi. Vedieme rodičov k vytváraniu pozitívneho vzťahu k predstaviteľom vzdelávacích inštitúcií, ale aj naopak predstaviteľov inštitúcií k Rómom.

Prínos nízkoprahového programu pre rodiny v nepriaznivej sociálnej situácii

Pracovníci Centra Koburgovo, n.o. v rámci programu „Krizáčik" plnia úlohu kultúrnych sprostredkovateľov medzi rodičmi, deťmi a vzdelávacími a inými inštitúciami. Ich pole pôsobnosti je veľmi široké. Pri svojej práci vychádzajú predovšetkým z odborných poznatkov a z aplikovaného výskumu. Podieľajú sa na rozhodovaní o aktivitách pre klientov, pri ich zapájaní do činnosti, vykonávajú špecifické aktivity, edukačné programy vzhľadom na individuálne zvláštnosti každého klienta. Taktiež zastupujú deti a rodičov pri riešení konfliktov vyplývajúcich z odlišných kultúrnych hodnôt, záujmov a pod.

V súčasnosti neevidujem na Slovensku podobný komplexný celodenný program špeciálne zameraný na uvedenú cieľovú skupinu rodičov a detí, ktorý by využíval aplikovaný výskum. Na základe diskusie s rodičmi môžem konštatovať, že program je veľmi pozitívne vnímaný a rodičia si uvedomujú jeho význam. Pozitívna je aj odozva zo strany predstaviteľov majoritných inštitúcií v Trnave.

Prínos programu pre cieľovú skupinu je v úspešnejšom začlenení detí do materských a základných škôl a vo zvýšení šancí detí na úspešné absolvovanie vzdelávacieho procesu. Účasťou detí na programe v Krízovom stredisku a na krúžkoch v Centre Koburgovo, n.o. sa u nich rozvíjajú kompetencie a zručnosti potrebné pre vstup do inštitucionálneho vzdelávania. Vďaka vyhľadávaniu rodín a ponuke programu sa viac rodín ohrozených sociálnym vylúčením v Trnave zapája do vzdelávacieho systému, zvyšuje sa informovanosť rodičov o možnostiach detí navštevovať materské školy a informovanosť rodičov o potrebe rozvoja kompetencií detí pre úspešné zvládanie školy a neskôr zamestnania. Sprevádzaním, podporou a poskytovaním informácií rodičom sa zvyšuje ich schopnosť prekonávať prekážky súvisiace s navštevovaním materskej a základnej školy. Poskytovaním základného sociálneho poradenstva a podpory rodinám sa zlepšuje ich životná situácia. Tým, že sa s rodinami riešia v prvom rade problémy, ktoré oni sami považujú za najdôležitejšie, začína sa ozdravovací proces v rodinách. S klientmi sa najčastejšie riešia problémy súvisiace s bytovou otázkou, zamestnanosťou, zdravotnými problémami, problémami detí v zariadení, finančným zabezpečením rodiny a výchovou detí. Vďaka pomoci so zabezpečením základných životných potrieb sa mnohé rodiny dostavajú z beznádejnej situácie. Zapájaním rodičov do skupinových aktivít sa zvyšuje ich angažovanosť pri riešení verejných záležitostí a pri riešení svojich problémov. Rodičia si osvojujú nové poznatky a kontakty na ďalšie služby, na ktoré sa

môžu obracať v prípade riešenia problémov. Otvárajú sa im možnosti lepšieho uplatnenia sa na aktívnom trhu práce. Absolvovaním preventívneho programu sú rodičia aj deti lepšie pripravené na systém a fungovanie v školskom prostredí. Poskytovaním služby sprevádzania do inštitúcie rodičia získavajú nové komunikačné schopnosti a zručnosti pri styku s inštitúciami. Učia sa lepšie presadzovať svoje záujmy, poznať svoje práva a povinnosti. Poskytovaním informácií o aktivitách detí v programe sa rodičia viac zaujímajú o vzdelávacie potreby svojich detí a o ponúkané aktivity v meste.

Vzhľadom k tomu, že program „Krizáčik" vychádza z poznatkov týkajúcich sa lokálnych podmienok, nie je možné uvádzanú intervenciu odporučiť ako spôsob riešenia situácie aj v iných lokalitách. Na druhej strane poznanie špecifického sociokultúrneho kontextu získaného aplikovaným výskumom nám pomohlo efektívnejšie hľadať riešenia problémov rómskych detí predškolského veku a ich rodičov žijúcich v sociálne vylúčenom prostredí v Trnave.

Záver

Uvedomujem si, že pre úspešnú inklúziu detí v sociálne vylúčenom prostredí sú potrebné ďalšie podporné integračné mechanizmy, ktoré by mali prebiehať súbežne s realizáciou programov a ktoré by mali mať v kompetencii aj ďalšie inštitúcie: Napr. vytvorenie regionálnej koncepcie predškolského vzdelávania a kodifikovanie kritérií pre vstup do materskej školy a pod.

Na základe skúseností môžem konštatovať, že prístup detí k formálnemu predškolskému vzdelávaniu sa môže zlepšiť vďaka fungovaniu sociálnych služieb a služieb v oblasti vzdelávania za predpokladu plnenia ich integračnej funkcie. Tieto inštitúcie môžu zefektívniť svoju činnosť, ak budú zapájať vo väčšej miere rodičov do prípravy a realizácie jednotlivých aktivít, podnecovať ich a verejnosť k väčšej angažovanosti a presadzovať rovnocenný prístup k rodičom a k deťom ako k partnerom. Rovnako dôležité je, aby pracovníci zariadení identifikovali rôzne faktory, ktoré vplývajú na socializáciu rómskych detí. K tomu je potrebné snažiť sa pochopiť podmienky, v akých sa nachádzajú jednotlivé rodiny a aký majú pohľad na danú situáciu. Na základe tohto poznania je možné zistiť napríklad príčinu dôvery, resp. nedôvery Rómov k inštitúciám predškolského vzdelávania, ale aj iné oblasti súvisiace s výchovou obyvateľov v sociálne vylúčených lokalitách. Jedným zo spôsobov, ako je možné získať tieto poznatky, je využívanie kvalitatívneho a kvantitatívneho aplikovaného výskumu zameraného na konkrétny sociokultúrny kontext

a angažovanie klientov pri realizácii výskumných činností a pri vytváraní ďalších integračných nástrojov.

Literatúra

AMBRÓZOVÁ, A. a kol.(2006). Proces terénnej sociálnej práce v sociálne vylúčenej komunite. Bratislava : PDCS, 2006, s.11-42

BITTNEROVÁ, D.(2011). Výchova a vzdělávání ve vyloučené lokalitě– odpověď na nabídku majority. In: Michalík, B (ed.). Dynamika akulturácie na etnickej hranici. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2011.

BOCÁNOVÁ, M. a kol. (2012). Kapitoly z etnickej histórie Trnavy. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2012, s. 7-147

CORBET, S. - FIKKERT, B. (2012). Keď pomoc škodí. Ako zmierniť chudobu bez ublíženia chudobným a vám samotným. Bratislava: Porta Libri, 2012. s.115-117

DVOŘÁKOVÁ, I. (2012). Kulturní zprostředkování. In: Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie, Plzeň: Západočeská univerzita, 2012, s. 164-182

HERZOG, T. (1999). Do processes of change predict smoking stage movements? Prospective analysis of the transtheoretical model. In: Health Psychology. 1999, č.18, roč. 4

LUKŠÍK, I. a kol. (2013). Ideme do škôlky. Príručka pre vzdelávanie detí z marginalizovaných rómskych komunít v materskej škole. Pezinok: Občianske združenie Prevencia AD, 2013, s.20-22

http://prevenciaad.sk/wp-content/uploads/2014/01/Ideme-do-%C5%A1k%C3%B4lky.pdf

Kol. (2006). Metodické námety pre učiteľov a asistentov učiteľov v materských školách. (Učebný text pre ďalšie vzdelávanie) Metodická príručka. Prešov : Metodickopedagogické centrum, 2006.

MEDŇANSKÁ, Z. (2009). Priestorová exklúzia rómskych komunít v Ostrave a Trnave. Diplomová práca. Trnava: Trnavská univerzita, 2009. S.70-85

MATÚŠKOVÁ, L. (2015). Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií: Terénny výskum v sociálne vylúčenej lokalite. In: Parazol, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 1 číslo 2015/2016, s.12-13

NAVRÁTIL, P. a kol. (2003). Romové v české společnosti. Praha: Portál, 2003, s.28-29

ŠTOFEJ, J. (2013). Sociálna exklúzia rómskych detí v oblasti predškolského vzdelávania. Dizertačná práca, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2013, s.74-127

etnologické
ROZPRAVY
Rozhľady ročník XXIII | 2016 | číslo 1

Vzájomné vzťahy Rómov a Nerómov pri hudobných projektoch.

Čoho sa bojíme a čo si vážime, čo nás spája a čo nás rozdeľuje

Mutual relations of Roma and non-Roma in musical projects.

What are we afraid of and what we value, what unites us and what divides us

Jana Belišová

Mgr. Jana Belišová, PhD.
Ústav hudobnej vedy SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava 4
jana.belisova@savba.sk

Výsledky vedeckých výskumov a samotná vedecká práca často vedú k prepojeniu s praxou. Tieto dve oblasti sa niekedy nedajú od seba jednoznačne oddeliť a výskumná práca sa môže prirodzene pretransformovať do aplikačných aktivít, prípadne sa výskumník začne angažovať aj v činnostiach, ktoré napomáhajú zviditeľňovať, či zlepšovať situáciu, ktorú nachádza pri výskume. V oblasti etnomuzikológie má k sebe veda a prax veľmi blízko, výsledky terénnych nahrávok, piesňových zbierok môžu slúžiť ako materiál a zdroj pre folklórne súbory, ľudové hudby, podklady pre dokumentárne aj hrané filmy, divadelné predstavenia, literárne diela, či ako materiál pre lingvistov, sociológov.

Príspevok má za cieľ zistiť, nakoľko aktivity aplikovanej etnomuzikológie môžu ovplyvniť vytváranie sociálnych sietí a zlepšenie vzťahov medzi skupinami ľudí, pre ktoré sú charakteristické skôr indifirentné až negatívne vzťahy. Príspevok vychádza z mojich vlastných skúseností z aktivít, ktoré nadväzovali na etnomuzikologické projekty v oblasti rómskej hudby a piesní. Pri terénnych výskumoch a nahrávaní rómskych piesní i pri následných aplikovaných činnostiach dochádza k stretu rôznych etník i sociálnych vrstiev. Rómovia spolupracujú s Nerómami a dochádza tak k úplne prirodzeným kontaktom, vytvárajú sa sociálne siete. Mnohé z týchto sietí vznikajú iba vďaka realizovaným projektom, niektoré z nich existujú nezávisle na našich projektoch. Stretnutie Rómov s Nerómami býva spojené s emóciami, či už pozitívnymi alebo negatívnymi na obidvoch stranách. Tieto emócie často vedú k istej subjektivizácii, skresľovaniu reality buď smerom k negatívnejšiemu alebo pozitívnejšiemu výsledku. Je veľmi ťažké ostať objektívnym a neutrálnym pozorovateľom, najmä ak sa výskumník zblíži s respondentami a prestanú preňho byť iba objektom výskumu, ale stávajú sa spolupracovníkmi a kamarátmi. V popisovaných projektoch sa presahy medzi vedou a praxou uskutočňovali a uskutočňujú predovšetkým v týchto oblastiach:

1. vydávanie piesňových zbierok, publikácií, hudobných a video nosičov vo forme prijateľnej pre širokú verejnosť
2. zviditeľňovanie prirodzene talentovaných rómskych spevákov a hudobníkov prostredníctvom verejného vystupovania na koncertoch a na cédečkách
3. fúzia ľudových piesní a hudby s inými hudobnými žánrami, spolupráca ľudových amatérskych hudobníkov a spevákov s profesionálnymi hudobníkmi, prienik do oblasti world music formou živých koncertov i nahrávok
4. vizualizácia skúmanej oblasti aj aplikovaných výstupov prostredníctvom fotografií, videí, filmov.

V rokoch 2000 – 2002 som so skupinou spolupracovníkov z rôznych vedeckých a umeleckých odborov uskutočnila projekt *Phurikane giľa (Starodávne piesne)*, zameraný na starú vrstvu rómskych žalostných piesní, ktoré sa už v tom čase vytrácali z repertoárov rómskych spevákov a v súčasnosti sa ich výskyt v manifestnom repertoári zúžil na niekoľko spopularizovaných piesní. Výstupom bol triptych Phurikane giľa[1], ktorý mal veľmi pozitívny ohlas medzi širokou verejnosťou aj medzi hudobníkmi, ktorých

[1] Belišová, Jana: Phurikane giľa. Starodávne rómske piesne. Zborník piesní, kniha, CD. Bratislava, Žudro : 2002.

nadchol samotný žáner, ale aj prirodzený talent niektorých interpretov. Pridanou hodnotou bola putovná výstava fotografií, ktoré vznikali počas výskumov.

Pri výskumoch sme spoznali veľa spevákov a hudobníkov obdarených prirodzeným hudobným nadaním a povzbudení pozitívnymi ohlasmi na triptych sme v roku 2003 vytvorili hudobný program na festival Bažant Pohoda v Trenčíne, ktorý pozostával z prezentácie autentických, neškolených rómskych interpretov zo štyroch rôznych lokalít, ktorí dovtedy nikdy verejne nevystupovali. Experiment dopadol nad očakávanie dobre, svet rôznych kultúr našiel na festivale svoj priesečník. Postoj majoritného publika voči rómskym hudobníkom dokladujú články v médiách. Prvé verejné vystúpenie spustilo sériu ďalších koncertov a vystúpení na festivaloch a rôznych podujatiach doma i v zahraničí. Projekt *Phurikane giľa* sa na Pohode v Trenčíne predstavil aj v ďalších rokoch, zakaždým s odlišnou zostavou účinkujúcich z rôznych lokalít.

Neskôr, v roku 2007 vznikol nápad spojiť neškolených spevákov z rómskych osád s profesionálnymi nerómskymi hudobníkmi. Spolupráca sa začala rozbiehať na niekoľkých tvorivých workshopoch. Ich výsledkom bol ucelený koncertný program, séria koncertov, po niekoľkých rokoch vystupovania aj CD *afterPhurikane* a dokumentárny film *Cigarety a pesničky*.

Rómske koncerty pre nerómske publikum

Jednou z častých platforiem vzájomných vzťahov a väzieb sú koncerty neškolených Rómov, spevákov aj hudobníkov, ktorých sme spoznali počas etnomuzikologických terénnych výskumov. Koncerty sú dramaturgicky vedené tak, aby sa rómsky hudobný prejav čo najviac približoval prirodzeným spevným príležitostiam v intímnom prostredí rómskych rodín či komunít. Publikum na týchto koncertoch a festivaloch je prevažne nerómske. Hudobný prejav Rómov je vo všeobecnosti majoritou prijímaný pozitívne, čo potvrdzujú aj moje pozorovania publika na koncertoch. S negatívnou reakciou publika sme sa nestretli ani raz, väčšinou sú poslucháči nadšení a potleskom a výkrikmi prejavujú svoju spokojnosť. Vzniká istá krátkodobá sociálna sieť medzi rómskymi účinkujúcimi a nerómskym publikom, niektorí diváci prídu po koncerte za účinkujúcimi, prípadne si vymenia telefónne čísla alebo adresy. Silnejšie väzby vznikajú medzi organizátormi koncertov a účinkujúcimi, hlavne pri opakovanom vystupovaní, tých istých interpretov.

Postupné upevňovanie väzieb v sekundárnej sociálnej sieti si môžeme ukázať na príklade mužskej rómskej kapely z Petrovej (okres Bardejov). Prvýkrát som sa s nimi stretla v ich osade pri terénnom výskume v rámci

projektu *Phurikane giľa*. Tam boli vo svojom vlastnom prostredí, kde sa cítili bezpečne a isto a bolo to cítiť aj na ich uvoľnenom a sebavedomom správaní. V menšine sme boli tentoraz my, členovia výskumného tímu. A oni jednoznačne patrili k sebe, čo bolo poznať nielen na hudobnej zohratosti, ale aj na tom, ako si počas hrania počínali. Akoby ich niečo vťahovalo do čoraz menšieho kruhu. „Panuje medzi nimi úžasná harmónia. Vzájomne sa sledujú očami a akási neviditeľná sila ich priťahuje stále bližšie k sebe. Keď už nemajú priestor na hranie, znova trocha poodídu, ale o chvíľu sú opäť pokope." (Belišová 2002: 78) Keďže ma ich talent a spontánnosť zaujali, pozvala som ich hrať na krst triptychu *Phurikane giľa* do Bratislavy, ktorý bol hlavným výstupom rovnomenného projektu. No v tejto, pre nich nezvyčajnej a novej situácii, sa začali chovať úplne inak, spočiatku sa aj báli prísť. Báli sa cestovania v autobuse napriek tomu, že išlo o šiestich dospelých mužov a dve asi dvanásťročné deti. Strach z cestovania, konkretizovaný ako strach zo stretnutia s extrémistami, neistota a nedôvera voči mne ako organizátorke boli odrazom slabých sociálnych väzieb. Nakoniec ich presvedčil miestny farár, voči ktorému mali vybudovanú dôveru. Nedôverčivá atmosféra sa lámala s každým srdečným prijatím v Bratislave počnúc fotografkou, ktorú poznali už z terénnych výskumov, cez personál klubu, kde vystupovali a saleziánov, kde boli ubytovaní až po stretnutie s Idou Kelarovou[2] a Dezideriusom Dužďom[3]. Vzájomná dôvera a pocit prináležitosti k našej pracovnej skupine sa potom rozvíjala s každým ďalším koncertom a s každým pozitívnym prijatím a dobrou

[2] Ida Kelarová pochádza z rómskej moravskej hudobnej rodiny. Jej otec Koloman Bitto bol známy rómsky muzikant. V rokoch 1975 – 1982 pôsobila ako herečka a speváčka v Divadle Na provázku v Brne. V roku 1982 sa presťahovala za manželom do Walesu. V roku 1985 odišla do Dánska, kde začala koncertovať a učiť rómske piesne. Neskôr pôsobila v Nórsku a opäť vo Walese. V roku 1995 sa vrátila do Česka. V Bystrém na Českomoravskej vysočine založila Medzinárodnú školu pre ľudský hlas. Organizuje medzinárodné workshopy, multietnické projekty, rómsky festival Gypsy Celebration Hartmanice a v rôznych krajinách zakladá spevácke zbory s repertoárom rómskych piesní Apsora. V roku 1999 vytvorila spolu so svojím terajším partnerom Desideriom Dužďom skupinu Romano Rat (Rómska krv), s ktorou koncertuje po celom svete. Za hudbu k filmu Zpráva o putování studentů Petra a Jakuba bola v roku 2001 nominovaná na Českého leva. Zdroj: Wikipédia

[3] Desiderius „Dežo" Dužda je gitarista, spevák, skladateľ, jedna z najvýznamnejších rómskych osobností reprezentujúcich rómsku kultúru na profesionálnej úrovni a s veľkým rešpektom. V deväťdesiatych rokoch sa podieľal na vzniku hudobnej skupiny Kale, ktorá doprevádzala speváčku Věru Bílu. V roku 1997 za žal spolupracovať s Idou Kelarovou, s ktorou založil skupinu Romano rat (Rómska krv) a medzinárodný spevácky zbor Apsora (Slzička) a skupinu Jazz Famelija. S Idou Kelarovou spolupracuje dodnes. Zdroj: http://kelarova.com/cs/desiderius-duzda

skúsenosťou. Pri ďalšom pozvaní na koncert v Čechách už počiatočná nedôvera odpadla, hoci časť cesty tiež museli absolvovať sami.

Postoj majority voči amatérskym rómskym hudobníkom, ktorí sa začali objavovať na koncertných pódiách, dokumentujú aj články v médiách. Prvé veľké koncertné vystúpenie takýchto neškolených rómskych hudobníkov a spevákov z Petrovej (okres Bardejov), Hermanoviec (okres Prešov), Žehry a Markušoviec (okres Spišská Nová Ves) sa realizovalo na festivale Bažant Pohoda 2003 v Trenčíne. Pred festivalom sa čitatelia Domina fóra mohli dočítať, že vystúpenie hudobníkov z projektu Phurikane giľa na Pohode bude asi najväčším experimentom festivalu, pretože väčšina z nich nikdy predtým nevystupovala pred publikom, nikto nevie, ako to dopadne. Isté je len to, že na Literárnom pódiu, kde budú vystupovať, zaznejú staré piesne v autentickej, surovej podobe, v akej sa len zriedka dostanú na hudobný nosič. (Kušnierik 2003: 16) Úspech vystúpenia hudobníkov z projektu Phurikane giľa prevýšil všetky očakávania, čo dokladajú aj mediálne odozvy, ktoré nereflektovali iba hudobnú stránku rómskeho vystúpenia, ale celkový dojem, akým hudobníci zapôsobili na publikum. „Ako zjavenie z toho neznačkového sveta pôsobili muzikanti, ktorí hrali pred publikom prvý raz – Rómovia z východoslovenských osád. (...)Viem, dnes je to tak trocha módna záležitosť objavovať ako poslucháč muziku, ktorú nehrá nijaký DJ a nijaké rádio, muziku, ktorá sa hrá v osadách na svadbách a zábavách, šok z autenticity však prežívali prítomní diváci tak intenzívne, že nechceli tých chlapov v bielych košeliach a čiernych vestách a tie deti v krimplénových šatičkách pustiť z pódia. V tom frenetickom potlesku bola veľká dávka sympatií za to, že vôbec nazbierali odvahu a do Trenčína prišli. To však nič nemení na tom, že táto surová, remeselne nedokonalá muzika bola skromným vrcholom festivalu. (Bán 2003: 13). Riaditeľ festivalu Michal Kaščák sa bol osobne privítať s jednotlivými interpretmi, ktorí boli po vystúpení obklopení množstvom čerstvých fanúšikov. Rómovia zažili pocit prijatia možno prvýkrát v živote a dočasný pocit spolunáležitosti s ľuďmi z publika. Tieto väzby síce nemajú potenciál výrazne ovplyvniť ich život, no určite mali pozitívny vplyv napríklad na pocit sebaúcty. Jedna z najstarších speváčok, Mária Horváthova z Markušoviec, sa pre denník SME vyjadrila: „Som rada, že tu môžem spievať. Mám viac ako 54, ale na takomto mieste som nikdy nebola," povedala, akoby ten aplauz ňou až tak neotriasol. „Viete, ľudia, ktorí za mnou prišli po koncerte, boli milí, ale niektorí z nich boli aj falošní." (Bálik - Rehák 2003: 17) Speváčka si zachovala chladnú hlavu. Tešila sa z prejavov sympatií, ale neprikladala im príliš veľkú váhu a dokázala stručne zhodnotiť aj vplyv čara okamihu na správanie ľudí.

Úspech u nerómskeho publika bol nesporne spôsobený aj tým, že autentická rómska hudba, ľudové piesne, ktoré si Rómovia spievajú pre seba v intimite svojich domovov a rodiny, boli pre verejnosť viac menej neznáme. Verejnosť poznala skôr rôzne úpravy a štylizácie rómskych piesní. Účasť hudobníkov z projektu Phurikane giľa odštartovala sériu pozvaní na koncerty a podujatia zamerané na ľudské práva, toleranciu či multikulturalizmus. Napríklad koncert v Luhačoviciach Vlada Čecha 2004[4], účinkovanie na slávnostnom odovzdávaní ceny Vojenský čin roka 2005[5], na Koncerte proti násiliu 2005[6]. Organizátori týchto podujatí si boli zjavne vedomí nielen hudobníckych kvalít prostých rómskych hudobníkov, ale aj ich potenciálu prebúdzať v publiku pozitívne naladenie voči rómskej menšine. Samotná ich prítomnosť neraz symbolizovala témy podujatí. Spočiatku si Rómovia neboli istí, ako bude publikum reagovať, boli plachí a nesmelí. Tí, ktorí vystupovali viackrát, si však postupne začali uvedomovať, že publikum reaguje kladne, dodávalo im to sebaúctu, niekedy aj vyjadrili svoju vďačnosť a pocit spolunáležitosti. Spoločné vystúpenie nevidiacich súrodencov Martiny a Františka Ďuďovcov z obce Soľ vo Vranovskom okrese s legendárnym hudobníkom Mariánom Vargom[7] na benefičnom koncerte Hodina deťom 2004[8] umožnilo vytvoriť medzi nimi bezprostredný, kamarátsky vzťah. Martina Ďuďová si pochvaľovala, že tam bola veľmi dobrá nálada, ľudia k nim boli veľmi milí a pozorní. „Aj sme mali strach, aj sme sa tešili, keď sme išli medzi nových ľudí," hovoria. „Keď som sa po prvýkrát postavil na pódium v Bratislave, bol som dosť strémovaný," priznáva Ferko. Nevie povedať, ako ľudí v hľadisku vníma. Nevidí ich, ale keď

[4] Podujatie Luhačovice Vlada Čecha vytváralo platformu pre stretnutie slovenskej a českej inteligencie, upevňovali sa na ňom vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi po rozdelení republiky, riešili sa aktuálne problémy.

[5] Podujatie Vojenský čin roka vrcholilo galavečerom, na ktorom sa oceňovali výnimočné skutky príslušníkov rezortu ministerstva obrany v uplynulom roku.

[6] Spomienkový Koncert proti násiliu v roku 2005 sa uskutočnil na Tyršovom nábreží v Bratislave, na mieste, kde bol neonacistami zavraždený študent Daniel Tupý.

[7] Marián Varga je slovenský hudobník a hráč na klávesové nástroje. Navštevoval Ľudovú školu umenia, bral súkromné hodiny kompozície u profesora Jána Cikkera a Neskôr sa stal žiakom bratislavského konzervatória, kde študoval klavír u Romana Bergera a kompozíciu u Andreja Očenáša. V roku 1967, konzervatórium opustil a stal sa členom skupiny Prúdy a neskôr založil kapelu – Collegium Musicum. Po zániku skupiny Collegium Musicum (1979) sa Varga rozhodol pre úlohu osamelého bežca. Zdroj: https://sk.wikipedia.org/wiki/Mari%C3%A1n_Varga

[8] Hodina deťom je celoročná verejná zbierka, ktorú od roku 1991 organizuje Nadácia pre deti Slovenska. Výťažok zo zbierky sa využíva na podporu detí a mladých ľudí zo všetkých regiónov Slovenska. Jednou z foriem zbierky bolo organizovanie gala koncertov, počas ktorých mohli ľudia prispievať do zbierky.

spieva, vie, že sa naňho niekto pozerá. „Cítim všetko, čo od publika môžem očakávať. Podľa reakcií, ktoré počujem, bývajú ľudia spokojní aj nadšení. A ja im chcem ukázať, že aj človek, čo nevidí a nevie chodiť, niečo vie." (Andrejčáková 2005: 28)

Postupne sa hudobníci z projektu Phurikane giľa dostali na pódium s takými hudobníkmi ako Boban Markovič[9], ktorý zároveň pokrstil druhý CD nosič Hojna nejna[10], prichádzali pozvania na vystúpenia zo Slovenska, ale aj z Čiech a zo Švajčiarska. Často sa stávalo, že po koncerte poslucháči vyhľadali spevákov a osobne im vyjadrili svoj obdiv a vďačnosť. Ak bola vhodná situácia a dostatok času, napr. na festivale alebo na recepcii po koncerte, tak sa s interpretmi porozprávali, vypočuli si ich životné príbehy, ktoré ich niekedy inšpirovali k tomu, že sa im snažili pomôcť. Prvá myšlienka dobrodincov väčšinou bola zorganizovať zbierku šatstva. Skúsenosti však ukázali, že to nie je najvhodnejšia forma pomoci, pretože v súčasnosti nie je šatstvo a obuv tým najbolestivejším miestom chudobných Rómov. Mnohí sa dostanú k rôznym výpredajom, k second handom, kde si zoženú lacné, ale módne ošatenie, ktorému dajú prednosť pred síce kvalitným, ale nemoderným šatstvom. Okrem toho, ak sa posielajú zbierky šatstva neosobne do osád, kde žije veľa ľudí, dochádza ku konfliktom, hádkam, nedorozumeniam, pretože je prakticky nemožné dary spravodlivo rozdeliť. Niektorí darcovia však mali dobré nápady a svojimi darmi reálne pomohli vyriešiť konkrétnu situáciu niektorých rómskych spevákov. Napríklad invalidné vozíky pre nevidiacich a nechodiacich súrodencov. Keď sme sa s nimi zoznámili, nemali doma ani jeden vozík a opatrovníci ich prenášali v náručí alebo na domácky zostrojenej káričke. Keď prišli vystupovať do Bratislavy, museli sme vozíky pre nich zapožičať z nemocnice. Pracovníci nadácie, ktorá ich pozvala, usporiadali finančnú zbierku a kúpili im dva nové vozíky. Financie stačili len na ľahšie vozíky, ktoré neboli dostatočne pevné na náročné terénne podmienky v rómskej osade, kde súrodenci žijú. Po čase sa im vozíky zničili a oni nemali financie na ich opravu. Po nejakom čase dostali od invalidnej poslucháčky jej vlastný starší vozík. Tento už bol kvalitný a pevný a vydržal veľa rokov. Všetky tieto kroky konkrétnych jednotlivcov majoritnej skupiny voči konkrétnym jednotlivcom periférnej skupiny s cieľom pomôcť im vyriešiť ťažkú situáciu pomáhajú prepájaniu týchto skupín a stieraniu výrazných hraníc medzi nimi.

[9] Boban Markovič je populárny srbský trubkár a dirigent balkánskej dychovky Boban Markovic Orkestar. Svojou hrou inovujú tradičnú rómsku dychovku vplyvmi z celého sveta.

[10] CD Hojna nejna. Phurikane giľa 2. Bratislava, Žudro : 2005.

Veľmi špeciálny dar si doslova vyspievala rómska žena z Markušoviec. Spolu so svojimi súrodencami spievala v markušovskom komunitnom centre pre malú skupinku švajčiarskych turistov - učiteľov na dôchodku. Tí na koncerte v osade zažili dvojitý kultúrny šok. Jednak boli nadšení z hudobného a tanečného vystúpenia, zároveň však boli otrasení z chudobných pomerov v osade. Rozhodli sa preto miestnym Rómom pomôcť. Do Markušoviec poslali auto so šatstvom, potrebami do domácnosti a hlavne s počítačmi do školy. Jeden z učiteľov však podporil jednu zo speváčok veľmi originálnym spôsobom. Keď pri jej oduševnelom speve videl, že nemá takmer žiadne zuby, rozhodol sa zaplatiť výrobu protézy a s tým súvisiace zubárske ošetrenia. Táto žena mala veľký strach z návštevy u zubára, tak sme ju pri prvých ošetreniach sprevádzali. Mohli sme tak sledovať údiv na tvárach dentistu a laborantky, keď sme prišli do ambulancie. A ich pobavenie, keď po bezbolestnom vytrhnutí niekoľkých zubov rómska žena začala v kresle radostne vykrikovať a rozhadzovať rukami. Situácia bola pre dentistu natoľko kuriózna, že po niekoľkých ošetreniach v ambulancii sa rozhodol hotovú protézu doniesť tejto žene domov, čiže do rómskej osady, do ktorej bežne Nerómovia nechodievajú. Hranice medzi periférnou a majoritnou skupinou sa narušili najprv tým, že švajčiarski turisti vďaka svojmu sprievodcovi, rodenému Slovákovi a veľkému obdivovateľovi autentického rómskeho folklóru, mali možnosť zažiť rómsky koncert priamo v osade. Ich dary – šatstvo, počítače, výroba protézy - iniciovali komunikáciu medzi Rómami z marginalizovanej osady a Nerómami z dediny. Tretím stupňom posúvania hraníc bolo lekárovo rozhodnutie navštíviť svoju pacientku v domácom prostredí, vkročiť na nepoznané územie, vidieť, ako žije, možno pochopiť, čo vlastne inšpirovalo švajčiarskeho darcu k takému hodnotnému a nezvyčajnému daru.

Stretávanie Rómov a Nerómov v situáciách, ktoré súvisia s organizáciou koncertov a s koncertmi samotnými, sa točí okolo strachu a nedôvery, ale aj úcty a dôvery. Rómovia sa často báli cestovania dopravnými prostriedkami, hlavne vlakom. Ak sa dalo, uprednostnili autobus, v ňom sa cítili bezpečnejšie. Báli sa prísť sami, vždy z jednej osady prišli minimálne dvaja. Boli radi, ak spali blízko seba, nikto nechcel spať v izbe sám, to už radšej viacerí vo veľkej izbe. Potrebovali cítiť prináležitosť ku svojej skupine. S postupným poznávaním sveta mimo osadu a zbližovaním sa s ľuďmi z majoritnej skupiny sa v nich vytváral pocit istej prináležitosti aj k tejto skupine a svojich strachov sa zbavovali. Nerómovia, napríklad organizátori mali zas strach z nepresnosti Rómov, príliš veľkej hlučnosti, v ubytovacích zariadeniach sa obávali zafajčených izieb. Niektoré z tých obáv boli založené na predsudkoch

a skúsenosti ich prelomili, niektoré sa ukázali ako čiastočne pravdivé. „Cudzinec nemusí byť stelesnením iba potenciálnej hrozby a strachu z neznáma, ale jeho inakosť môže predstavovať i možné obohatenie hostiteľskej spoločnosti" (Košťálová 2012). Strach je na obidvoch stranách, no čím viac sa poznáme, tým menší strach máme. Najväčší je strach z nepoznaného, ak je navyše opradené predsudkami. Hoci sa postupne hranice medzi skupinami stierali, vždy sa našli situácie, keď členovia jednej aj druhej skupiny uprednostnili byť so svojou skupinou. Prejavovalo sa to napríklad pri jedení. Spravidla si sadali Rómovia spolu k jednému stolu a Nerómovia k inému. Takto to bolo všetkým najprirodzenejšie. Ak niekto tento stereotyp narušil, bol to spravidla niekto z Nerómov s konkrétnym cieľom nezväčšovať vzdialenosť medzi skupinami.

Koncertovanie Rómov sa neobíde ani bez reakcií iných Rómov. Ich vlastná komunita spočiatku reagovala pochybovačne. Nechceli im veriť, že vystupovali pred takým množstvom ľudí – Nerómov – a že mali pritom veľký úspech. U miestnych Nerómov by pravdepodobne úspech nezožali. Napríklad Rómovia z Petrovej nechceli uveriť svojim susedom hudobníkom, až kým si spolu s farárom a so starostom nepozreli videozáznam z koncertu. Rómskym hudobníkom veľmi záleží na tom, či sa z koncertu natáča aspoň krátky televízny záznam, aby si mohli ich príbuzní a priatelia pozrieť, kde vystupovali, aké to tam bolo, a aby im naozaj uverili, že tam boli. Stáva sa, že im ostatní závidia, domnievajú sa, že dostanú vysoké honoráre alebo nejaké iné dary či výhody. Čo sa týka vkusu, niektorým Rómom sa veľmi nepáči naturálny a živelný hudobný prejav amatérskych hudobníkov a speváko v z projektu *Phurikane giľa*, ktorý však naopak dokáže strhnúť masy nerómskeho publika. Rómovia by radšej prezentovali pred majoritou uhladenejšiu podobu svojej hudby. Hlavne mladí ľudia radi napodobňujú popové hviezdy a domnievajú sa, že tým získajú aj obdiv majority. Avšak keď spätne vidia, že poslucháči na koncertoch a na cédečkách oceňujú práve ich pravosť a živosť, začínajú si ceniť svoje zabudnuté piesne, vracať sa k nim a byť na ne hrdí.

Nezanedbateľný je aj fakt, že viacerí odborní spolupracovníci z projektu Phurikane giľa svoje ďalšie aktivity realizovali v rómskom prostredí. Počas výskumov vznikali pracovné alebo priateľské väzby, ktoré sa odrazili v ich ďalších projektoch. Okrem študentského filmu *Petrovská Pohoda*[11] nakrútila

[11] Študentský film Petrovská Pohoda. Réžia: Daniela Rusnoková © OZ Žudro, Alef Film & Media, VŠMU 2003.
Skupinový portrét rómskej kapely z Petrovej. O ceste z chatrčí na jedno z najúspešnejších pódií hudobného megafestivalu Bažant Pohoda 2003 v Trenčíne.

Daniela Rusnoková z rómskeho prostredia aj film *O Soni a jej rodine*[12], ktorý získal ocenenia na mnohých domácich aj zahraničných filmových festivaloch. Veľmi intímnym spôsobom dokumentuje život chudobnej, mnohodetnej rómskej ženy. Film zachytáva jej pocity, myšlienky, rozhodovania. Bez veľmi blízkeho, priateľského vzťahu by sa takýto film nedal natočiť. Životy mladej dokumentaristky a Soni sa ešte viac prepojili tým, že Soňa jedno zo svojich detí pomenovala po Daniele, ktorá je zároveň krstnou mamou dievčatka. Na krstiny docestovala do zablatenej osady celá Danielina rodina s tortou a darčekmi. Na oslavy vzali aj miestneho farára, ktorý sa vďaka nim prvýkrát ocitol v rómskej osade. Daniela Rusnoková sa stala na určitý čas súčasťou rómskej komunity a bola ňou očarená. Prijali ju medzi seba, odkryli svoje vnútro. „Obohatilo ma to. Stretla som veľa dobrosrdečných a otvorených ľudí. (...) Stretnutie s Rómami pre mňa znamená aj to, že problémy rasizmu, xenofóbie či nezamestnanosti získali zrazu konkrétny rozmer." (Jurkovičová 2004: 3).

Zuzana Mojžišová, ktorá pri terénnych výskumoch v denníkoch zaznamenávala udalosti, si ako tému doktorskej práce *Premýšľanie o filmových Rómoch*[13] zvolila filmy s rómskou tematikou. Marek Šulík, ktorý sa do rómskych osád dostal ako dokumentarista na terénnych výskumoch, pokračoval v spracovávaní tejto témy v dokumentárnej hre *Zvonky šťastia*[14] o sesternici a bratrancovi z chudobnej rómskej osady, ktorí obdivovali Karla Gotta a Darinu Rollincovú. Film na pozadí nadsázky a humoru zobrazuje ťažký život v osade. Členovia filmového štábu sa spriatelili s Rómami, uvarili im guláš, tancovali spolu. Filmovanie v osade posunulo trocha aj rozmýšľanie majority v dedine. Rómovia, ľudia na okraji, sa stali predmetom filmu, o nich sa natáča film, filmári sa k Rómom správajú úplne normálne, rovnako ako

[12] O Soni a jej rodine. Réžia: Daniela Rusnoková © VŠMU 2006. Intímny portrét rodiny z rómskej osady na východnom Slovensku. Jeho dejiskom je chatrč postavená hneď vedľa skládky. Tu – uprostred bezútešnej rómskej reality – žije Soňa, síce silná a inteligentná, no aj napriek tomu iba bezbranná žena.

[13] Mojžišová, Zuzana: Premýšľanie o filmových Rómoch. Bratislava, VŠMU : 2014. Knižka sa v piatich kapitolách – Carmen, premeny príbehu; Tony Gatlif; Použiť či zneužiť?; Od radosti k uštipačnosti; U nás doma – zamýšľa nad filmami, hranými aj dokumentárnymi, zahraničnými aj slovenskými, v ktorých vystupujú Rómovia či už ako hlavné alebo ako vedľajšie postavy.

[14] Zvonky šťastia. Réžia: Marek Šulík, Jana Bučka © Žudro, punkchart films, RTVS 2012. Tehotná Mariena a jej bratranec Roman žijú so svojimi rodinami v chudobnej rómskej osade na východnom Slovensku. Obdivujú dve československé popové hviezdy – Karla Gotta a Daru Rolins. Rozhodnú sa im poslať DVD s videopozdravom a rómskym remixom ich hitu Zvonky šťastia. Film sleduje proces natáčania tohto odkazu na pozadí života v osade.

k príslušníkom majority. Stretnutie Rómov a Nerómov určite obohacuje obidve strany. Keď sa v rozhovore pýtali Mareka Šulíka, či sa on ako plachý introvert dobre cíti s Rómami, ktorí pôsobia ako totálni extroverti, odpovedal: „Hrozne dobre. Asi by som nevedel žiť ako oni, ale oni úprimne prežívajú svoje postoje a pocity, radi sa smejú. Ich model života je absolútne nekompatibilný s naším. Žijú len prítomnosťou, nekalkulujú, neplánujú. To im prináša mnoho problémov: tým, že nemyslia na budúcnosť, nemajú svoj život vo vlastných rukách a nechávajú sa ním vláčiť. Na druhej strane to, že žijú len v prítomnom okamihu, vedie k veľkej intenzite života: maximálna radosť, maximálny smútok." (Kušnierik 2010: 21)

Spojenia v multietnickom projekte *afterPhurikane*

Z viacerých projektov, ktoré majú aplikovaný charakter, vyberáme projekt afterPhurikane, na ktorom môžeme pozorovať pestré spektrum vzťahov a väzieb medzi Rómami a Nerómami. Projekt *afterPhurikane*[15] vznikol ako prirodzené pokračovanie vystupovania rómskych spevákov a hudobníkov na festivaloch a koncertoch. Ich spontánny a úprimný prejav, nezvyčajné zafarbenia hlasov, krása piesní a nesporný talent mnohých z nich zaujali aj profesionálnych hudobníkov. Preto sme ich prizvali k vzájomnej spolupráci, ktorá, podobne ako prvé verejné vystúpenia Rómov, bola experimentom plným očakávania. Základná myšlienka bola stretnúť sa, spojiť a nechať vyniknúť to najlepšie z každého hudobníka bez potláčania ostatných.

Na prvom týždňovom pracovnom stretnutí, ktoré sa odohrávalo vo Veľkom Slavkove (okres Poprad), ďaleko od domova všetkých účastníkov projektu, boli Rómovia spočiatku zaskočení, pretože to, čo sa dialo na workshope, nikdy predtým nerobili, navyše boli vytrhnutí zo svojho prostredia. Nikto nechcel prísť na workshop sám, z každej lokality prišli dvaja a tieto dvojice vytvárali akési minikomunity. V ďalšej fáze sa Rómovia, hoci z rôznych lokalít, spojili do jednej skupiny a až o niečo neskôr vznikla kompaktná skupina zo všetkých rómskych aj nerómskych účastníkov projektu. Dôležitú úlohu v uvoľňovaní atmosféry zohral africký bubeník Thierry Ebam, ktorý dokázal plachých Rómov rozospievať a rozbubnovať. Veľký podiel na tom mala nesporne jeho

[15] V projekte afterPhurikane sa spojilo v multietnickom dialógu niekoľko hudobníkov a spevákov. Ich zloženie sa po niekoľkých spoločných pracovných stretnutiach vykryštalizovalo do súčasnej podoby: Marcela Dreveňáková (spev), Jozef Dreveňák (spev, gitara), Irena Pokutová (spev), Vojtech Pokuta (spev, gitara), Martina Ďuďová (spev), František Ďuďa (spev), Thierry Ebam (perkusie, spev), Boris Lenko (akordeón), Jozef Lupták (violončelo, spev).

bezprostredná povaha, no aj špeciálne postavenie v celom projekte. Rómovia ho vnímali ako niekde na polceste medzi rómskou a nerómskou komunitou. Thierry síce nie je Róm, ale nie je ani Slovák a už vôbec nie je biely. Farba kože sa časom stala predmetom mnohých vtipov. Napríklad, keď bol Thierry zaradený medzi „bielych", pretože nie je Róm. Alebo keď snedá Marcelka Dreveňáková zhodnotila, že na fotografii vyzerá veľmi bledo. Mnoho hudobných podnetov vznikalo počas prestávok. Rómovia si ani vtedy neoddýchli od spevu, pokračovali v spievaní, no spontánnejšie ako pri nácvikoch, čo sa stalo občas základom nejakého nápadu, a tak sa postupne ukazovala spoločná hudobná cesta.

Prvého workshopu sa zúčastnil aj britský trombonista Hilary Jeffery[16], ktorý bol živým dôkazom toho, že keď ľudia chcú, dokážu sa dorozumieť aj bez slov. Tento tvorivý hudobník dokázal Rómov inšpirovať k úžasným umeleckým výkonom, často bez tlmočenia, dokázal v nich prebudiť odhodlanie pustiť sa na tejto spoločnej objavnej ceste trocha ďalej od toho, čo dovtedy dôverne poznali, od rómskych tradičných piesní a tradičného spievania. Pomocou neverbálnej komunikácie sa mu podarilo dosiahnuť aktívnu participáciu rómskych spevákov na dotváraní jeho hudobných nápadov. Občas to skončilo aj smiechom, dokonca raz, keď mali rómski speváci niekoľko minút spievať jeden tón, čo bolo úplne proti ich cíteniu a temperamentu, od smiechu na konci popadali na zem. Obidve strany sa od seba učili a robili voči sebe ústretové kroky. Aj si navzájom prejavili úctu a obdiv. Nielen profesionálni hudobníci, u ktorých vlastne obdiv k týmto talentovaným Rómom stál na začiatku ich rozhodnutia zúčastniť sa projektu, ale aj Rómovia vyjadrili uznanie voči hudobníckym kvalitám profesionálov. Jedného večera, keď už boli všetci unavení a nikomu sa nechcelo ďalej pracovať a tvoriť, trombonista začal tichučko hrať. Na to Vojtech Pokuta[17] prebudil polospiacich prítomných zvolaním: „Tak teda tomu hovorím hudba!"

Nerómski hudobníci na začiatku tiež nevedeli presne, do čoho idú, ako sa im bude s Rómami spolupracovať, ako budú vedieť vychádzať s ľuďmi z úplne iného kultúrneho aj sociálneho prostredia, s ktorými by sa pravdepodobne za iných okolností nedostali do takého blízkeho každodenného kontaktu.

[16] Hilary Jeffery je britský trombonista, toho času žijúci v Berlíne. Skladá a hrá hudbu, píše a robí vizuálne umenie. Ako trombonista Hilary nahral CD a hral naživo s mnohými hudobníkmi a skupinami, vrátane Apa Ini, The Barton Workshop, Paul Dunmall Quartet and Octet, Moksha Big Band, Hugh Davies, Lysn, Jimi Tenor, Kreepa, Germ, Sand, Keith Tippetts Tapestry, Catherine Christer Hennix and The Kilimanjaro Dark Jazz Ensemble.

[17] Vojtech Pokuta (1957 – 2014), spevák z projektu afterPhurikane.

Akordeonista Boris Lenko[18] sa priznal, že sa spočiatku tak trochu bál. Nezúčastnil sa prvého workshopu, prišiel až na druhý, ktorý sa odohrával v Bratislave a mal tú výhodu, že už boli spracované nejaké piesne a aranžmány, ale hlavne boli vytvorené sociálne väzby. Spomína, že keď prišiel prvýkrát na skúšku a počúval nahrávky rómskeho spevu, tak sa skoro rozplakal. „Predtým som o Rómoch nič nevedel. Teraz mám niekoľko skúsenosti a zistil som, že sú to strašne príjemní ľudia. Zistil som, že sú veľmi pokorní, že sú fajn."[19] Violončelista Jozef Lupták[20] ocenil hudobný prínos týchto stretnutí. „Pre mňa sa tým otvoril úplne nový svet a ja mám pocit, že tak ako kedysi Béla Bartók objavoval slovenské pesničky, ja objavujem rómske."[21]

Počas prvých dvoch workshopov vzniklo dostatočné množstvo pesničiek na vytvorenie koncertného programu. Nasledovala séria koncertov na Slovensku, ktoré si stále viac získavali priazeň poslucháčov. Organizátori týchto koncertov aj publikum boli prevažne Nerómovia. Aj keď hudba *afterPhurikane* je výsledkom spoločného úsilia a spojením hudobných kvalít všetkých zúčastnených, väčšiu pozornosť publika pútajú Rómovia. Nerómski hudobníci sú známi aj z iných hudobných projektov a sú príslušníkmi majoritnej skupiny rovnako ako publikum. Umelecké výkony neznámych rómskych spevákov vzbudzujú záujem poslucháčov o to viac, že sú príslušníkmi periférnej skupiny, o ktorej vedia málo a väčšinou skreslené informácie. Pre Rómov, ktorí si vo svojom bežnom živote nezažijú príliš veľa úcty od majority, je veľmi povzbudzujúce a motivujúce, že ľudia za nimi po koncerte prichádzajú, aby im vyjadrili ocenenie a sympatie.

Koncerty spojené s cestovaním a ubytovaním priniesli mnoho situácií a stretnutí, v ktorých sa prejavili postoje ľudí, mimovoľné vyjadrenie odlišnosti, oddelenosti a nedôvery. Rómska zložka hudobného zoskupenia je na vystupovanie na Slovensku prepravovaná obvykle mikrobusom. V súčasnosti už máme veľmi dobrý kontakt s dopravcom z Bardejova, ktorý ich pozná, je tolerantný a bez predsudkov, vytvorila sa sociálna sieť. No väčšina iných dopravcov reaguje prinajmenšom s rozpakmi, keď zistí, že budú viezť Rómov.

---

[18] Pôsobenie Borisa Lenku ako pedagóga na VŠMU a sólistu akordeonistu dopĺňajú jeho mnohostranné aktivity v oblasti komornej hudby (člen viacerých komorných zoskupení - Veni ensemble, Požoň sentimental, Alea, Triango, afterPhurikane a ď.) a v ostatnom čase aj kompozičná činnosť.

[19] Boris Lenko vo filme Mareka Šulíka Cigarety a pesničky. Žudro, 2010.

[20] Jozef Lupták je slovenský violončelista a umelecký vedúci. Je intepretom tak klasického a moderného repertoáru pre violončelo, ako aj chasidskej a rómskej hudby vo východnej Európe a je umeleckým riaditeľom festivalu Konvergencie.

[21] Jozef Lupták vo filme Mareka Šulíka Cigarety a pesničky. Žudro, 2010.

Ani moja prítomnosť v mikrobuse nezabránila jednému z nich kamarátovi do telefónu vzrušene rozprávať: „Predstav si, koho veziem! Plné auto Cigánov!" Niektorí vodiči vytvárali prechodné mimikry; predo mnou sa chovali veľmi slušne a tolerantne, ale keď už viezli len samotných Rómov, ich správanie sa zmenilo, jasne prejavovali svoju príslušnosť k majoritnej skupine uplatňovaním svojich právomocí, čo je v pozícii vodiča veľmi jednoduché. Napríklad im nezastavili, keď potrebovali ísť na WC alebo keď niekomu bolo počas jazdy zle. Podobnú skúsenosť máme s ubytovacími zariadeniami. Kým spolu telefonujeme, všetko je v poriadku, ale keď v hoteli zbadajú Rómov, zmenia tón hlasu a začínajú sa k nám chovať ako k skupine nesvojprávnych teenagerov a ich vedúcej, hoci sprevádzam dospelých ľudí. Párkrát sa stalo, že si na recepcii mysleli, že ide o cudzincov, až predloženie občianskych preukazov odhalilo podľa priezvísk, že ide pravdepodobne o Rómov. Niekedy sa ma na recepcii priamo opýtali, či sú to Rómovia, a ja mám vždy nutkanie začať im vysvetľovať, že áno, ale títo sú slušní Rómovia. Snažím sa však nič nevysvetľovať a tváriť sa, že ide o bežnú záležitosť, aj keď zjavne to tak v ubytovacích zariadeniach nevnímajú. Nechávam Rómom priestor, aby sa prejavili a dokázali, že sú rovnakí klienti ako ktokoľvek iný.

Táto stratégia by mohla byť úspešná, keby sme medzi hudobníkmi nemali jedného, ktorý mal problémy s alkoholom. Ostatní členovia projektu by boli najradšej, keby s nami necestoval, lebo im vraj robí hanbu. Jeho hudobný talent a cítenie bolo však natoľko mimoriadne, mnoho skladieb bolo postavených práve na jeho charizmatickom prejave, že napriek problémom, ktoré spôsoboval, sme ho nechávali v hudobnej zostave. Viackrát sa stalo, že si po koncerte vypil a bol hlučný alebo nedodržal hotelové pravidlá, napríklad čo sa týka zákazu fajčenia. Fajčenie na izbe vyvolalo oprávnený hnev upratovačky: „Posteľ nebola vôbec oblečená. Celé tri dni. Pod posteľou plno špakov! (...) Tak to je 20 euro za zákaz fajčenia plus škody. Tam je prepálený matrac, plachta. To už ani nehovorím vecko, kúpelňa. Tam bola celá fľaša ohorkov od cigariet."[22] A opäť sa personál obracia len na nás, Nerómov. Snažili sme sa im vysvetliť, že vinník je dospelý muž, nech mu pošlú pokutu domov. Všetkým nám však v tomto prípade bolo jasné, že ak nezaplatíme my, tak tie peniaze neuvidia. Najhoršie je na tom to, že nedisciplinovanosť jedného člena je výraznejšia a zapamätateľnejšia ako slušné a nenápadné chovanie ostatných.

[22] Rozhovor vo Veľkom Slavkove zachytený v dokumentárnom filme Mareka Šulíka a Jany Kovalčíkovej Cigarety a pesničky.

Aj keď projekt *afterPhurikane* nemal v sebe potenciál radikálne zmeniť život jeho rómskych účastníkov, otváral im dvere do iných svetov, k iným vzťahom. Stretli sa so situáciami, ktoré sú pre majoritu samozrejmosťou, no pre ľudí z periférnej skupiny sú nové a objavné a rozvíjajú ich osobnosť. Vidia nové mestá a miesta, cestujú do zahraničia, letia lietadlom, bývajú v luxusných hoteloch, počúvajú zaujímavú hudbu, stretnú sa s hudobníkmi z úplne iných žánrov, jedia rôzne kulinárske špeciality, pijú kvalitné vína a hlavne zažívajú prijatie a ocenenie od majoritnej skupiny. Prijatie od organizátorov aj od publika je v ich vnímaní natoľko dominantné, že preváži vyššie spomínané negatívne skúsenosti. Okrem toho, na negatívne zážitky sú zvyknutí, stretávajú sa s nimi dosť často aj v domácom prostredí, na úradoch, v obchodoch a podobne, no s pozitívnymi len zriedka. Za obdobie piatich rokov nepravidelného koncertovania v rámci projektu môžem pozorovať niektoré zmeny. Chovanie, komunikácia, obliekanie, vystupovanie na pódiu sa približuje očakávaniu majoritnej skupiny a pozorovala som aj snahu prenášať toto správanie do svojej primárnej komunity, čo im v niektorých prípadoch zdvihlo status v komunite. Napríklad jedna zo speváčok bola pri našom prvom stretnutí v osade veľmi plachá a nemali sme dojem, že má silné postavenie vo svojej komunite. Po piatich rokoch účinkovanie v *afterPhurikane* prejavila výborný organizačný talent, keď sme prišli znova robiť terénny výskum. Zorganizovala ľudí, priestor, bola hnacím motorom celého nahrávania a ostatní ju rešpektovali.

Po dvoch rokoch koncertovania sme sa rozhodli nahrať CD. Nahrávanie sa odohrávalo na mieste prvého workshopu, vo Veľkom Slavkove, v evanjelickom kostole. Priebeh nahrávania a malé sondy do súkromia rómskych spevákov zobrazili dokumentaristi Marek Šulík a Jana Kovalčíková vo filme *Cigarety a pesničky*[23]. Niekoľkodňový pobyt vo Veľkom Slavkove priniesol aj stretnutia s ľuďmi mimo sociálnu skupinu tvorenú hudobníkmi *afterPhurikane*. „Stretnutie s paňou z miestneho úradu či so zamestnancami penziónu napríklad naznačuje, že spojiť na niekoľko dní zopár duševne spriaznených ľudí v akte umeleckého tvorenia je možné (hoci nie úplne zbavené nevyhnutnosti obrusovať na seba narážajúce hrany), svet – a s ním aj ľudia – sa však naďalej tvrdošijne držia pohodlného delenia na nás a tých druhých, na Rómov a Nerómov, Afričanov a ostatných…" (Mojžišová 2010: 62) Nakoniec ale tá

[23] Cigarety a pesničky. Réžia: Marek Šulík a Jana Kovalčíková © Žudro 2010. Dokumentárny film zachytáva týždenné stretnutie speváko v a hudobníkov vo Veľkom Slavkove, ktorí v auguste 2009 v miestnom evanjelickom kostole nahrávali piesne pre CD afterPhurikane. Je to akési "mejking of", document, ktorý prináša tejto hudbe nový rozmer reality, humoru, absurdnosti.

pani z miestneho úradu, ktorá najprv telefonuje starostovi, či môže púšťať rómske pesničky z verejného rozhlasu, hovorí, že v dedine nemajú problém s Rómami, že Rómovia sú niekedy lepší ako bieli.

Vo filme sú zaznamenané aj ďalšie strety majoritnej a periférnej skupiny. Odraz extrémneho zneužitia moci silnejšou skupinou sa prejavil v strachu Rómov z vtedy aktuálnych protirómskych pochodov pod vedením Mariána Kotlebu. Rómovia sa zamkli v ubytovni vo Veľkom Slavkove na izbe, hoci vedeli, že nadránom pricestuje Thierry Ebam, africký bubeník, a bude sa potrebovať dostať na izbu. „Haló, tu nie je žiadna Pospolitosť, tu je africká pospolitosť," odľahčoval Thierry situáciu, keď sa pokúšal dostať do izby. Pokutovci zo Žehry rozprávali, ako sa v dňoch, keď Slovenská pospolitosť ohlasovala pogromy na Rómov, strašne báli. V noci nikto neostal doma, ale všetci išli spolu za osadu, zapálili si veľký oheň a tam v strachu prečkali noc. Báli sa aj vo Veľkom Slavkove, hoci boli ďaleko od miesta, kde sa konali pochody a nikto zo Slovenskej pospolitosti[24] nemohol vedieť, že na ubytovni sú nejakí Rómovia. Vo filme sú však zachytené aj okamihy prejavenia obdivu náhodných poslucháčok, ktoré len zvonku počuli, že v kostole niekto krásne spieva. Tak si speváka zavolali von a možno ani netušili, že stretnú starého vráskavého rómskeho muža. „Bolo to super, ako ste spievali. Som strašne rada, že som to videla. (...) Krásne spievate. Tak bezchybne, zvonivo, až zimomriavky idú po chrbte. (...) Ja som mala pocit, že to tam nejaký duch v kostole spieva. (...) Ako je to možné, že máte taký mocný hlas. Sám človek, a tak ohromne zaspieva."[25] Takto a podobne oceňovali spev Bélu Pokutu mladé fanúšičky posúvajúc tým pomyselné hranice smerom k periférnej skupine.

Pre dokumentaristku Janu Kovalčíkovú neboli prvé okamihy natáčania, keď sme ju vysadili s kamerou v Bardejove na Poštárke, aby natočila bežný rodinný život spevákov Dreveňákovcov, tiež najjednoduchšie. Na nejaký čas sa pomer medzi skupinami vymenil. Ona sa stala členkou periférnej uprostred rómskej majoritnej. „Vystúpila som z auta, ktoré zmizlo, a zostala som sama s kamerou a cudzími ľuďmi vo farebnej osade. Hneď ma obkolesili desiatky detí, boli

[24] Slovenská pospolitosť bola založená v roku 2005. Začiatkom marca 2006 ju Najvyšší súd Slovenskej republiky rozpustil, pretože jej politická činnosť bola v rozpore s platnou ústavou. Strana otvorene oslavovala vojnový Slovenský štát a na stretnutiach sa jej členovia prezentovali v uniformách nápadne pripomínajúcich uniformy Hlinkovej gardy. Najvyšší súd SR zrušil rozpustenie Slovenskej pospolitosti ako občianskeho združenia v roku 2009. V tomto období jej členovia vedení Marianom Kotlebom organizovali protirómske pochody. Politická strana už obnovená nebola a prakticky jej miesto a ideológiu v roku 2010 zabrala ĽSNS.

[25] Z filmu Cigarety a pesničky.

nesmierne zvedavé. Cítila som sa chvíľami ako v Kusturicovom filme." O pár dní už aj ona videla, že stretla introvertných, možno aj hanblivých ľudí s tragickými životnými skúsenosťami. Pri nahrávaní v kostole vo Veľkom Slavkove pokojne poslúchali pokyny profesionálnych kolegov, tíško sedeli v kostolných laviciach, pripomínali školopovinné deti... ...Bolo zrejmé, že cieľ filmu bol naplnený ešte predtým, ako bol hotový. Dva svety, trochu cudzie, sa stretli." (Kudelová 2010) A že sa stretli naozaj, o tom svedčí aj záverečná, veľmi intímna scéna, v ktorej Martinka Ďuďová, už doma so svojimi blízkymi, medzi ktorých zahrnula aj dvoch filmárov, s plačom rozpráva o svojej životnej láske a o sklamaní.

Zdalo by sa, že v tomto projekte sa už vyskúšalo všetko, spojili sa rôzne na prvý pohľad nespojiteľné svety, no v roku 2011 sa otvorili ešte jedny dvere a k projektu sa pridala populárna speváčka Jana Kirschner[26]. Spolu s *afterPhurikane* a svojím partnerom Eddie Stevensom[27] podnikla malé jesenné turné s názvom *Cestou domov*[28]. Možnože z hudobného hľadiska nedošlo až k takému veľkému prepojeniu, ako sa očakávalo, ale z ľudského hľadiska a z hľadiska vzájomných vzťahov určite. Jana Kirschner, zvyknutá na popularitu, len skromne stála, keď Irena Pokutová spievala starodávnu rómsku žalostnú pieseň. Pridala sa k nej v niektorých častiach, ale s jasným vedomím, že v tejto chvíli je tou ozajstnou hviezdou a sólistkou Irena. Pre časopis .týždeň povedala: „Keď sme ich spolu s Edkom videli hrať v PKO na Koncerte pre všímavých a Béla Pokuta začal spievať, obom nám vyhŕkli slzy a povedali sme si, že musíme s nimi niečo urobiť. Cítim, že máme veľa predsudkov voči Rómom. Necítim sa však ako záchrankyňa rómskej kultúry, vnímam to čisto hudobne. Keď spolu hráme, funguje to. Nie je to sociálny, ale hudobný projekt." (Bálik – Kušnierik 2011: 69) Kultúrna verejnosť ocenila tento projekt v ankete SME ako kultúrnu udalosť roka 2011.

---

[26] Jana Kirschnerová, umeleckým menom Jana Kirschner, je slovenská speváčka, skladateľka a multinásobná držiteľka hudobných ocenení naprieč viacerými hudobnými žánrami. Jana Kirschner je označovaná ako prvá dáma slovenského popu, ale neskoršími nahrávkami získala uznanie aj prekročením žánrových hraníc a experimentovaním s folkom, moderným pesničkárstvom či elektronikou. Zdroj: Wikipédia

[27] Eddie Stevens je britský klávesista, skladateľ a aranžér, najlepšie známy pre spoluprácu so skupinami Freak Power, Moloko a Zero 7. Žije so slovenskou speváčkou Janou Kirschner.

[28] Projekt Cestou domov spája projekt afterPhurikane, v ktorom sa spojili rómski speváci s profesionálnymi hudobníkmi. Na druhej strane je Jana Kirschner a jej lyrické piesne z albumu Krajina rovina v nových komorných arnažmánoch britského producenta a hudobníka Eddieho Stevensa.

Z reakcií v médiách sa môže zdať, že sa okolo projektu *afterPhurikane* vytvoril akýsi ostrov pozitívnej deviácie a bezproblémového prepojenia odlišných komunít. „Dokument *Cigarety a pesničky* Mareka Šulíka a Jany Kovalčíkovej citlivo a úprimne zachytáva nahrávanie výnimočného albumu *afterPhurikane*, pri ktorého realizácii sa spojili profesionálni muzikanti s naturálnymi rómskymi spevákmi. Výsledok ich práce je nádherným dôkazom toho, že niektoré spolupráce majú obrovský význam. Jeho tvorcovia si možno ani neuvedomili, aký dôležitý film nakrútili. Aj vďaka nemu možno pochopíte, že niektorých ľudí netreba meniť za každú cenu, ale stačí im podať ruku." (Pospiš 2011) A ako vníma vzájomnú spoluprácu Martinka Ďuďová? „Pre nás to znamená veľmi veľa, pretože keď sme spoznali týchto ľudí, tak je s nimi radosť, lásku rozdávajú. Že sú takí úprimní, že nám pomáhajú. Za to im veľmi pekne ďakujem."[29] Spojenie periférnej a majoritnej skupiny na obmedzený čas funguje. No keďže ide o veľmi špecifický projekt a špecifické podmienky, ťažko sa tieto skúsenosti dajú preniesť do reality bežných rómskych komunít obklopených majoritou.

Literatúra

ANDREJČÁKOVÁ, E. (2005). Pieseň im rozpúšťa večnú tmu. In: *SME* 13 (5. 3.): 28-29.

BÁLIK, P., Kušnierik, J. (2011). Konečne ako doma. Rozhovor z Janou Kirschner. In: *.týždeň* 8(51-52): 66-69.

BÁLIK,P., REHÁK, O. (2003). Festival Pohoda bol úplne v Pohode. In: *SME*, 11(21. 7.): 17.

BÁN, A. (2003). Hyperpohoda. In: *Domino fórum*, 12(30): 13.

BELIŠOVÁ, J. (2002). *Phurikane giľa.* Zborník piesní, kniha a CD. Bratislava: Žudro.

JURKOVIČOVÁ, J. (2004). Phurikane giľa je o živote a piesňach Rómov. In: *SME,* 12(18.11.): 3.

KOŠŤÁLOVÁ P. Stereotypní obrazy a etnické mýty. Kulturní identita Arménie. SLON, Praha : 2012, s. 111.

KUDELOVÁ, K. (2010). Vyzeráme, že sa vraciame z Nemecka! In: *SME, Kultúra* 18(20. 8.).

KUŠNIERIK, J. (2010): Mám strach z prázdna. In: *.týždeň* 7(26): 18-21.

KUŠNIERIK, J. (2003). Na Pohode. In: *Domino fórum* 12(26): 16.

MOJŽIŠOVÁ, Z. (2010). Plný ozajstných duší. In: *.týždeň* 7(31): 62.

[29] Z filmu Cigarety a pesničky.

POSPIŠ, R. (2011). Cigarety a pesničky. Recenzia. In: *in.ba* 5, www.inba.sk.
Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu APVV-0859-12

Koncert afterPhurikane a Jany Kirschner v Martine 2011. Na fotke zľava Jozef Lupták, Vojtech Pokuta, Jana Kirschner, Marcela Dreveňáková, Irena Pokutová a Martina Ďuďová, autorka fotografie J. Belišová

Prvý workshop afterPhurikane v evanjelickom kostole vo Veľkom Slavkove 2007. Na fotke zľava sú Vojtech Pokuta, Thierry Ebam, Hilarry Jeffery, Jozef Lupták, autorka fotografie D. Rusnoková

Koncert Phurikane giľa v Zrkadlovom háji v Bratislave v roku 2007. Na fotke sú Martina Ďuďová a František Ďuďa,
autorka fotografie J. Belišová

etnologické
ROZPRAVY
Diskusie ročník XXIII | 2016 | číslo 1

Aplikovaná antropológia a ekológia pri výskume živej kultúry a prírody

Applied anthropology and ecology in lived culture and nature research

Ivan Murin
Miloš Zapletal

PhDr. Ivan Murin, PhD.
Univerzita Mateja Bela v Banskaj Bystrici
Katedra životného prostredia, Fakulta prírodných vied
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
ivan.murin@umb.sk

Doc. Ing. Miloš Zapletal, Dr.
Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Masarykova třída 343/37
746 01 Opava
Česká republika
milos.zapletal@ekotoxa.cz

Abstract: *The criticism of lived culture and nature research and heritage phenomenons and signs lead to re-evidence in method application. Culture and nature static approaches are concentrated on two not concurred standpoints concepts heritage belief and heritage atheism.The article communicate example of anthropological and ecological field research context application in potential ecomusealisation Czech and Slovak selected localities. The ethnograpy of feelings from one research locality members describe staindpoints to musealisation and open local culture up to potential visitors.*

Kľúčové slová : *živá kultúra, krajina, aplikovaná antropológia, ekológia, ekomuzealizácia*

Key words: *lived culture, landscape, applied anthropology, ecology, ecomusealisation*

Kritika statického vnímania problému kultúrneho dedičstva v jej prevažujúcich dvoch hlavných prístupoch odznela v predchádzajúcich štúdiách

tohto časopisu (Luther, 2015). Prevažujúce antagonisticky extrémne prístupy označil Brumann ako *heritage belief* a *heritage atheism*. Štartérom kritiky je predovšetkým politické zneužívanie termínu dedičstva, jeho komercionlizácia a disneylandizácia. Začiatky sa viažu na kritiku výskumníkov z Univerzity v Gothenburgu a Austrálskej Národnej Univerzity v roku 2010, ktorá bola publikačne podporená širokým priestorom v prierezovom časopise International Journal of Heritage Studies. Diskusie veľmi širokého medzidisciplinárneho a geografického priestoru iniciovali vznik Association of Critical Heritage Studies v roku 2012. Projektovanie ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva cez globálne inštitúcie tak nepotrebuje ich vedecké legitimizovanie a asistenciu, ale vedecké nástroje realizovania základného a aplikovaného výskumu. V memorande asociovaných výskumníkov[1] sa pomenováva potreba vied podať výklady a preniknutie do dedičstva na základe ich teoretickej podstaty, ich metodológie a spoločnou aplikáciou poznatkov. Takýto postup aplikácie poznatkov terénnej etnografie a ekológie zvolili autori tohto článku. Či sa téma dedičstva dá reálne skúmať metódami vied alebo len intelektuálne precítiť a interpretovať je veľmi aktuálnou témou a predpokladáme, že diskusia bude naďalej pokračovať z pozície viacerých prístupov, ktoré s koncepciou dedičstva vedecky pracujú.

Výskumný terén

Základnou premisou s ktorou sme vstupovali bola premisa, že tradičné ekologické znalosti a odpovedajúce kultúrne prejavy sú základom udržateľnosti krajiny a kultúry. Zadaním výskumu bolo vyhľadať potenciálne lokality a komunity pre projektovanie ekomúzeí. Výsledky výskumu sme použili pre posúdenie či je možné aplikovať tento spôsob uchovania živej kultúry v regióne Moravských Kopaníc (ČR) a v regióne Severného Malohontu (SR). V lokalitách boli zachované tradičné znalosti ochrany krajiny, biodiverzity a služby ekosystémov ako ich ekologické kritériá. Z pohľadu antropológie majú komparatívne vhodné parametre pre porovnanie sociálnych a historických charakteristík. Napriek podobnosti, však pre nás neboli relevantné ich jednotlivo zistené antropologické alebo ekologické premenné, ale kombinácia ekologických a konfigurácia etnografická podmienok. Región Moravské Kopanice (ČR) a región Severný Malohont (SR) sme modelovo považovali ako spoločný výskumný terén, ktorý zjednocuje environmentálny

[1] Viď. http://www.criticalheritagestudies.org/history/, pre korektnosť treba uviesť že jeden z autorov je jej členom.

podklad sociálnej a kultúrnej kauzality *conjuctural nature of the socio-culture causation*. Základným výskumom sme rozumeli inventarizáciu a hľadanie vzájomných súvislostí podmienok, ich variabilitu a ich možnú aplikáciu pre tvorbu podporných projektov. Zadanie výskumu vyznelo pomerne holisticky - čo funguje a čo nefunguje, za akých okolností, kedy sa výsledok dostaví a kedy nie.

Pre výskum uchovávania tradičných znalostí, diverzifikujúcich spôsobov využívania prírodných zdrojov v menších lokálnych spoločenstvách sú Západné Karpaty vhodným výskumným terénom. To dokladujú etnografické syntézy tradičnej kultúry Slovenska (Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Science, 1994) ako aj existujúca štruktúra sídiel, kde prevažujú sídla s menším počtom obyvateľstva do 5000 obyvateľov (Ministry of Environment of Slovak republic). Tradičná kultúra si miestami uchováva lokálnu znakovosť, táto diverzita korešponduje s prírodnou diverzitou. Kontinuálne môžeme sledovať spôsoby adaptácie sa človeka na rôzne typy krajiny, čo je chránené v biosférických rezerváciách vzťahu človek a príroda. Regióny podhorských sídiel sa osídľovali v rôznych historických vlnách a to v závislosti kultúr osvojiť si znalosti ako sa usadiť v rôznych bioklimatických stupňoch regiónu. Vytváral systém znalostí, konfiguráciu subkultúry obyvateľov podhorských pásiem a sociálne väzby korporácie. Celkový charakter hospodárenia môžeme pomenovať ako samozásobiteľstvo so sezónnymi prebytkami produktov. Tradičná kultúra bola v minulosti naviazaná na štruktúru roľníckeho roka, viacgeneračnú rodinu ako základnú hospodársku jednotku. Spoločné činnosti, ako je znázornené na obrazovej prílohe, vplývali na uchovávanie kultúry, poznatkov o citlivom spôsobe hospodárenia v krajine a vytváranie vzťahov úzko kooperujúcich spoločenstiev.

Zásadná zmena vo vývoji podhorských spoločenstiev prebehla v druhej polovici 20. storočia, keď boli obyvatelia z horských oblastí v rôznych vlnách presídlení do centrálnych obcí. Rozhodnutím štátu bola poľnohospodárska podhorská krajina zalesňovaná, charakteristický spôsobom využívania krajiny sa stal hospodársky les. Koncom 20. storočia sa pôda v reštitúciách majetku navrátila pôvodným vlastníkom a niektoré rodiny sa znovuusadili na pôvodných miestach so snahou obnoviť rodinné hospodárenie. Prerušenie kontinuálneho vývoja v druhej polovici minulého storočia sa v niektorých lokalitách sa javí natoľko závažné, že lokality vymierajú a s nimi aj informácie nevyhnutné pre následnú revitalizáciu v budúcnosti. Antropologicky aj ekologicky je významné túto poznatkovú a hodnotovú bázu poznatkov

a informácií zdokumentovať v čo najväčšej komplexicite, ponúknuť ju k aplikovaniu a projektovaniu aktivít udržateľnosti.

Aplikačný účel výskumu

V roku 2001 bol vyhlásený projekt „Vytvorenie Višegrádskej sieti ekomúzeí za záchranu a zachovanie živého dedičstva na miestnej úrovni v Strednej Európe", ktorý navrhol Environmental Partnership for Central Europe (EPCE). Zmyslom projektu vytvorenia Vyšehradskej siete ekomúzeí bola záchrana a starostlivosť o živé dedičstvo na lokálnej úrovni v Strednej Európe a oboznámenie sa odbornej aj laickej verejnosti s konceptom ekomúzeí. Koordinátorom projektu bola Poľská Ekologická Nadácia Partnerstvo. V jednotlivých Krajinách Vyšehradskej štvorky sa na projekte podieľala česká, slovenská a maďarská Nadácia partnerstva. V každej zemi Vyšehradskej štvorky boli vybrané národné nadácie EPCE aspoň dve lokality, ktoré boli vhodné k realizácii pilotného projektu ekomúzeí. V Českej Republike takto existuje šesť projektov ekomúzea[2].

Na Slovensku koncept ekomúzeí rezonuje ako v rovine múzejnej praxe, tak v začlenení ekologickej osvety do komunitného života lokálnych spoločenstiev. V múzeách sa ekologizmus spájal s československým ekologickým hnutím deväťdesiatych rokov minulého storočia. Aplikovaním v múzeách sa profesionálni múzejníci snažili oživiť existujúce múzejné expozície v prírode – skanzeny o prvky nehmotného kultúrneho dedičstva. Hoci jednotlivé aktivity skanzenov a open air múzeí pomáhali vytvárať ekologické povedomie návštevníkov, základnú podmienku ekomúzea ako komunitného spoločenstva, kde sa jej členovia stotožňujú s určitým miestom a využívajú spoločné kultúrne a prírodné dedičstvo, tieto aktivity nespĺňajú.

Z tohto pohľadu vernejšie vyzneli aktivity ekologických komunít, ktorých najstarším centrom na Slovensku je okolie Zaježovej[3] v širšom regióne Hontu. Od roku 2002 sa ochrana kultúrneho a prírodného dedičstva aj prostredníctvom miestnych akčných skupín (MAS) stala bežnou agendou komunitného aktivizmu na Slovensku. Miestne iniciatívy, vytváranie lokálnych partnerstiev spojených na základe lokálnej príslušnosti, boli reakciou na určitú odcudzenosť ekokomunít od bežného rytmu života autochtónneho spoločenstva.

[2] http://ekomuzeum.ratenice.cz/info
[3] http://www.zajezka.sk/en

S návrhom etnograficky preskúmať potenciál mikroregiónu Severný Malohont pre posúdenie založenia ekomúzea prišla miestna iniciatíva MAS Malohont[4]. Reagovala tak na potrebu stabilizovať pôvodné obyvateľstvo lokalít podhorského pásma v rodinne hospodáriacich sídlach, uchovať unikátne dedičstvo kultúrnej krajiny a kultúru spoločenstva ľudí ktorí tu ešte žijú.

Ekológia lokalít potenciálnej ekomuzealizácie (Moravské Kopanice)

Podľa Prettyho sú ľudské kultúry formované miestnymi ekosystémami. Ľudstvo intenzívne mení prostredie, a to má za následok dramatický pokles prírodného a kultúrneho kapitálu. Sociálno - ekologické systémy sú stále zraniteľnejšie z dôvodu narušenia zdrojov potravín, prírodných a kultúrnych tradícií. Tradičné ekologické znalosti sú používané komunitou k ochrane a k rozvoju prírody. Ekomúzea môžu umožniť lokálnym komunitám zachovať si, alebo sa snažiť získať späť svoje spojenie s okolím a zlepšiť tak svoju odolnosť. Revitalizačné projekty ekomúzeí môžu ponúknuť spôsoby, ako prepojiť poznatky s činnosťami, aby boli dosiahnuté optimálne výsledky ako pre prírodu, tak aj pre kultúru. Tradičné ekologické poznatky miestnej komunity môžu byť potenciálne dôležité pre zachovávanie biologickej rozmanitosti a kultúrnej diverzity v rámci spojeného sociálno - ekologického systému kultúrnej krajiny.

Tradičné ekologické poznatky sa na celom svete strácajú spolu s biologickou a kultúrnou rozmanitosťou. Systémy integrácie tradičných a vedeckých poznatkov majú väčšiu nádej na úspech v ochrane kultúrneho a prírodného dedičstva. Lokálne ekologické poznatky a ich súvisiace praktizovanie sú nevyhnutné pre udržanie a zlepšenie ekosystémových služieb. Akokoľvek verejnosť možno nerozumie koncepcii biodiverzity, váži si prírodu ako zdroja vody, paliva, stavebných materiálov, oddychu a inšpirácie.

Existujú dve stratégie ochrany prírody a krajiny a to stratégie ochrany ohniviek biodiverzity a stratégie využívania a ochrany ekosystémových služieb. Základná myšlienka stratégie využívania a ochrany ekosystémových služieb vychádza z ujasnenia si závislosti ľudí na rôznych ekosystémoch (napr. príjem miestnych obyvateľov z turistického ruchu) a identifikácia tých ekosystémov, ktoré sú vážne ohrozené a ich degradácia by ohrozila aj miestne obyvateľstvo.

[4] http://www.malohont.sk

Výskumy sa môžu zamerať na sociálnu a kolektívnu pamäť krajiny, podporovať ekosystémové služby a skúmať, kde a ako sú ekologické prístupy, poznatky a skúsenosti uchovávané a odovzdávané. Aktivity potenciálnych a existujúcich ekomúzeí sú v oblasti udržateľného rozvoja krajiny v súlade s obsahom Európskej dohody o krajine a programom Človek a biosféra. Európska dohoda o krajine sa snaží zaistiť ochranu jednotlivých typov európskej krajiny, prírodných a kultúrnych hodnôt a podporiť vnímanie krajiny miestnymi obyvateľmi s ohľadom na skutočnosť, že krajina má biologickú a kultúrnu históriu a je súčasťou lokálnej kultúry. Jadrové územia v ktorom sú biologické spoločenstvá a ekosystémy prísne chránené sú obklopené ochranným pásmom, v ktorom sú tradičné ľudské činnosti monitorované a je tu vykonávaný nedeštruktívny ekologický výskum a metodologicky prísne etický výskum kultúry človeka.

Etnografia lokalít potenciálnej ekomuzealizácie (Severný Malohont)

Za základný metodologický problém v etnografickom teréne možno považovať pochopenie významov muzealizácie percipienta mi výskumu. Z antropologického diskurzu vieme, že mentálna projekcia vnímania problému výskumníkmi a ich percepcia problému participantmi v teréne sú *sticking point* realizovania terénnej etnografie (D´Andrade, 2012).

Počas série workshopov (viď. obr. 2) bola najstaršia generácia – lektori workshopov konfrontovaná s mierou znalostí tradičnej lokálnej kultúry, ako aj akceptácie tradičnej kultúry zo strany najmladšej generácie. To viedlo k rozhodnutiu, že okrem indikujúcich foriem a prejavov živého kultúrneho dedičstva, interakcií človeka a prírody, je potrebné preskúmať aj stav a spôsoby generačnej transmisie.

Pri výpovediach staršej generácie o príčinách uchovávania tradičných poznatkov a ich funkcii pri udržateľnosti prevažuje presvedčenie o ich nevyhnutnosti pre bežný život. Sú funkčne nevyhnutné pri ambícii trvale žiť v podhorských pásmach.

… ak chceš tu v horách prežiť musíš mať všetko čo ti treba, nič viac a nič menej. Každý človek nemôže mať všetko, no všetci spolu to mať musíme…. A čo to je, čo mať musíš ? Tak to je rôzne, napríklad musíš mať všetko čo potrebuješ dať do ruky ak chceš niečo robiť na gazdovstve. Keď prácu nestihneš urobiť, pomôže ti rodina, keď nepomôže rodina, pomôže sused. Za pomoc sa odmeníš pomocou, to je v horách omnoho viac ako peniaze. … Ináč neprežiješ. (autochtónny starší obyvateľ)

Mladšia generácia hodnotí funkcie tradičnej kultúry ako najdôležitejší lokálne identifikačný faktor. Jej znaky prezentuje v lokalite aj mimo nej. Mnoho času ktorý trávi s rodinou strávi pri spoločných činnostiach rodiny. Pozná lokálny rámec tradíciou dedených kultúrny vzorov, prirodzene je hlavným nositeľom invencií. Pre zapojenie sa nových obyvateľov podhorských oblastí do komunitného života sú veľmi povzbudivé zistenia o početnosti osláv, obradov a slávností. Rituály bežného cyklu jednotlivca narodenie, svadba a smrť sa odohrávajú v širšom rodinnom aj lokálnom spoločenstve. Medzi novým a starším obyvateľstvom tak dochádza k utužovaniu sociálnych väzieb nevyhnutných pre udržateľnosť lokalít.

Inventarizácia tradičnej kultúry podporila zámer priebežného monitorovania stavu tradičnej kultúry, potvrdila v niektorých znakoch charakter jej lokálnej príznačnosti a potvrdila ich ekologickú hodnotu pre skúmané spoločenstvo. Z inventarizujúcich zistení sa za najväčší problém živého dedičstva javí problém transmisie. Príčinou je zmena preferencií kontaktnej a technickej formy komunikácie u staršej a mladšej generácie. Stále pretrváva komunikačný odstup medzi autochtónnym a novo prichádzajúcim obyvateľstvom. Hoci majú lokálne spoločenstvá dobrú informovanosť o ekologických aktivitách v ich širšom okolí, ich postoje počas výskumu výrazne ovplyvnil na Slovensku celospoločenský vyhrotený spor ochranári *verzus* pestovatelia lesov. Ekologické projekty a takmer všetky aktivity s prefixom *eko*, respondenti takmer výlučne vzťahovali na problematiku pestovania a ochrany lesa. V ich prvých predstavách si ekomúzeum preto výhradne spájali s lesným hospodárením. Pri rozhovoroch za najväčší problém považovali sprístupnenie ich osobného priestoru vymedzeného vlastníctvom pre potenciálnych turistov. Antropologicky to môžeme zdôvodniť teóriou *my a oni*. Stereotypy o nebezpečí ktoré číha z neznámeho umocňovali médiá, ktoré sú pre staršiu generáciu často jediným spojením so svetom mimo ich lokalitu a región.

... nechcem cudzieho človeka vo dvore ani na gazdovstve. Dnešní ľudia sú zlí, každý deň to počujem z rádia a televízie. Sú iní ako sme my tu.

Nedôvera voči neznámym pretrváva z predchádzajúcich období. Hlavnými mienkotvornými činiteľmi sú lokálne autority a prostredníctvom ich postojov sa môže dôvera k cudzím zmeniť. Aj keď tieto výsledky môžeme relativizovať skutočnosťou do akej miery sú verne chápané funkcie ekomúzea s ich

teoretickým rámcom, získali sme od respondentov niektoré vyjadrenia. Predovšetkým vyzdvihli funkciu ekomúzea pri zachovaní tradičných hodnôt. Podľa informácií distribútorov dotazníkov[5] veľmi citlivo vnímajú globálne zmeny, a to ako v prírode tak aj v spoločnosti. Ekomúzeum ako koncept pochopili ako reálny spôsob ako tieto zmeny eliminovať. Kvantifikujúce dáta potvrdili naše predpoklady, že hlavné očakávania členov spoločenstva budú smerovať k funkcii uchovať kultúrne a prírodné dedičstvo. Aby sme však našli detailnejšie odpovede realizovali sme interview v komunitne najaktívnejšej podhorskej lokalite Kysuca. Zistenia sme realizovali v čase spoločnej práce väčšiny členov komunity na oprave kaplnky, ktorú považujú za symbol aktivít pri ochrane svojho dedičstva. Ideálnych respondentov reprezentovali autority spoločenstva, ktorých niektoré vyjadrenia počas interview uvádzame. Ich identitu neuvádzame v súlade s etickým kódexom sociálnych a kultúrnych antropológov.

Postoje členov skúmanej lokality

Potenciálne ekomúzeum by predovšetkým napomohlo súdržnosti v lokálnom spoločenstve, hoci najstarší obyvatelia už nevidia ich osobnú perspektívu zúčastňovať sa na projektových aktivitách. Spoločné aktivity by zvýšili význam lokality a zamedzili by tak je potenciálnemu zániku. Okrem obavy zo zániku príčinou vysťahovania mladej generácie, stále rezonuje obava z možného vysťahovania úradným rozhodnutím. Muzealizáciu považujú za jeden z argumentov, ako lokalitu lepšie uchrániť pred rozhodnutím úradov.

… ja si dobre pamätám ako nás z tadiaľto vyháňali, že tu nič nie je a že tu nič nemáte. Teraz vidíte že tu je bohatstvo. Aj ľudia z mesta sa sem chodia pozerať. Nežila som nadarmo. (žena 70 ročná, ktorá odolala nátlaku a nikdy sa z lokality nevysťahovala)

Lokálne spoločenstvo má ľudský potenciál pre prezentovanie tradičných ekologických činností so zapojením návštevníkov ako aj nových usadlíkov v lokalite. Potrebné je prekonať strach z neznámeho a budovať dlhodobejší vzťah a dôveru medzi expedientmi a percipientmi aktivít potenciálneho ekomúzea.

[5] Viac. Murin, I. a Zapletal, M.: Využití explanačního modelu a indikátoru pro hodnocení tradičních ekologických znalostí a činností na příkladě regionu Malohont (Slovensko).

… vidíte tu je pri opravách drevenic veľa chlapov, aj našich aj cudzích. Už si ani nepamätám všetky, ich mená a kto je odkiaľ. Niektorí vedia dobre robiť, niektorí len pomáhajú, niektorí sa len pozerajú. Všetci si však chcú doma opraviť drevenicu. Ja s nimi robím tak, že to čo u mňa vidia, na to nikdy nezabudnú. A keď sa ma prídu niekedy opýtať vždy im poradím. (*60 ročný tesár, ktorý pomohol opraviť všetky zbúrané domy v lokalite)*

Pre projektovú podporu ekomúzea je potrebné vykonávať administrovanie projektov. V čase realizácie výskumu v lokalite stabilne nebol obyvateľ, ktorý by túto agendu prijal. Za veľmi významný antropologický ukazovateľ pri stabilizácii povedomia dedičstva v lokalite považujeme činnosť miestneho nadšenca pre lokálnu históriu. Jeho aktivity významne napomáhajú myšlienke ekomúzea. Až lokálne spoločenstvo takúto osobu nemá, potenciál založenia sa zásadne znižuje.

… najskôr som sa s nimi hádal a potom som ich presviedčal aby sa sem vrátili. Keď si všetko opravili a začali gazdovať, chceme aby sem prišli aj cudzí ľudia. Starší ešte stále majú obavy z cudzích, treba sa s nimi rozprávať a vysvetľovať. Mladší však rozmýšľajú inak. (muž *65 ročný, neformálny hovorca, miestny propagátor muzealizácie kultúrneho a prírodného dedičstva)*

Aktivity múzea vnímajú aj ako možný doplňujúci zdroj ich príjmov. Vysoko hodnotia možnú podporu ekologického hospodárenia. Hoci ako individuálne hospodáriaci roľníci môžu získať podporu od štátu, turizmus v udržateľnej podobe by uvítali hlavne v sezónnom období.

… keď nie je robota na hospodárstve, muž chodí do lesa na týždňovky a ja tu zostanem sama s deťmi. Každá práca je lepšia keď sme spolu. Chceli sme robiť vidiecky turizmus, ale sme nestíhali hospodáriť. Toto čo ste nám ukázali (príklad z ekomúzea Hrušov) by sa nám viac páčilo a odhodlali by sme do toho pustiť. (35 ročná manželka z rodinného páru ktorí hospodári v lokalite)

Ochranu kultúrnej krajiny spájajú so stavom hospodárenia pred 50 rokmi. Uvedomujú si, že tento stav sa nedá dosiahnuť. Realizujú už spoločné aktivity, tak aby sa nejaká ucelená časť lokality revitalizovala podľa stavu pred vysídlením. K tomu obnovujú niektoré spôsoby komunitného hospodárenia ako napríklad spoločné pasenie dobytka, udržiavanie spoločných hospodárskych a remeselných stavieb. Idea zapojiť širšiu verejnosť do týchto

činností a zrealizovať prvé remeselné dielne výroby šindľov a tkania tradičných textílií bola počas výskumu v stave príprav. Stále však v lokalitách rezonuje nedostatok náradia a technických potrieb, ktoré boli zničené počas vysťahovania sa z lokality.

…chceli by sme učiť deti tradičným remeslám. Chlapcov robiť s drevom, strúhať šindle a dievčatá tkať na krosnách. Tu na vrchoch sú len dvoje krosná o ktorých viem aj to sú v zlom stave. Chceli by sme aby sa to učili aj v škole, no učiteľky na to nemajú čas. Teraz robím v meste a sem chodím len cez víkendy. Až si to opravím, mohla by som to učiť záujemcov aj starých aj mladých. Ja to trochu poznám, no mama by mi prišla pomôcť. (38 ročná dedička hospodárstva ktoré chce ponúknuť pre ekoturistiku)

Hoci konkrétne pracovné príležitosti pri založení ekomúzea nevidia, registrujú zvýšený záujem o svoju lokalitu. Nárast záujmu spájajú s prezentáciou lokálnej stránky na internete. Zároveň u nich rastie obava z udržateľnosti turizmu. V okolí poznajú viacero príkladov, kde sa miestny aktivizmus zameral na jednu aktivitu, ktoré prerástla možnosti komunity a dlhodobo sa viac hodnotí ako bremeno a záťaž bez kvalitatívneho dopadu pre komunitu. Z rozhovorov vystala najväčšia obava z administratívnej náročnosti projektovania ekomúzea. Za prvý reálny krok ekomuzealizácie v Severnom Malohonte môžeme v lokalite Kysuca považovať vyčlenenie múzejného objektu. Po smrti hlavného iniciátora uchovávania lokálneho dedičstva bola určená jeho drevenica ako základ potenciálneho lokálneho múzea.

Rovnako je veľmi povzbudivé, že už počas výskumov sa uzatvárali verejno - súkromné partnerstvá medzi členmi lokality a MAS Malohont so zámerom integrovať ich v programoch Leader - Linky akcií pre rozvoj vidieckej ekonomiky.

Výskumné aplikačné závery

Lokálne spoločenstvo nie úplne rozumie teoretickému konceptu ekomuzealizácie, všeobecne považuje muzealizáciu za vytvorenie miesta a objektu, kde sa budú zhromažďovať staré poľnohospodárske nástroje. Akceptovanie zvýšeného záujmu turistov v ich lokalite je však vysoko limitné, vládne obava z cudzích ľudí a pociťuje sa ich príťaž pri denných činnostiach. V každom prípade však stav tradičných ekologických znalostí *in vivo* a ich prirodzená funkcia v lokalite je veľmi priaznivá pre projektovú podporu a niektoré činnosti miestneho aktivizmu tam aj neformálne smerujú. Hlavným

rizikom zakladania ekomúzeí v tradičných lokálnych spoločenstvách je zlá demografická situácia nielen v Severnom Malohonte, na Slovensku (Slovenský štatistický úrad Slovenskej republiky, 2014) ale v Európe všeobecne (State of World Population 2015, 2016). Takéto ohrozenie vníma aj lokálne spoločenstvo a tak všetky inovácie posudzuje podľa prínosu k zabezpečeniu kontinuity a zvýšeniu vitality. Iniciatíva a predovšetkým administratívna podpora lokálnych spoločenstiev zo strany tretích subjektov sa zdá byť nevyhnutnou pri zakladaní akéhokoľvek open air múzea.

Veľmi povzbudivé sú posledné informácie z terénu ako vznikajú webové stránky jednotlivých lokalít, na nich môžeme sledovať diskusie o spôsoboch zachovať kultúrne a prírodné dedičstva, rovnako aj niektoré prvé praktické kroky pri ochrane živej lokálnej kultúry metódami webovej etnografie.

V skúmaných spoločenstvách je kultúrny, prírodný a ľudský potenciál pre projektovú ochranu svojho dedičstva. Nedeštruktívnymi a etickými terénnymi metódami ekológie a antropológie je možné zistiť indikujúce prvky jej aktuálnosti. Inventarizovaním tradičnej kultúry a základným etnografickým výskumom získame synchrónny prehľad o zmenách v obsahoch kolektívnej pamäte skúmaného spoločenstva. Udržateľnosť lokalít prostredníctvom muzealizácie je akceptovateľnou ideou, miera akceptácie je vždy kategóriou ktorú definujú primárne členovia lokálneho spoločenstva. Vzdelávanie a osveta napomáhajú lepšie pochopiť reálne kontúry potenciálneho múzea. Jeho budúcu podobu formuje samotné spoločenstvo podľa svojich očakávaní.

Výskum lokálnych podmienok a preferencií ochrany živej kultúry zapadá do kontextu tém strategického európskeho výskumu kultúrneho dedičstva: výskum generačnej transmisie, udržateľnosť turizmu, výskum krajiny a kultúry.

Poďakovanie

Aplikácia týchto poznatkov smerovala do naplnenia projektových zadaní The Ministry of Education, Youth and Sports pod grantom Grant CZ.1.07/2.3.00/20.0031 a European Union's Seventh Framework Programme for research, technological development and demonstration v grante RICHES New Horizons for Cultural Heritage – Recalibrating relationships: bringing cultural heritage and people together in a changing Europe č. 612789.

Literatúra

ALTMAN, I. (2013). Two theory of man-environment relations. Representative

Research in Social Psychology, IV/1. [cit.14.5.2016] a prístupné na <http://www.edra.org/sites/default/files/publications/EDRA04-Altman-98-113_1.pdf >

BARTIS, P. (2002). Folklife and Fieldwork: An Introduction to Field Techniques. Washington: Library of Congress.

BRONFENBRENNER, U. (1994). Ecological models of Human Development. In: International Encyclopedia of Education, 3, s.37-43.

CAVALLI-SFORZA, L. L.- FELDMAN, M. W. (1981). Cultural transmission for a continuous trait. In: Cultural Transmission and Evolution: A Quantitative Approach. Princeton: Princeton University Press. s. 346-351

CORSANE, G. - HOLLEMAN, W. (1993). Ecomuseums: a brief evaluation. In: Museums and the Environment. Pretoria: Southern Africa Museums Association, s. 111-125.

Council of Europe: The European Landscape Convention, Chapter 1, [14.5.2016] a prístupné na <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/default_en.asp:2000>.

D'ANDRADE, R. G. - STRAUSS, C. (1992). Human motives and Cultural Models. Cambridge: Cambridge University Press.

DAVIS, P. (1999). Ecomuseum. A sence of place. London: Leicester University Press.

Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Science. (1994). Ethnographic Atlas of Slovakia: Translations and Explanations of Texts. Bratislava: VEDA.

HALBWACHS, M. (1980). The collective memory. New York: Harper & Row.

CHeriScape. (2014). [15.4.2016] a prístupné na <http://www.cheriscape.ugent.be/>

JPI Cultural Heritage and Global Change, (2013). Strategic Research Agenda. [14.5.2016] a prístupné na <http://www.jpi-culturalheritage.eu/wp content/uploads/SRA-last-version.pdf (6 June 2014)>.

KOMÁREK, S. (2009). Nature and Culture. Word of Phenomena and Word of Interpretation. Munchen: LINCOM publishers.

KYSEĽ, V. a kol. (2010). Inventarisation of traditional culture. Methodical workbook for the support of research, collection and presenting of traditional culture. Bratislava: SLUK.

LEJANO, R.- STOKOLS, D. (2013). Social ecology, sustanbility, and economics.

In: Ecological economics, 89, s.1-6.
LUTHER, D.(2015). Nehmotné kultúrne dedičstvo z pohľadu etnológie. In: Etnologické rozpravy. 2015, Zv. 1, 12, s.15-23.
PRIMACK, R. B.- KINDLMANN, P.- JERSÁKOVÁ, J. (2001). Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál.
PRETTY, J. (2011). Interdisciplinary progress in approaches to address social ecological and ecocultural systems. Environmental Conservation, 38, s. 127 139.
RIVIÈRE, G. H. (1985). The ecommuseum - an evolutive definition. In: Museum: Images of the ecomuseum , 4, 27, s. 182-183.
ZAPLETAL, M. (2003). Aplikace moderních přístupů k ochraně přírodního dědictví (ochrana lesního ekosystému v oblasti Hrubý Jeseník). In: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis, 6, 2003, s. 66-80.
ZAPLETAL, M. (2012a). Ecomuseum as a tool for preservation of traditional ecological knowledge and practices for sustainable development of landscape. In: Ecomuseum 2012. Proceedings of the 1st International Conference on Ecomuseums, Community Museums and Living Communities . Barcelona: Green Lines Institute for Sustainable Development, s. 403-413.
ZAPLETAL, M. (2012b). Nové indikátory pro návrh a hodnocení ekomuzea – příspěvek k nové muzeologii. In: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 5, s.231-243.
ZAPLETAL, M. - MURIN, I. (2013). Využití explanačního modelu a indikátorů pro hodnocení tradičních ekologických znalostí a činností na příkladě regionu Malohont (Slovensko). In: Acta Universitatis Matthiae Belii. Series Environmental management, 15, 1. [14.5.2016] a prístupné na <http://www.fpv.umb.sk/kat/ken/akta/>

Model krajiny a model rozšírenej rodiny v Malohonte (foto Milan Vrábel)

„Reakcia na štúdiu PhDr. Matúša Ivana v Etnologických rozpravách 2015/2

The Reaction to the Research Study of PhDr. Matúš Ivan in Ethnological Debates 2015/2

Martina Takácsová

Mgr. Martina Takácsová
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra etnológie a folkloristiky
Hodžova 1
949 74 Nitra
martina.takacsova@gmail.com

V histórii scénického folklorizmu na Slovensku sa kritické pripomienky[1] na choreografickú tvorbu najmä amatérskych folklórnych súborov objavovali mnoho ráz. Diskutovalo sa najmä o otázke rôznych prístupov k scénickému spracovaniu ľudového tanca, možnej miery štylizácie ľudového tanca, funkciách folklórnych súborov apod. V ostatných desiatich rokoch sme opäť svedkami zvýšeného záujmu o odborné usmernenie práce amatérskych folklórnych súborov s využitím aktuálnych poznatkov etnológie, etnochoreológie, etnomuzikológie s akcentovaním nevyhnutnej praktickej znalosti samotného ľudového tanca. Šírenie a popularizácia „moderných" poznatkov medzi mladou generáciou tvorcov spôsobili výrazné zmeny v prístupe k choreografickej tvorbe v niektorých amatérskych folklórnych súboroch (nielen) na Slovensku.

Diskusia odbornej a laickej verejnosti, ktorú spomínané zmeny vyvolali najmä v rámci rozborových seminárov súťaží a iných kultúrno-spoločenských podujatí, podnietila návrat tanečnej folkloristiky do povedomia mladých

[1] Výber niektorých príspevkov k danej problematike uvádzam v závere.

vedeckých pracovníkov a študentov etnológie ako jej atraktívnej výskumnej oblasti. Cieľom súčasných bádateľských snáh v problematike scénického folklorizmu je v prvom rade dôkladné oboznámenie sa s teóriou folklorizmu, históriou folklórneho hnutia, kritické nazeranie na etapy jeho vývoja u nás a v blízkom zahraničí a z toho vyplývajúca snaha o čo „najobjektívnejšiu" klasifikáciu choreografickej tvorby v minulom storočí ako „odrazového mostíka" k štúdiu prejavov scénického ľudového tanca v súčasnosti. Po značnom záujme folkloristov o túto problematiku najmä v 70. a 80. rokoch 20. storočia badať v období uplynulých dvoch desaťročí v tomto ohľade absenciu štúdií venujúcich sa folklórnemu hnutiu na Slovensku z perspektívy jeho historického vývoja najmä v období posledných tridsiatich rokov, systematickej kritiky choreografickej tvorby a publikovania odbornej, príp. populárno-náučnej literatúry.

Výsledkom úsilia prispieť do súčasného diskurzu o problematike scénického folklorizmu je i štúdia PhDr. Matúša Ivana *Folklór a folklorizmus (obraz folklórneho hnutia v 21. storočí)* publikovaná v periodiku Etnologické rozpravy 2015/2, ktorej hlavným cieľom je podľa slov autora *„priniesť objektívny obraz vývoja folklórneho hnutia s akcentom na smerovanie a faktory priamo vplývajúce na jeho formovanie*" (s. 58). Tento odvážny cieľ však podľa môjho názoru autor v štúdii nenaplnil (a nie som si ani istá, či takto formulovaný cieľ je vôbec možné naplniť).

Moje prvotné nadšenie z témy a vedomia, že v odbornej verejnosti pôsobí osoba, s ktorou by som mohla konfrontovať svoje poznatky z danej problematiky, sa však nakoniec zmenilo na mierne rozpaky. Štúdii podľa môjho názoru chýba to najzákladnejšie – vedeckosť. V mnohých prípadoch autor uvádza tvrdenia, ktoré nemá v texte jasne vyargumentované, podložené poznatkami z literatúry alebo vlastným výskumom. Štúdia má tak charakter úvahy, kde autor uvádza najmä svoje názory.

V štúdii Matúš Ivan nevymedzil jasnú a prehľadnú metodiku výskumu, obdobie, ktoré chce v štúdii zachytiť (*„obdobie posledných 15 rokov*" – s. 58, 65 je vo vedeckej štúdii vágne vymedzenie obdobia vyvolávajúce minimálne niekoľko otázok), vzorku respondentov (v prípade tejto štúdie – folklórnych súborov a folklórnych skupín). Tu by som však rada podotkla, že folklórne hnutie spoluvytvárajú a do veľkej miery ovplyvňujú o. i. profesionálne telesá pôsobiace na území Slovenska a v neposlednom rade detské folklórne súbory, kvalita a spôsob fungovania ktorých v mnohom determinuje kvalitu tanečníkov v dospelosti v amatérskych folklórnych súboroch, a tie autor v štúdii nespomenul. Je pochopiteľné, že v rámci jedného príspevku kvalitne

obsiahnuť všetky typy telies aktívne pôsobiacich v rámci folklórneho hnutia je príliš náročné. Autor by to mal objasniť v úvode štúdie a jej cieľoch.

Sama sa venujem obdobnej problematike vo svojom výskume v rámci doktorandského štúdia, preto by ma zaujímalo, ktoré štúdie a články o dejinách folklorizmu od spomínaných autorov (s. 58) mal Matúš Ivan na mysli – v štúdii ich totiž nekonkretizuje. Tým však čitateľov ochudobňuje o prehľad dostupnej literatúry, ktorý by v štúdii mal byť zahrnutý aspoň v poznámke pod čiarou. Čo sa týka dejín folklórneho hnutia, nesúhlasím s tvrdením, že prvé folklórne kolektívy začali u nás vznikať spolu s „oficiálnym" začiatkom folklórneho hnutia, ktorý vo všeobecnosti datujeme rokom 1948 (s. 58). Samozrejme, v období po roku 1948 badať u nás prvý výrazný kvantitatívny nárast folklórnych kolektívov. Podľa C. Zálešáka však začali prvé folklórne skupiny (nazývané ako národopisné skupiny) vznikať už na prelome 19. a 20. storočia. Pôsobili však neorganizovane a len príležitostne, najmä s cieľom jednorazových vystúpení najmä vo Vysokých Tatrách, kúpeľných mestách a v rámci iných podujatí (Zálešák 1982: 10-11). M. Slivka považuje za prvé oficiálne vystúpenie folklórnych skupín zo Slovenska rok 1895, kedy sa pri príležitosti Národopisnej výstavy československej predstavili kolektívy z Čičmian, Detvy, Vydrnej a Maríkovej (Slivka 1976: 11).

V ďalšej časti štúdie sa autor venuje teoretickým konceptom folklór, folklorizmus, ktoré však vo forme vysvetľovania jednotlivých definícií nemajú v štúdii takéhoto zamerania opodstatnenie (aspoň nie v takej šírke, ako sa im autor venoval – s. 58-65). Na s. 59 autor vymenúva mená etnológov rôznych generácií, ktorí sa venovali a venujú *„folklórnej problematike"*. Predpokladám, že autor mal na mysli vednú odnož etnológie – folkloristiku. Takto koncipovanú štúdiu zameranú na tanečnú folkloristiku, ale najmä scénický folklorizmus a štúdium jeho prejavov však mená slovesných folkloristov priamo nevenujúcich sa prejavom scénického folklorizmu, ktorých M. Ivan v štúdii spomína (s. 59) neobohacujú[2].

Napriek tomu, že autor viackrát v úvodnej časti štúdie definoval termín folklór, chcela by som sa opýtať, ako autor sám tento termín chápe, najmä však v slovných spojeniach *„tradičný folklór"* (s. 60), *„autentický folklór"* (s. 60).

[2] Svoje tvrdenie zakladám na štúdiu vedeckých „profilov" v Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska a na web stránke Ústavu etnológie SAV (zdroje sú uvedené v časti *Internetové zdroje*), kde spomínané etnologičky – folkloristky: V. Gašparíková, Z. Vanovičová, Z. Galiová-Panczová, Z. Profantová, G. Kiliánová a M. Bocánová sa vo svojej vedeckej činnosti zaujímajú o. i. slovesnou folkloristikou, dejinami folkloristiky, príp. literárnym folklorizmom. Scénický folklorizmus, resp. vedecký záujem oň a o jeho procesy medzi ich vedeckú orientáciu nepatrí.

Je vôbec nutné k termínu „folklór" pridávať tieto dnes zaužívané prídavné mená? Obohacujú text? Ak áno, ako?

Rovnako mätú niektoré ďalšie slovné spojenia a vety: *„Aby mohol folklór prežiť[…]"* (s. 60), *„Folklór je potrebné konzervovať, zachovávať v jeho pôvodných podobách (autentický folklór), pretože sa vyvíja."* (s. 60), *„[…]zánik pôvodných foriem tradičného folklóru[…]"* (s. 60), *„[…]folklórny autentický materiál[…]"* (s. 60), *„Folklór sa musí prispôsobovať požiadavkám doby (štylizovaný folklór), v ktorej sa nachádza, resp. ktorú žije. To znamená, že musí byť prispôsobovaný, teda štylizovaný pre potreby obdobia, ktorého je súčasťou. Ak k takémuto prirodzenému vývinu nedôjde, folklór nemôže prežiť a dochádza k degradácii a následnému úpadku, ktorý môže skončiť až jeho zánikom."* (s. 61), *„[…]slovenský folklór[…]"* (s. 65), *„Folklór bol v minulosti[…]"* (s. 65), *„[…]pôvodný folklórny život[…]"* (s. 65), *„[…]z neformálneho spontánneho života folklóru (ktorý zanikol)[…]"* (s. 66). Rada by som poznala autorov názor na použité výrazy.

Autor na s. 62 ilustroval *„postavenie autentického folklóru a jeho náväznosť na štylizovaný folklór cez nevyhnutný proces folklorizácie[…]."* Ide o schému citovanú z príspevku M. Leščáka a S. Švehláka *Folklór ako umenie socialistickej spoločnosti* v zborníku *Folklór a scéna* (1976). Autori však na nej vysvetľujú hierarchizáciu obsahu pojmov: autentický folklór, folklorizmus, štylizovaný folklór, scéna, rozhlas, televízia, tlač, film, nie proces folklorizácie[3], ako to vyplýva zo štúdie M. Ivana.

V teoretickej časti štúdie v niektorých prípadoch chýba uvádzanie zdroja. Nedá sa tak určiť, či ide o myšlienky autora alebo nepriame citáty, ktorých zdroj autor neuviedol. Autora by som však rada upozornila na nesprávny spôsob parafrázovania autorského textu. Veta: *„Začala sa dvíhať najväčšia a najrozsiahlejšia vlna folklorizmu, ktorá zasiahla všetky pokrokové vrstvy spoločnosti, a ktorú pre jej všeľudový a celonárodný charakter nazývame folklórnym hnutím"* (s. 65) je vlastne citát z knihy C. Zálešáka – *Folklórne hnutie na Slovensku* zo s. 15 (autor len zamenil v danej vete jedno slovo). Podobne, žiaľ, štúdia obsahuje ešte dva „nepriznané" citáty (v štúdii uvedené ako parafrázy) a spomínané grafické znázornenie hierarchizovania obsahu pojmov (s. 62) z príspevku M. Leščáka a S. Švehláka (zborník Folklór a scéna, 1976).

Empirická časť štúdie je podľa môjho názoru neinovatívna. Už podľa názvu podkapitoly *Existencia folklórnych kolektívov v novom tisícročí* by sa dalo

[3] Folklorizácia (zľudovenie) je *„proces, pri ktorom javy nefolklórneho pôvodu nadobúdajú znaky a funkcie folklórnych javov a sú sankciované kolektívnou normou"* (Leščák 1995: 140).

predpokladať, že v danej kapitole budú zhrnuté výsledky autorovho aktuálneho výskumu o folklórnych skupinách a súboroch. Tvoria ju však zväčša zovšeobecňujúce „večne platné" tvrdenia z konca minulého storočia namiesto konkrétností vystihujúcich aktuálnu situáciu v amatérskom folklórnom hnutí na Slovensku v *„novom tisícročí"*. Tým netvrdím, že autor uviedol v štúdii polo/nepravdy, avšak konštatovania prehlasované za súčasný stav folklórnych súborov a skupín sú podľa môjho názoru skôr zosumarizované poznatky o týchto telesách z dostupnej literatúry, ktoré síce v niektorých prípadoch platia aj dnes, no isto nie absolútne a jednoznačne, ako to štúdia deklaruje, preto sa v štúdií objavujú nejasnosti vyvolávajúce rôzne otázky. Ak autor tvrdí, že folklórne skupiny *„pridŕžajúc sa svojho lokálneho materiálu[…]sú priamymi nositeľmi pôvodných folklórnych tradícií"* (s. 66) – na základe čoho opiera toto svoje tvrdenie? Je to aj *„v novom tisícročí"* naozaj tak? Charakter a členská „základňa" folklórnych skupín sa v ostatných rokoch značne zmenila. Napriek tomu sa súčasnému stavu dnes (ale i v období od 90. rokov 20. storočia) nevenuje nik z odbornej verejnosti (okrem porotcov v rámci tohto kontextu veľmi dôležitých rozborových seminárov súťažnej prehliadky *Nositelia tradícií* aspoň v malej miere nahrádzajúcich dlhodobo nerealizované cyklické školenia, a pár víkendových stretnutí vedúcich folklórnych skupín s choreografmi a tanečnými pedagógmi). Nositeľov tradícií v „tradičnom" poňatí v nich výrazne ubudlo, neustále prichádza nová generácia mladých členov so snahou spoznať kultúrne dedičstvo vlastnej obce, príp. regiónu, z ktorých pochádzajú. Dá sa však na dnešných mladých ľudí (vo veku 15 – 35 rokov) pôsobiacich vo folklórnych skupinách nazerať ako na „nositeľov tradícií" v zmysle „poučiek" konca 20. storočia, len preto, že sa narodili v danej obci? Akým spôsobom sa mladí ľudia pridŕžajú lokálneho materiálu? Akým spôsobom sa o ňom dozvedajú a priúčajú? Odpovede na takto koncipované otázky na základe názvu tejto podkapitoly, by som si vedela predstaviť ako veľmi pútavý a prínosný model.

V podkapitole *Umelecké smerovanie a tvorba vo folklórnych súboroch* autor uvádza, že *„diskutovanou témou najmä v posledných rokoch je choreografická tvorba v súboroch"* (s. 67). S týmto tvrdením si dovolím nesúhlasiť, lebo o choreografickej tvorbe sa vo folklórnom hnutí diskutovalo počas celej existencie scénického folklorizmu na Slovensku. V súčasnosti tak ide, ako som už uviedla v úvode mojej reakcie, len o ďalšiu „vlnu" odoziev na prácu v amatérskych folklórnych súboroch a snáh o jej usmernenie. Podľa môjho názoru ide o jav, kedy po dosiahnutí istého objemu nových poznatkov vo vedných disciplínach, ktoré súvisia s prácou folklórnych súborov, sa odborníci

snažia o ich aplikáciu a popularizáciu v praxi so snahou o zvýšenie umeleckej úrovne práce folklórnych súborov.

Ďalej autor tvrdí, že: *„V súčasnosti skupina autorov[…]kladie dôraz na dôslednú analýzu filmového záznamu a jeho prenesenia na scénu v rôznych podobách imitácií či rekonštrukcii dedinských tanečných príležitostí*" (s. 67). Kto patrí do tej skupiny autorov? Žiada sa bližšie vysvetlenie a konkretizácia.

Na s. 69 autor namieta voči propozíciám súťaží, ktoré podľa slov autora nie sú jasné a odďaľujú riešiteľnosť problému choreografickej tvorby. *„Autori choreografií strácajú jasnú predstavu o spôsobe tvorby a história (najmä posledných pár rokov) nám ukázala, že hodnotenie poroty môže byť nejednotné, až diametrálne odlišné, pretože každý člen poroty pri hodnotení prihliada na vlastné kritériá.*" Opäť mi chýba konkretizácia: propozície ktorých súťaží autor spomína? V čom sú nejasné? Ktorí autori na základe *„nejasných propozícií*" nemajú predstavu o spôsobe tvorby? V čom sa prejavuje nejednotnosť názorov porotcov? V čom to ovplyvňuje negatívne choreografickú tvorbu vo folklórnych súboroch?

Ako riešenie tohto „problému" vidí Matúš Ivan v oživení poradných zborov (s. 69), ktorých členmi boli kedysi významné osobnosti folklórneho hnutia – taneční pedagógovia, choreografi, metodici a vedci, pričom výsledky ich rokovaní boli šírené osvetovým strediskám a laickej verejnosti. Poradné zbory boli na NOC obnovené 1. marca 2013[4,5].

„K najaktuálnejším problémom, pretrvávajúcim už niekoľko rokov, patrí," podľa slov autora, *„diverzita v otázke tvorby vo folklórnych kolektívoch a názorová odlišnosť medzi „mladšou" a „staršou" generáciou.*" (s. 70) Vedecká štúdia by nemala takúto informáciu podávať formou zovšeobecneného a nevysvetleného výroku. Kto patrí do „mladej" a kto do „starej" generácie a na základe akých kritérií? Veku? Počtu choreografií? Alebo podľa rozhodnutia toho-ktorého choreografa? V čom vôbec spočíva spomínaná diverzita v otázke tvorby?

Svoju reakciu ukončím problémom, ktorý sa vyskytol už v spomínanej podkapitole *Umelecké smerovanie a tvorba vo folklórnych kolektívoch*. Matúš Ivan totiž na s. 67 použil slovné spojenie *„vynútená autorizovaná autenticita*". Práve vďaka nemu som spozornela, že som sa s ním pri čítaní iných štúdií stretla už v minulosti. Toto spojenie použil doc. Ján Blaho vo svojom príspevku

[4] http://www.nocka.sk/uploads/17/9c/179cd7e9be114b629c8716cdec3e1e9b/zp-porad-zbory-2013.pdf

[5] Zoznam aktuálnych členov poradných zborov: http://www.nocka.sk/osvetova-cinnost/zaujmovo-umelecka-cinnost/poradne-zbory

K súčasným problémom scénickej tvorby v amatérskych folklórnych súboroch na Slovensku (úvaha) [6] koncipovanom pri príležitosti medzinárodnej konferencie *Ľudový tanec, ako súčasť systému tradičnej ľudovej kultúry – problematika pedagogiky ľudového tanca vo folklórnom hnutí*, ktorá sa konala 23. januára 2015 v Leviciach[7].

V štúdii M. Ivana je možné si prečítať celé odseky „inšpirované" úvahou J. Blaha:

„V súčasnosti skupina autorov programov amatérskej folklórnej scény kladie dôraz na dôslednú analýzu filmového záznamu a jeho prenesenia na scénu v rôznych podobách imitácií či rekonštrukcii dedinských tanečných príležitostí a na základe vlastných predstáv. Scénické formy sa následkom tohto začínajú celoplošne štandardizovať a unifikovať na základe akejsi vynútenej autenticity. Rozmanitosť tradičnej kultúry sa stráca vo vyžadovanom jednotnom prístupe k scénickým úpravám" [8] (s. 67).

„V histórii tvorby amatérskych folklórnych súborov na Slovensku pozorujeme obdobia cyklických návratov k autentickým, archaickým folklórnym prejavom. Ak je odklon od predlohy príliš veľký a stane sa v určitom období trendovým, zjavia sa vždy jednotlivci s požiadavkou návratu k pôvodným formám, zvlášť v súčasnosti, keď vymierajú pôvodní nositelia folklóru"[9] (s. 68).

„V pedagogickom procese súčasnosti zohráva proces napodobňovania archaických tanečných prejavov dôležitú úlohu v rámci poznania pôvodnej

---

[6] Príspevok je dostupný v zborníku *Ľudový tanec, ako súčasť systému tradičnej ľudovej kultúry* (2015) alebo online: https://docs.google.com/document/d/1mo_CCwZn6_ReB6RCLV3dNTrD6pZtTtnu8piukiNJGy4/preview.

[7] Ján Blaho však na konferencii nevystúpil pre zdravotné problémy, jeho príspevok prečítal Matúš Ivan, ako jeho študent z Katedry tanečnej tvorby HTF VŠMU v Bratislave.

[8] Porovnaj: „Väčšina súčasných autorov programov amatérskej folklórnej scény kladie dôraz na dôslednú analýzu filmového záznamu a jeho prenesenia na scénu v rôznych podobách imitácií či rekonštrukcii dedinských tanečných príležitostí na základe vlastných predstáv. Scénické formy sa následkom tohto začínajú celoplošne štandardizovať a unifikovať na základe akejsi vynútenej autenticity. Rozmanitosť tradičnej kultúry sa stráca vo vyžadovanom jednotnom prístupe k scénickým úpravám" (Blaho 2015: 40).

[9] Porovnaj: „V histórii tvorby v amatérskych folklórnych súboroch na Slovensku pozorujeme obdobia cyklických návratov k autentickým lepšie povedané archaickým pôvodným folklórnym prejavom. Ak je odklon od predlohy príliš veľký a stane sa v určitom období trendovým, zjavia sa vždy jednotlivci s požiadavkou návratu k pôvodným formám. Zvlášť v dnešnej dobe keď vymierajú pôvodní nositelia folklóru niektorí z mladších folkloristov nastolili nezmyselnú požiadavku, aby funkcie zanikajúcich folklórnych skupín prevzali folklórne súbory, čo by svojim spôsobom nebolo neefektívne z hľadiska udržania tradičných hodnôt, ale z hľadiska tvorby je celoplošné plnenie tejto požiadavky výhľadovo katastrofou" (Blaho 2015: 40).

tanečnej predlohy, prirodzenej interpretácie ľudového tanca v improvizovaných formách pestovania folklorizmu"[10] (s. 70).

„V amatérskom hnutí by nemali chýbať pokusy o tvorivé autorské prístupy, experimentálne choreografické počiny, či nové riešenia"[11] (s. 68).

Tieto výroky rovnako ako v úvahe J. Blaha, tak i v štúdii M. Ivana sú nevysvetlené, neobjasnené, pričom sa javia ako dôležité argumenty Ivanovej štúdie. Prečo M. Ivan J. Blaha necitoval? Je samozrejme pochopiteľné, že ako študent J. Blaha s ním môže v jeho názoroch súhlasiť. Nie je to na jednu štúdiu až priveľa nepriznaných citátov?

Výberová bibliografia príspevkov k problematike kritiky choreografickej tvorby v amatérskych folklórnych súboroch v období 50. – 90. rokov 20. storočia

BLAHO, J. 1986. Hlavné princípy a zásady scénického spracovania folklóru. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **37**(12), s. 17. ISSN 0231-7214.

BLAHO, J. 1986. Premeny tanca – prenášanie tradičného ľudového tanca v súčasných podmienkach. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **37**(6), s. 10-11. ISSN 0231-7214.

BLAHO, J. 1986. Scénické spracovanie ľudových tancov v amatérskych folklórnych súboroch – skúsenosti a úvahy choreografa. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **37**(7), s. 10-12. ISSN 0231-7214.

BLAHO, J. 1986. Štylizácia a miera štylizácie folklóru. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **37**(9), s. 18-19. ISSN 0231-7214.

BLAHO, J. 1986. Tradičné tance – základ práce amatérskych folklórnych súborov. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **37**(8), s. 14-15. ISSN 0231-7214.

DÚŽEK, S. 1966. Ide o tanečné súbory. *In: Hudba, spev, tanec*. Bratislava: Obzor, **4**(6). s. 179. ISSN 0441-3873.

DÚŽEK, S. 1976. Tanečný folklór a problematika jeho scénického spracovania. *In: Folklór a scéna*. Zborník príspevkov k problematike štylizácie folklóru. Bratislava: Osvetový ústav, s. 53-55.

[10] Porovnaj: „V pedagogickom procese súčasnosti zohráva proces napodobovania archaických tanečných prejavov dôležitú úlohu v rámci poznania pôvodnej tanečnej predlohy, prirodzenej interpretácie ľudového tanca v improvizovaných formách pestovania folklorizmu" (Blaho 2015: 40).

[11] Porovnaj: „V amatérskom hnutí nesmú chýbať pokusy o tvorivé autorské prístupy, experimentálne choreografické počiny či nové riešenia" (Blaho 2015: 41).

GRUSKA, V. 1985. Východiská, rovnobežky a priesečníky. *In: Rytmus*. O činnosti, tvorbe a spoločenskom poslaní folklórnych skupín a folklórnych súborov. Bratislava: Obzor, **36**(6). s. 14-15. ISSN 0231-7214.

HAMAR, J. 2008. Folklór v tieni scénického folklorizmu. *In: Národopisná revue*. Na margo folklórneho hnutia na Slovensku po roku 1988. Strážnica: Národní ústav lidové kultury, **18**(4). s. 215-255. ISSN 0862-8351.

JELÍNKOVÁ, Z. 1966. Veľa diskutujeme? *In: Hudba, spev, tanec*. Bratislava: Obzor, **4**(4). s. 118. ISSN 0441-3873.

KALISKÝ, R. 1958. Folklór dnes. *In: Kultúrny život*. Bratislava: Sväz československých spisovateľov, **13**(19), s. 4. ISSN 1338-015X.

KOVAČOVIČ, I. 1966. Ukážme si správnu cestu. *In: Hudba, spev, tanec*. Bratislava: Obzor, **4**(7). s. 210. ISSN 0441-3873.

KYSEĽ, V. 1979. Prehrávky folklórnych súborov. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **30**(11). s. 10-11. ISSN 0231-7214.

KYSEĽ, V. 1980. Folklór a dnešok v súboroch záujmovej umeleckej činnosti. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **31**(7). s. 1. ISSN 0231-7214.

KYSEĽ, V. 1982. Amatérske folklórne súbory v roku 1982. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **33**(12). s. 10-11. ISSN 0231-7214.

KYSEĽ, V. 1983. Amatérske folklórne súbory v roku 1982 – dokončenie. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **34**(1). s. 10-11. ISSN 0231-7214.

KYSEĽ, V. 1985. III. celoslovenská súťažná prehliadka choreografií folklórnych súborov. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **36**(1). s. 12-13. ISSN 0231-7214.

KUBALOVÁ, E. 1960. Hudba a spev v súboroch piesní a tancov. *In: Ľudová tvorivosť*. Martin: Matica slovenská, **10**(6). s. 268.

KUBÁNKA, J. 1981. O choreografii. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **32**(4). s. 14-15. ISSN 0231-7214.

MICHÁLEK, Ján, 1958. Za hlboké poznanie folklórnej tvorby nášho ľudu. *In: Kultúrny život*. Bratislava: Sväz československých spisovateľov, **13**(24). s. 6. ISSN 1338-015X.

MINÁČ, V. 1958. Tíha folklóru. *In: Literární noviny*. Praha: Svaz československých spisovatelů, **7**(12). s. 1.

ONDREJKA, K. 1964. Nepomohla by tanečnej tvorbe väčšia nápaditosť? *In: Hudba, spev, tanec*. Bratislava: Osveta, **2**(9). s. 138. ISSN 0441-3873.

ONDREJKA, K. 1966. Ukážme si správnu cestu. *In: Hudba, spev, tanec*. Bratislava: Obzor, **4**(6). s. 179-180. ISSN 0441-3873.

TANKÓOVÁ-KASZAOVÁ, I. 1965. O folklóre a tvorivej fantázii. *In: Hudba, spev, tanec*. Bratislava: Obzor, **3**(8). s. 185. ISSN 0441-3873.

ZÁLEŠÁK, C. 1964. Problémy tanečného umenia. *In: Hudba, spev, tanec*. Bratislava: Osveta, **2**(3), s. 35-36. ISSN 0441-3873.
ZÁLEŠÁK, C. 1965. Ideme správnym smerom? *In: Hudba, spev, tanec*. Bratislava: Obzor, **3**(3). s. 59-61. ISSN 0441-3873.
ZÁLEŠÁK, C. 1965. Ideme správnou cestou? *In: Hudba, spev, tanec*. Bratislava: Obzor, **3**(4). s. 85-86. ISSN 0441-3873.
ZÁLEŠÁK, C. 1968. Roztancovaná zem. *In: Hudba, spev, tanec*. Ideový a umelecký vývin súborov. Bratislava: Obzor, **6**(12). s. 361-363. ISSN 0441-3873.
ZÁLEŠÁK, C. 1972. *O spoločenskej funkcii folklórnych súborov*. Bratislava: Osvetový ústav.
ZIMA, Š. 1980. Usmerňovať prácu folklórnych súborov. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, **31**(4). s. 10-11. ISSN 0231-7214.

Literatúra

BLAHO, J. (2015). K súčasným problémom scénickej tvorby v amatérskych folklórnych súboroch na Slovensku (úvaha). *In: JUHÁSZOVÁ, E. (zost.) Ľudový tanec ako súčasť systému tradičnej ľudovej kultúry.* Levice: Regionálne osvetové stredisko, s. 39-44. ISBN 978-80-971280-6-7.
HLÔŠKOVÁ, H. (1995). Gašparíková V. *In: BOTÍK, J. – SLAVKOVSKÝ, P. a kol. Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Vydanie prvé. Bratislava: Veda. s. 148. ISBN 80-224-0234-6.
KILIÁNOVÁ, G. (1995). Vanovičová Z. *In: BOTÍK, J. – SLAVKOVSKÝ, P. a kol. Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Vydanie prvé. Bratislava: Veda. s. 288. ISBN 80-224-0235-4.
LEŠČÁK, M. (1995). Folklorizácia. *In: BOTÍK, J. – SLAVKOVSKÝ, P. a kol. Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Vydanie prvé. Bratislava: Veda. s. 140. ISBN 80-224-0234-6.
LEŠČÁK, M. – ŠVEHLÁK, S. (1976). Folklór ako umenie socialistickej spoločnosti. *In: Folklór a scéna*. Zborník príspevkov k problematike štylizácie folklóru. Bratislava: Osvetový ústav, s. 7-18.
SLIVKA, M. (1976). K dejinám scénických foriem folklóru I. *In: Rytmus*. Bratislava: Obzor, 27(9). s. 11. ISSN 0231-7214.
ZÁLEŠÁK, C. (1982). *Folklórne hnutie na Slovensku*. Vydanie prvé. Bratislava: Obzor. 312 s.

Internetové zdroje

BOCÁNOVÁ, M. *Katedra etnológie a folkloristiky* [online], [cit. 23. 03. 2016]. Prístupné na: http://www.ketnoffukf.sk/martina-bocaacutenovaacute.html

KILIÁNOVÁ, G. *Ústav etnológie SAV* [online], [cit. 23. 03. 2016]. Prístupné na: http://www.uet.sav.sk/?q=sk/gabriela-kilianova-phdr-csc.

PANCZOVÁ, Z. *Ústav etnológie SAV* [online], [cit. 23. 03. 2016]. Prístupné na: http://www.uet.sav.sk/?q=sk/zuzana-panczova-galiova-mgr-phd.

PORADNÉ ZBORY. *Národné osvetové centrum* [online], [cit. 23. 03. 2016]. Prístupné na: http://www.nocka.sk/osvetova-cinnost/zaujmovo-umelecka-cinnost/poradne-zbory.

PROFANTOVÁ, Z. *Ústav etnológie SAV* [online], [cit. 23. 03. 2016]. Prístupné na: http://www.uet.sav.sk/?q=sk/zuzana-profantova-mgr-csc.

ZÁSADY PRÁCE PORADNÝCH ZBOROV NÁRODNÉHO OSVETOVÉHO CENTRA. (2013). *Národné osvetové centrum* [online], [cit. 23. 03. 2016]. Prístupné na: http://www.nocka.sk/uploads/17/9c/179cd7e9be114b629c8716cdec3e1e9b/zp-porad-zbory-2013.pdf

etnologické
ROZPRAVY
Rozhovor ročník XXIII | 2016 | číslo 1

Ján Podolák - vzácne životné jubileum vzácneho etnológa

Ján Podolák – The Rare Life Jubilee of the Rare Ethnologist

Magdaléna Paríková

Dr.h.c. Prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc. Narodil sa 17. mája 1926 v Dolnej Súči okr. Trenčín. Pochádza zo slovenskej roľníckej rodiny ako druhé z desiatich detí. Strednú školu absolvoval na Gymnáziu piaristov v Trenčíne. Univerzitné štúdium národopisu dejepisu ukončil na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity (neskoršia Univerzita Komenského), kde v rokoch 1951-52 pracoval ako asistent Národopisného seminára. V rokoch 1952-1966 pracoval v Slovenskej akadémii vied. Patrí k zakladajúcim členom Národopisného ústavu SAV, časopisu Slovenský národopis, Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV a Medzinárodnej komisie pre výskum ľudovej kultúry v Karpatoch.

Od roku 1966 pracoval na Filozofickej fakulte UK, kde založil Kabinet etnológie, medzinárodný seminár Seminarium ethnologicum a cudzojazyčné periodikum Ethnologia Slavica. Osamostatnil a vybudoval Katedru etnografie a folkloristiky. Po odchode do dôchodku roku 1991 pracoval v Matici slovenskej, kde obnovil Národopisný odbor, Národopisný zborník a založil Kabinet pre výskum národnostných vzťahov. Ako poradca pre minoritnú politiku pôsobil v rokoch 1993-94 v Kancelárii prezidenta Slovenskej republiky. V ďalších rokoch sa podieľal na budovaní Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, kde založil Katedru etnológie a inicioval založenie časopisu Ethnologia Actualis Slovaca. Na tejto univerzite bol rektorom, tu mu udelili čestný doktorát a tu pôsobí dodnes ako emeritný profesor.

Jeho hlavnými vedecko-výskumnými témami bolo tradičné poľnohospodárstvo, pastierske kultúry v Karpatoch a na Balkáne, Slováci v zahraničí, interetnické vzťahy v strednej Európe a dejiny národopisu.

Publikoval do 30 knižných monografií ako autor, spoluautor a editor a v domácich a zahraničných publikáciách uverejnil takmer stovku vedeckých štúdií a viac ako tri stovky odborných článkov. Jeho bohatú tvorivú činnosť dokumentuje dodnes okolo 500 publikačných jednotiek. Podieľal sa na príprave a realizácii Etnografického atlasu Slovenska a je členom autorského kolektívu Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska. Jeho odborné a vedecké príspevky nachádzali auditórium na mnohých medzinárodných konferenciách (Belfast, Stockholm, Zurich, Ochrid, Moskva, Sofia, Ľvov, Varna, Krakov, Linz, Sardinia - Nuoro a i.) a univerzitných pracoviskách počas odborných stáží (napr. Mníchov, Ľubľana, Lodž, Wroclav, Tbilisi).

Za pracovné výsledky mu bolo udelených mnoho ocenení, medzi nimi i prestížna Herderova cena (Európska cena udeľovaná na pôde Viedenskej univerzity, 1974) a Rad Ľudovíta Štúra (udelil prezident SR r.2006). Od roku 1989 je členom Švédskej kráľovskej akadémie Gustáva Adolfa v Uppsale.

Detské roky obyčajne zanechávajú u každého jedinca trvalé stopy. Vzťahuje sa to, pán profesor, aj na Teba?

Áno. Vyrastal som v trojgeneračnej rodine bohatej na deti a úmerne k tomu chudobnej na materiálne statky. Náboženská výchova nás naučila nereptať, trpezlivo znášať čo život priniesol a poslúchať. Od starého otca, robotníka v Amerike, ktorý sa vrátil s podlomeným zdravím, som sa naučil vážiť si knihy a vzdelanie. Na priadkach som v našej izbe nahlas čítaval. Otec mi bol vzorom v pracovitosti, nesmiernej húževnatosti a vytrvalosti. Matku som miloval pre jej láskavosť, dobré srdce, ochotu pomáhať – susedke, Cigánke, pocestnému, každému kto to potreboval. Tieto vlastnosti, ktoré som si osvojil v detstve a mladosti som sa snažil uplatňoval aj sám vo svojom živote.

Pamätáš sa odkedy si sa začal zaujímať o ľudovú kultúru?

Na Gymnáziu Piaristov v Trenčíne, kam ma otec zapísal na radu a príhovor miestneho učiteľa a farára, nás dejepis učil spisovateľ, slovenský národovec, provinciál piaristov J. Branecký. On do nás vštepoval lásku k národu a slovenskej vlasti. On podporoval vlastivedné výskumy, ktoré sa konali podľa dotazníkov Matice slovenskej. Podľa tohto dotazníka som ako 15-16 ročný vykonal v rodnej obci výskum ľudových zvykov (1941-42). Jeden elaborát zozbieraných zvykov som poslal do študentskej súťaže, ktorú vypísal J. Branecký. Získal som 1. cenu za rok 1943. Veľmi ma to povzbudilo, najmä, keď ma pochválil aj starý otec. Pamätám sa ako mi povedal: „ Skúmaj zvyky a život roľníkov, oni sú živiteľmi národa". Tak som pozoroval život na dedine a pokúsil

som sa o literárnu tvorbu. Napísal som novelu, ktorá sa zapáčila profesorovi slovenčiny. Keď ma pred všetkými zhodnotil slovami „z Podoláka nám vyrastá druhý Kukučín" bol to pre mňa ďalší impulz k tomu, že opis dedinského života je to, čo ma nesmierne priťahuje a čomu sa chcem v budúcnosti venovať.

Ako to bolo s Tvojím vysokoškolským štúdiom?

Bolo to zložité. Po maturite som si najskôr odležal dva roky v rôznych pľúcnych liečebniach a potom som sa ponáhľal dobehnúť zameškané a rýchlo vyštudovať, aby som nebol viac závislý na rodičoch. Za tri semestre som formou individuálneho štúdia absolvoval národopis a dejepis na Slovenskej univerzite. Na rigoróznych skúškach roku 1952 som obhájil dizertačnú prácu na tému „Dolná Súča. Etnografická monografia dediny, časť 1. Materiálna kultúra". Tento 237 stranový text predurčil moje ďalšie životné smerovanie od národopisu, cez etnografiu k etnológii . Skúmal som, písal som, učil som a veľa času a energie som venoval organizovaniu vedecko-výskumnej, pedagogickej a inštitucionálnej podoby odboru, ktorému som sa upísal.

Pokiaľ viem, po skončení štúdia si pracoval na univerzite necelé dva roky a prešiel si do akadémie vied. Čo Ťa motivovalo k zmene pracoviska?

Z fakulty som odišiel na výzvu predsedu Sekcie spoločenských vied SAV akademika I. Hrušovského. Bolo to v čase, keď zanikol dovtedajší Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied a umení a budovalo sa národopisné pracovisko novej Slovenskej akadémie vied. I. Hrušovský sa na mňa pamätal z mojej rigoróznej skúšky z filozofie. Navrhol mi, aby som pomohol riaditeľovi „starému pánovi J. Mjartanovi" budovať nový ústav. Keď som namietal, že môže byť problém s mojím uvoľnením z fakulty, povedal: „ Toho sa nebojte! Ja vás ako rektor univerzity z fakulty prepustím a ako predseda Sekcie spoločenských vied SAV vás prijmem do akadémie. Tam vás teraz potrebujem viac". Tajomník Sekcie spoločenských vied PhDr. J. Tibenský mi oznámil moje pracovné zaradenie: zo začiatku tajomník ústavu a po rozšírení pracoviska zástupca riaditeľa. Mimochodom, toho zástupcu som robil prvému riaditeľovi J. Mjartanovi, aj jeho nástupkyni B. Filovej, až kým ma tejto funkcie ako nečlena komunistickej strany nezbavili.

Tohto roku si Etnologický ústav SAV, ktorý si spoluzakladal a formoval, pripomína 70. výročie založenia. Nie každý má tú vzácnu príležitosť s odstupom rokov sa poohliadnuť na prácu, ktorú robil v úprimnej snahe

prispieť k budovaniu vedy, ktorej sa upísal. Aké činnosti sa viazali k organizovaniu nového pracoviska v SAV?

Z funkcie tajomníka a neskôr zástupcu riaditeľa vyplývalo vybavovanie *administratívno - organizačnej agendy* pracoviska.

Implicitnou súčasťou bola *práca na výskumných projektoch* a ich realizácii, vrátane výberu lokalít. Zodpovedal som za jednu z dvoch hlavných úloh ústavu „Ľudová kultúra na družstevnej dedine", ktorá sa realizovala na Horehroní. Redakčne som pripravil prvý zväzok, v ktorom som uverejnil aj svoju rozsiahlu kapitolu.

Ako vznikol časopis Ústavu Slovenský národopis?

Založiť *vedecký časopis* sme považovali za dôležitú úlohu hneď od začiatku pôsobenia akademického pracoviska. Takéto časopisy sa zakladali vo všetkých ústavoch. V názve mal byť uvedený odbor (historický, ekonomický a pod.) a slovo časopis. Nesmelo byť v názve „slovenský", lebo to v rámci boja proti slovenskému buržoáznemu nacionalizmu bolo politicky neprípustné. Keďže J. Mjartan, ako hlavný redaktor sa po mnohých nepríjemných skúsenostiach už vo veci názvu časopisu nechcel angažovať, podujal som sa na to ja. Ako výkonný redaktor som pri poslednej korektúre nedodržal tento príkaz a do tlače som imprimoval na vlastné riziko názov Slovenský národopis. Bol som za to vtedajším predsedom SAV pokarhaný. Bránil som sa tým, že keď v Čechách môže vychádzať časopis Český lid, tak na Slovensku môže vychádzať Slovenský národopis. Táto moja neposlušnosť, si myslím, stála zato. Časopis pod týmto názvom vychádza od roku 1953 doteraz. Zakladujúcu redakčnú radu tvorili: J. Mjartan, hlavný redaktor, J. Podolák tajomník redakcie a členovia redakcie R. Bednárik, M. Markuš, A. Melicherčík. Ja som sa po krátkom čase stal výkonným redaktorom a roku 1957 hlavným redaktorom. Pravidlá redakčnej práce mi vštepovali J. Mjartan a A. Melicherčík. Pamätám sa, ako mi A. Melicherčík dal na zredigovanie jeden nepodarený príspevok. Donútil ma prečítať ho a upravovať trikrát, až potom bol spokojný. Dodatočne sa mi priznal, že ho nečítal ani raz, len ma chcel donútiť, aby som sa naučil dôkladne vykonávať redakčnú prácu. Vykonávanie funkcie hlavného redaktora nebolo pre nečlena komunistickej strany jednoduché. Napriek tomu, že som sa snažil nevybočiť z vtedajších nepísaných, ale kontrolovaných noriem, vyčítala mi stranícka organizácia ústavu, že v časopise neuverejňujem základné marxisticko-leninsky orientované teoretické štúdie (nemal ich kto napísať!), že vkladám do jednotlivých čísiel časopisu ako voľnú prílohu farebné vyobrazenia ľudového výtvarného umenia vrátane religióznej tematiky – doteraz mám tie

pekné obrázky odložené - a vôbec, že „ako nestraník nemôžem poskytovať plnú záruku ideologicky správnej orientácie časopisu". Tak som bol z funkcie hlavného redaktora roku 1959 odvolaný. Mojou nástupkyňou v tejto funkcii sa stala B. Filová.

Ako a prečo ste zakladali Slovenskú národopisnú spoločnosť pri SAV?

Za povinnosť centrálneho etnografického pracoviska sa považovalo aj vytvorenie platformy pre činnosť nielen vedeckých pracovníkov akadémie, ale aj ľudí z iných pracovísk zaoberajúcich sa národopisom. Preto vznikla *Slovenská národopisná spoločnosť*. V prípravnom výbore boli viacerí, predsedom bol J. Mjartan, tajomníkom som bol ja. Aj tu pri príprave – v rámci boja proti slovenskému buržoáznemu nacionalizmu - platila jednotná direktíva, ktorú formuloval celoštátny prípravný výbor vedeckých spoločností v Prahe. Nám bol nadiktovaný názov „ Společnost československých národopiscú – slovenská pobočka". Na rokovaniach v Prahe som proti takémuto názvu protestoval, ale bez úspechu. Oponovala najmä tajomníčka pražského prípravného výboru doc. D. Stránska. Napokon sa ujal riešenia tohto problému J. Mjartan. Požiadal svojho bývalého profesora K. Chotka, predsedu celoštátneho prípravného výboru pre národopis, aby intervenoval u Z. Nejedlého, ktorý zodpovedal za budovanie vedeckých spoločností v Československu. Intervencia bola úspešná. Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV fungovala pod týmto ťažko vybojovaným názvom až do roku 2002, kedy sa na Valnom zhromaždení vo Svidníku názov zmenil na *Národopisná spoločnosť Slovenska*. Po celý čas vykonávala národopisná spoločnosť veľmi užitočnú prácu. Z mnohého spomeniem aspoň terénny výskum pastierstva a poľnohospodárstva, ktorý som mal na starosti v spolupráci s okresnými a krajskými inštitúciami ja a financovala ho spoločnosť. Žiaľ, v čase keď som pripravoval syntézu ovčiarstva na Slovensku boli tieto materiály pre mňa nedostupné. Vtedajšia predsedníčka Slovenskej národopisnej spoločnosti E. Horváthová mi to odôvodnila tak, že sa práve vykonáva inventarizácia archívu spoločnosti.

Skúmal si ovčiarstvo iba na Slovensku, alebo aj v zahraničí? Ovplyvnilo to vznik Medzinárodnej komisie pre výskum ľudovej kultúry v Karpatoch?

Na objasnenie pôvodu ovčiarstva na Slovensku bolo nevyhnutné robiť porovnávací výskum na širšom území. Keďže záujem o porovnávací výskum mali aj bádatelia iných tém – a to nielen u nás, ale i v zahraničí - hľadali sme platformu, ktorá by takýto výskum vedecky a organizačne zastrešovala. Na

podnet poľských etnografov sa na konferencii v Krakove roku 1959 založila *Medzinárodná komisia pre štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch*. Zakladajúcimi členmi boli M. Gladysz a A. Kutrzeba-Pojnarowa z Poľska a J. Mjartan a J. Podolák zo Slovenska. Sídlom sekretariátu sa stal Národopisný ústav SAV v Bratislave a hlavným vedeckým tajomníkom od založenia do roku 1971 som sa stal ja. Odvolali ma po politických previerkach roku 1970. Mojou úlohou, okrem iného, bolo koordinovať činnosť národných sekcií, ktoré postupne vznikli v Československu (predseda J. Mjartan), Maďarsku a Rumunsku. Sovietsky zväz pristúpil s podmienkou, že terénne výskumy na svojom území si budú podľa jednotných postupov vykonávať sami. Mojím nástupcom vo funkcii hlavného vedeckého tajomníka sa stal môj moravský kolega a dobrý priateľ V. Frolec. Za jeho pôsobenia sa komisia rozšírila o Juhosláviu a Bulharsko, teda aj názov sa zmenil na *Medzinárodnú komisiu pre štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne*. Táto inštitúcia organizovala terénne výskumy v zúčastnených krajinách prostredníctvom monotematických subkomisií. Ja som mal na starosti Subkomisiu pre pastierstvo a neskôr pre poľnohospodárstvo. Organizovala aj pracovné semináre, medzinárodné vedecké komisie, podporovala publikačnú činnosť a vydávala vlastný informatívny cudzojazyčný orgán *Carpatica*. Redigoval som ho od jeho založenia do roku 1972. Po mojom odvolaní redakciu prevzal J. Botík.

Pán profesor, je o Tebe známe, že súčasťou Tvojich materiálov z terénu bola dôsledná fotodokumentácia. Tvoria Tvoje fotografie základ fotoarchívu v Národopisnom ústave?

Nie. Prvý základný fond tvorili fotografie K. Plicku , ktoré zostali na Slovensku po jeho odchode do Prahy. Postupne pribúdali ďalšie z kolektívnych výskumov ústavu, ktoré robili prizývaní profesionálni fotografi a neskôr aj fotografie z individuálnych výskumov. Aby tieto materiály boli spoľahlivo ukladané, bolo treba vybudovať systém dokumentácie. Riaditeľ ústavu J. Mjartan ma vyslal hľadať skúsenosti v národopisných inštitúciách v Prahe a Brne a príležitostne aj v Krakove a Budapešti. Na vedenie dokumentácie bola prijatá osobitná pracovníčka E.Prandová. Keď som v roku 1966 odchádzal z akadémie, bolo vo fotoarchíve viac ako 10.000 mojich negatívov, čo predstavovalo asi tretinu zo všetkých negatívov v archíve.

V súvislosti s Tvojím pôsobením v SAV si doteraz hovoril predovšetkým o organizačnej práci. Aké hlavné témy si skúmal a v ktorých krajinách?

Mojimi hlavnými výskumnými témami bolo tradičné poľnohospodárstvo a pastierstvo v Karpatoch a na Balkáne. Pri výskume poľnohospodárstva som sa zameral na slovenské územie a na túto oblasť činnosti Slovákov žijúcich v európskom zahraničí. Porovnávací výskum pastierstva som vykonal okrem nášho územia v ukrajinských Karpatoch, v Rumunsku, Macedónsku, Bulharsku a na gruzínskom Kaukaze. Výsledky týchto výskumov som využil vo svojej domácej i zahraničnej publikačnej činnosti, ale aj v pedagogickej práci.

Ďalšími témami, ktoré ma zaujímali boli: Slováci žijúci v zahraničí – skúmal som ich predovšetkým v Maďarsku (1954-1958), Poľsku, Rakúsku a v Chorvátsku - konkrétne v Slavónsku. Ďalej to boli výskumy etnokultúrnych procesov v strednej Európe, predovšetkým slovensko – maďarské vzťahy na južnom Slovensku a v Maďarsku. Na základe týchto mojich výskumných poznatkov ma po vzniku Slovenskej republiky pozval prezident M.Kováč pracovať do Kancelárie prezidenta SR ako experta pre národnostné menšiny. Okrajovo som sa venoval aj niektorým kapitolám z dejín slovenského národopisu: Andrej Kmeť, Muzeálna slovenská spoločnosť a iné. Štúdia „Desať rokov slovenského národopisu (1945-1955)" dokonca vyšla v USA (Midwest Folklor, Indiana University, Bloomington 1958).

Ďalšia etapa Tvojho života sa viaže na pôsobenie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. S fakultou si síce spolupracoval od ukončenia svojho štúdia, v roku 1964 si sa habilitoval , ale stále si pôsobil iba externe. Prečo si sa rozhodol odísť zo SAV a stať sa interným pracovníkom fakulty?

Nebolo to jednoduché rozhodovanie, pretože s pracovnými podmienkami v akadémii som bol spokojný. Tešilo ma organizovať a pomáhať budovať nové pracovisko so všetkým čo k nemu patrilo, ale samozrejme, aj skúmať, cestovať, publikovať a redigovať. Rozhodol rozhovor, na ktorý ma pozval vtedajší dekan Filozofickej fakulty UK prof. Ľudovít Bakoš. Bol nespokojný so situáciou národopisného odboru, aká vznikla po smrti A. Melicherčíka. Národopisný seminár v tom čase bol súčasťou Katedry archeológie, dejín umenia, etnografie a folkloristiky a pôsobili v ňom prof. R. Bednárik a ako asistent PhDr. J. Michálek. Dekan pohrozil, že „ ak sem nepríde nejaký skúsený človek z praxe, budeme musieť odbor zrušiť a túto vašu národnú disciplínu budete študovať v Prahe a vo Viedni! Ja som sa rozhodol vyzvať vás". Dal mi krátky čas na rozmyslenie. Rozhodol som sa ponuku prijať, ale s podmienkami: národopis sa postupne osamostatní a vznikne Katedra etnografie a folkloristiky, utvorí sa vedecko-výskumné pracovisko Kabinet etnológie, ktoré bude zamerané na slovanský národopis a bude rozvíjať Šafárikovo

vedecké dedičstvo , založí sa medzinárodné cudzojazyčné periodikum a bude sa organizovať medzinárodný seminár študentov a ich pedagógov. Historická sekcia Vedeckej rady Filozofickej fakulty UK ma na svojom rokovaní iba požiadala, aby som vysvetlil rozdiel medzi názvom etnografia a etnológia. Môj výklad prijali, tieto moje návrhy schválili a ja som 1.10. 1966 nastúpil na fakultu.

Na Filozofickej fakulte UK teda postupne vznikli Kabinet etnológie, periodikum Ethnologia Slavica a medzinárodný seminár Seminarium Ethnologicum. V ich názvoch sa objavil pojem etnológia, čo nebolo v tom čase v Československu zaužívané, ba nebolo povolené ani v iných socialistických krajinách. Čo Ťa inšpirovalo k tejto významnej zmene?

Chcel som, aby sme sa vyrovnali svetu! V čase, keď som to navrhoval, mal som už pracovné kontakty s kolegami v západnej Európe a pôsobil som vo viacerých významných európskych inštitúciách, napr. Ethnologia Europaea, Etnologický atlas Európy a v USA časopis Ethnology. Bolo jasné, že perspektívu má názov etnológia. Ale ani tento môj skutok sa nezaobišiel bez komplikácií. Nažalovali na mňa akademikovi J. V. Bromlejovi, riaditeľovi Inštitútu etnografie v Moskve a žiadali o pomoc pri riešení „problému". Neviem čo odpovedal im, ale pri najbližšom osobnom stretnutí povedal mne: „Jano Janovič, neustupuj! Keby som ja teraz zakladal inštitút, alebo časopis, postupoval by som ako ty, nazval by som ho etnologický". Vývin po roku 1989, kedy viaceré naše inštitúcie zmenili názov z etnografie na etnológiu, mi dal za pravdu.

Pripomeň, prosím, ako vznikol a fungoval Kabinet etnológie?

Najdôležitejšie – okrem schválenia programu výskumu – bolo získať pracovné miesta. Získal som ich päť. Mal som šťastnú ruku pri obsadzovaní týchto miest. V rámci rehabilitácie som smel prijať skúseného slavistu J. Komorovského, ktorý z politických dôvodov už raz musel odísť z fakulty, ďalej mladého ambiciózneho pracovníka z Prahy P. Skalníka a postupne naše absolventky štúdia národopisu. Z niektorých z nich vyrástli veľmi dobré vedecko-výskumné a pedagogické pracovníčky, odborníčky na porovnávacie štúdium slovanských kultúr: K. Jakubíková, M. Paríková a Z. Škovierová. Tento kolektív skúmal, publikoval, vyučoval, organizoval medzinárodné vedecké podujatia (napr. 1. medzinárodnú konferenciu slovanských etnografov roku 1970), reprezentoval fakultu. Tvoril základ autorských kolektívov, ktoré pripravovali do tlače vydarené monografie prímestských častí Bratislavy

(Vajnory, Rača, Záhorská Bratislava) a iných regiónov Slovenska (Zamagurie, Horná Cirocha). Bolo mi ľúto, keď na opakované návrhy vtedajšieho vedúceho Katedry etnografie toto pracovisko r. 1980 zaniklo a bolo aj s pracovníkmi pričlenené ku katedre.

Dobré meno Univerzity Komenského sa šírilo aj vďaka podujatiu Seminarium Ethnologicum. Čo Ťa viedlo k jeho založeniu?

V čase vzniku tejto akcie (1968) boli kontakty študentov, ale aj pedagógov zo socialistických krajín s kolegami zo západnej Európy minimálne. Vedeli sme o sebe iba veľmi málo. Mrzelo ma to. Vedel som z vlastnej skúsenosti, aká môže byť takáto spolupráca inšpirujúca a obohacujúca. Chcel som im takúto skúsenosť dožičiť. Medzinárodný seminár, kde sa 14 dní pri práci v teréne vo vybranom regióne Slovenska mohli porovnávať jednotlivé etnologické školy, kde sa konfrontovali metódy skúmania a výsledky etnológie v jednotlivých krajinách, bol na to ideálnou príležitosťou. Okrem toho sa v rámci seminára organizovali aj iné podujatia európskeho významu, napr. porady Organizačného komitétu Etnologického atlasu Európy, na činnosti ktorého som sa ako jeho člen podieľal a redakčnej rady časopisu Ethnologia Europaea. Na seminári sa zrodila aj myšlienka vydať medzinárodný zborník na počesť maďarského profesora B. Gundu. Významnú publikáciu Land Transport in Europa (ed. by A. Fenton, J. Podolák and H. Rasmussen, Kopenhagen 1973) mu účastníci odovzdali na seminári konanom v Gemeri.

Na seminároch som sa zúčastňovala spočiatku ako študentka, neskôr ako kolegyňa. Pamätám sa, ako sme sa tešili na stretnutia, ako to mnohých podnietilo zlepšiť sa v cudzích jazykoch. Až dodatočne som si uvedomila aké dôležité je získať a udržiavať odborné kontakty so zahraničím, orientovať sa v cudzojazyčnej literatúre. Predbehol si dobu. Koncom 60-tych rokov si začal robiť to, čo medzinárodné agentúry pre zahraničnú spoluprácu študentov začali u nás organizovať až po zmene politického systému. V čom vidíš popularitu seminára, ktorá pretrváva dodnes?

Semináre mali, pochopiteľne, aj svoju dôležitú spoločenskú časť. Pri práci aj pri zábave vznikali priateľstvá, ktoré pretrvávajú podnes. A to nielen medzi dospelými, ale aj medzi študentmi , ktorí sa neskôr stali kolegami a využívali svoje zahraničné partnerstvá pre svoju prácu. Príprava siedmich ročníkov seminára, ktoré sa konali na Slovensku, bola radostná, ale aj veľmi náročná. Bez pomoci orgánov samosprávy daného regiónu by sa to nebolo podarilo. Pomáhali finančne aj organizačne. Neexistovala síce agroturistika, ale aj tak to

považovali za významnú reklamu daného regiónu doma i v zahraničí. Účastníci, predovšetkým zahraniční, boli spôsobom akým ich prijímali v teréne nadšení. Odnášali si domov na pamiatku nielen odborné poznatky, ale aj konkrétne artefakty materiálnej ľudovej kultúry. Napr. prof. N.A. Bringeus mi vo svojej pracovni riaditeľa Etnologického inštitútu v Lunde s pýchou ukázal drevené slovenské hrable, ktoré si autobusom, vlakom a lietadlom priviezol z Liptovskej Tepličky. Samozrejme úspech týchto podujatí závisel aj od práce obetavého kolektívu kolegýň Kabinetu etnológie, ďalej spolupracovníkov z múzeí a regionálnych a miestnych kultúrno-osvetových zariadení ako aj ďalších našich absolventov.

Ešte raz sa vrátim k semináru, ktorý sa konal r. 1973 v Mlynkoch v Gemeri. Sem nás prišli navštíviť tajomník Filozofickej fakulty UK a prodekan fakulty, ktorý bol zároveň aj straníckym funkcionárom. Keď sme ukončili gratulácie prof. B. Gundovi k okrúhlym narodeninám, požiadal o slovo jeden z nich. Uviedol, že podľa informácií doc. J.Podoláka (keď som predkladal fakultným orgánom zoznam pozvaných hostí, musel som sa zaručiť za ich politickú bezúhonnosť) sú všetci západní zahraniční účastníci pokrokovo zmýšľajúci ľudia, preto ich vyzýva, aby každý z nich písomne na svojom diplomatickom zastupiteľstve v Československu protestoval proti vojne vo Vietname. Zahraniční kolegovia to postupne všetci odmietli s tým, že na takýto akt nie sú kompetentní. Samozrejme, že táto udalosť nezostala bez následkov. V roku 1974 sa konal posledný ročník seminára na Slovensku, v Opatovskej doline pri Trenčíne, pretože už bol organizačne rozbehnutý a musel sa zrealizovať. Ďalšie organizovanie medzinárodného seminára u nás bolo zakázané. Vďaka mojim dobrým vzťahom s kolegami v zahraničí sa podarilo uskutočniť 8.ročník v Poľsku, 9. ročník v Juhoslávii a posledný 10.ročník opäť v Poľsku. Plánovaný 11.ročník, ktorý mal byť v Debrecíne, sa už nekonal.

Z nových inštitúcií, ktoré si na fakulte založil a mali v názve etnológia má najdlhší život Ethnologia Slavica. Za akých okolností vzniklo toto periodikum?

Pri rôznych príležitostiach som vedúcim predstaviteľom slovanského národopisu (K. Moszynski, V. Novak, M. Gavazzi, Ch. Vakarelski, P. Bogatyrjov) navrhoval založiť medzinárodnú asociáciu slovanských etnografov, pretože vo vtedajšej koncepcii slavistiky figurovali len filologické a historické disciplíny a z národopisu iba folkloristika. Myšlienku založiť asociáciu všetci v zásade schvaľovali, ale jej uskutočnenie nepovažovali za reálne. Hlavnú prekážku videli v stanoviskách sovietskych etnografov, ktorí do

zoskupení, utvorených nie z ich iniciatívy, neradi vstupovali. Ja som zastával názor, že slovanská etnografia musí mať nejaký spoločný orgán, minimálne preto, aby mala svoje zastúpenie v medzinárodných slavistických orgánoch, a že ak to nemôže byť takáto asociácia, mohlo by ju suplovať spoločné periodikum. Tento môj návrh si osvojila skupina oslovených kolegov a v Prahe na Medzinárodnom zjazde slavistov roku 1968 na separátnej porade, mimo oficiálneho programu, schválili založenie periodika, ktoré som navrhol nazvať Ethnologia slavica. Zakladajúcimi členmi boli: J.Podolák (Bratislava), P.Bogatyrjov (Moskva), J. Bromlej (Moskva), M. Gavazzi (Zagreb), C. Romanska (Sofia), Ch. Vakarelski (Sofia). Zhodli sa na tom, aby redakcia bola v Bratislave na Univerzite Komenského, kde ma vedenie fakulty poverilo funkciou hlavného redaktora. Sekretárom redakčnej rady – výkonným redaktorom sa stal J.Komorovský. Prijali aj môj návrh, aby príspevky vychádzali v angličtine, nemčine alebo francúzštine a resumé bolo v jazyku autora príspevku. Medzinárodnú redakčnú radu tvorili významní predstavitelia slovanskej etnológie.

Ujal som sa redakčnej práce a prvé číslo vyšlo roku 1970. Treba si uvedomiť, že neexistoval PC, ani internet, ani skype ani mobilné telefóny. Na odoslanie správy faxom, ktorú bolo treba urýchlene odovzdať, alebo prijať bola predpísaná žiadanka, ktorú musel podpísať tajomník fakulty. Nesťažujem sa, ale keď si spomeniem ako som doma vo svojej pracovni písal dvoma ukazovákmi na starej Remingtonke desiatky listov ročne tak sa dodatočne čudujem, že sa mi podarilo zredigovať a vydať 27 ročníkov. A to ešte nehovorím o špecifickej situácii v Československu po politických previerkach po roku 1970, kedy som musel preverovať našich autorov či smú publikovať. Doteraz nechápem ako sa mi podarilo presadiť do tlače českých a moravských kolegov vylúčených, resp. „vyškrtnutých" z komunistickej strany, ktorí mali doma s publikovaním problémy. Napokon isté problémy som mal aj ja. Súviselo to s prevzatím redakcie E. Horváthovou v čase, keď sa po mojom odvolaní stala vedúcou Kabinetu etnológie. Vtedajší dekan fakulty R. Štepanovič považoval tento jej postup za svojvoľný a dôrazne ho odmietol. Potvrdil moje dovtedajšie poverenie vykonávať prácu hlavného redaktora. Výkonnými redaktormi zborníka boli postupne Ľ. Chorváthová, M. Sigmundová- Botíková a od 14. zväzku M. Paríková, ktorá po mne prevzala funkciu hlavnej redaktorky.

Nechcem sa chváliť, ale o Ethnologiu Slavicu bol v zahraničí veľký záujem, pretože dozvedieť sa niečo o situácii v slovanských krajinách, ktoré s výnimkou Juhoslávie patrili do socialistického tábora, nebolo jednoduché. Poskytovala

informácie o slovanských kultúrach, o ktorých sa v západnom svete vedelo málo, prinášala informácie o vedeckých aktivitách a novej odbornej literatúre. Vďaka takejto atraktívnosti periodika sa univerzite podarilo zorganizovať rozsiahlu knižničnú výmenu. Pri nedostatku valút na nákup zahraničnej literatúry predstavovala výmena významnú pomoc, ktorú využívali nielen humanitné disciplíny, ale aj všetky ostatné. Z vecí, ktoré ma v súvislosti s periodikom, o ktorom hovorím, trošku mrzia, je skutočnosť, že počínajúc dvojčíslom 28-29 (1999) sa zmenil názov na Ethnologia Slovaca et Slavica, čo ovplyvnilo zloženie redakčnej rady, obsah periodika a v konečnom dôsledku zmenilo charakter tohto dovtedy medzinárodného slavistického orgánu. Zároveň si uvedomujem, že časom sa zmenila výskumná orientácia a výskumné témy u nás aj v zahraničí a aj to, že národopisná obec sa na Slovensku rozrástla a existujúce možnosti publikovať slovenské témy v cudzích jazykoch treba využiť. Preto mám radosť, že časopis žije! Doteraz vyšlo 36 zväzkov a 37. sa pripravuje do tlače.

Ako by si súhrnne zhodnotil svoje pôsobenie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského?

Na fakulte som zažil radostné chvíle, spojené najmä s budovaním nových inštitúcií, čo v praxi znamenalo vytváranie podmienok pre prácu iných. Nesmierne ma bavila pedagogická práca. Rád som prednášal, viedol semináre, učil svojich poslucháčov ako sa robí terénny výskum, ako má vyzerať kvalitná dokumentácia, ako sa prezentujú zistené poznatky a napokon všetko čo patrí k práci vysokoškolského pedagóga. Bol som presvedčený, že študentov treba nielen učiť, ale aj vychovávať. Svojich študentov som mal úprimne rád, veď som ich aj oslovoval „deti moje". A myslím, že mali radi aj oni mňa. Viem, že za chrbtom ma oslovovali „tatko Jano". Rozumeli sme si. Preto zo všetkého zlého čo ma postihlo v súvislosti s politickými previerkami po roku 1970, ale najmä po prevzatí Herderovej ceny roku 1974, som najhoršie znášal, že mi vedenie fakulty a stranícka organizácia zakázali prednášať a organizovať Seminarium ethnologicum, slovom, že som bol totálne odstavený od kontaktov so študentmi. Mrzelo ma aj odvolanie z funkcie vedúceho katedry, neskôr vedúceho kabinetu, ale práca so študentmi mi chýbala najviac. V súvislosti s mojím odvolaním z funkcií boli potrestaní aj pracovníci, ktorých som svojho času prijal. Z fakulty musel druhýkrát vo svojom živote odísť J. Komorovský a prepustili aj P.Skalníka. Bol som z toho nesmierne roztrpčený, ale pomôcť som im nemohol. Liečil som si tieto rany intenzívnou vedecko-výskumnou a publikačnou činnosťou. Dôkazom sú kolektívne monografie

prímestských obcí Bratislavy a iných vybraných regiónov Slovenska. Som za to svojim spolupracovníkom z tých čias vďačný. Veľa som sa venoval aj spolupráci s múzeami, čo malo byť pre mňa trestom. Napokon som bol za túto činnosť ocenený r. 1986 ministrom kultúry M. Válkom titulom „Zaslúžilý pracovník kultúry – za zásluhy o rozvoj múzejníctva". Takže platí, že všetko zlé je na niečo dobré.

Ak si dobre spomínam, tak roku 1991 si mal konečne profesorskú inauguráciu, aj to nie na našej Univerzite Komenského. Profesúru Ti udelili na Masarykovej univerzite v Brne a dekrét si prevzal v slávnej Vladislavskej sále Karlovej univerzity v Prahe. Vtedy si dovŕšil 65 rokov a fakulta Ti nenavrhla predĺženie pracovného pomeru. Ako sa ďalej vyvíjali Tvoje pracovné osudy?

Každý normálny človek by si začal užívať zaslúžený dôchodok. Ja som si však nevedel predstaviť svoj život bez práce. Prvá ma zamestnala Matica slovenská. Obnovil som Národopisný odbor, stal som sa jeho predsedom, začal som robiť výskum a začali sme vydávať Národopisný zborník. Odtiaľ ma pozvali pracovať do Kancelárie prezidenta SR a po ukončení tejto zaujímavej etapy môjho pracovného života som sa vrátil do Národopisného odboru Matice slovenskej. Ako organizačnú nevyhnutnosť pri dlhodobom systematickom výskume interetnických vzťahov som vypracoval koncepciu a položil základy pre vznik Strediska národnostných vzťahov, ktoré funguje podnes.

Ako došlo k tomu, že si sa opäť ocitol v univerzitnom prostredí? Ako hodnotíš posledné pracovisko, ktoré si zakladal, pre ktoré v posledných rokoch Tvojho produktívneho aktívneho života bilo Tvoje srdce?

Keď som si myslel, že svoj pracovný život ukončím v Matici slovenskej, prišiel rok 1997. Preto to uvádzam tak dramaticky, lebo nastala etapa, ktorú som naozaj neplánoval. Oslovil ma s ponukou na spoluprácu vládny zmocnenec pre budovanie novej univerzity na Slovensku prof.J. Brilla. Mala to byť katolícka univerzita v Trnave. Univerzita vznikla roku 1997, nie však ako katolícka. Dostala názov Univerzita sv. Cyrila a Metoda. Svoju spoluprácu pri jej zakladaní a v prvých rokoch jej budovania som považoval za svoj príspevok k zvýšeniu vzdelanostnej úrovne obyvateľov Slovenska. Okrem toho ešte raz v živote sa mi naskytla príležitosť urobiť niečo aj pre rozvoj etnológie. Založil som Katedru etnológie. Od dovtedajších slovenských katedier etnológie sa líšila tým, že bola od začiatku orientovaná aj na výučbu kultúr

mimoeurópskych národov. Preto sa aj neskôr, už pod vedením D. Deáka, premenovala na Katedru etnológie a mimoeurópskych štúdií.

Z mojich poznatkov zo študentského prostredia katedier etnológie v Bratislave a Nitre môžem potvrdiť, že zameranie trnavskej katedry je natoľko príťažlivé, že študenti sledujú čo sa tam prednáša a prejavujú záujem o magisterské štúdium na tejto katedre.

Rozbehnúť takto orientované štúdium tiež nebolo jednoduché. V začiatkoch mi veľmi pomohli ako externisti moji bývalí absolventi, neskôr kolegovia z bratislavskej katedry, vedeckí pracovníci z ústavov etnológie a orientalistiky SAV a z múzeí v Martine, Trnave a Bratislave, ako aj kolegovia z Prahy. Postupne sa zamestnali už aj absolventi z tejto novej katedry a neskôr aj z iných univerzít. S kolegom O. Elschekom sme založili katedrový časopis Ethnologia Actualis Slovaca. Redakcie sa ujali veľmi skoro mladí kolegovia D. Deák, R. Hlúšek ale predovšetkým neúnavný M. Priečko. Som rád, že si osvojili moje presvedčenie, ktoré som presadzoval na každom pracovisku kam som prišiel, že dobré vedecko-výskumné pracovisko musí mať svoj časopis. Periodiku venujú veľa času a energie, čo sa odráža na jeho rastúcej prestíži. V súčasnosti časopis vychádza v anglickom jazyku tlačou aj online pod názvom Ethnologia Actualis a je registrovaný v mnohých medzinárodných databázach.

Kolektív pracovníkov katedry je úspešný v medzinárodných projektoch Európskej komisie, (6.a 7. rámcový program), má bohatú publikačnú činnosť a pod vedením K. Slobodovej Novákovej sa akreditoval na všetky tri stupne vysokoškolského štúdia. Na toto moje posledné pracovisko, z ktorého som roku 2014 konečne odchádzal do dôchodku a kde mám to potešenie doteraz fungovať ako profesor emeritus, som skutočne hrdý. Teší ma aj to, že v rokoch 1999 až 2002 som mohol prispieť k rozvoju univerzity ako jej rektor.

Pán profesor, v tomto roku máš 90 rokov! Už si konečne spokojný s tým, čo si vykonal, alebo plánuješ ešte niečo založiť?

Nie. Myslím, že to už stačilo. Nechcel som sa chváliť, ale tak sa mi život vyvinul, bolo to tak, ako som to porozprával. Ja som spokojný. Robil som koľko som vládal a ako najlepšie som vedel. Som vďačný všetkým, ktorí chápali moje sny a plány a pomohli mi ich uskutočňovať. Napokon osobitnú vďaku vyjadrujem aj manželke Kataríne nielen za pomoc pri realizácii tohto rozhovoru , ale aj za pomoc a podporu, ktorú mi ochotne poskytuje už viac ako pol storočia.

Ďakujem pánovi profesorovi, že prijal pozvanie k rozhovoru o dôležitých medzníkoch jeho vedeckej, pedagogickej a vedecko-organizačnej aktivity. Napriek jeho vyjadreniu „že už je toho dosť, čo stačil za niekoľko desaťročí na poli etnológie vykonať" , pri stretnutiach s ním stále pretrváva čulý záujem o dianie a teší sa novým publikáciám. Nechýbajú ani otázky týkajúce sa aktuálneho diania na etnologických pracoviskách, a to nielen tých kde pôsobil. V mene národopisnej rodiny na Slovensku si dovoľujem vyjadriť pánovi profesorovi úprimné želanie zdravia, pohody, radosti v kruhu najbližších a vďaku za výsledky práce, ktoré ostávajú pre ďalšie generácie etnológov v knižniciach a archívoch. Osobitná vďaka patrí aj za to, že v priebehu svojho aktívneho pôsobenia úspešne sprístupňoval výsledky slovenskej etnologickej vedy v zahraničí.

Konferencia o meste - urbánno etnologické stretnutie v Trnave

Conference about the City – the Urban Ethnological Meeting in Trnava

Marta Botíková

V dňoch 26. – 27. novembra 2015 usporiadali kolegyne a kolegovia z Katedry etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave spolu s Katedrou sociálnych štúdií a etnológie FF UMB v Banskej Bystrice a pod záštitou Národopisnej spoločnosti Slovenska vedeckú konferenciu z problematiky urbánnych štúdií. Program zasadnutia prebiehal v niekoľkých blokoch, ktoré sa tematicky odlišovali

Konferenciu otvoril príspevok doc. PhDr. Jolany Darulovej, CSc. z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici pod názvom Koncepcia trvalo udržateľného mesta. Táto koncepcia, ktorá nadväzuje svojim zameraním na viaceré závažné medzinárodné dokumenty a stratégie, stojí na východiskách prijateľného urbánneho rozvoja. Celosvetovo narastajúci význam mesta a prudký nárast obyvateľov žijúcich v mestách prináša so sebou viaceré problémy ktoré sú či budú analogické v rôznych mestách sveta. Na Slovensku sa realizovali viaceré projekty trvalo udržateľného mesta. Výsledky sú síce interdisciplinárne, avšak práve sociálne a kultúrne oblasti sú iba okrajovo spracované. Toto je potrebné zrejme dopracúvať, aby sa takto koncipovaný výskum stal prípadne aj východiskom pre aplikovanú urbánnu etnológiu.

Podobnou výzvou bol príspevok Bc. Mateja Butka, poslucháča FSV, ktorý sa zaoberal Skúmaním suburbánnej enklávy prostredníctvom antropologickej skúsenosti. Ako sa na študenta magisterského štúdia patrí, vystúpil s teoreticky dobre pripraveným príspevkom, ktorý rozvíjal na príklade obce v blízkosti Bratislavy , konkrétne Ivanka pri Dunaji. Jeho „etnografická" (antropologická?) skúsenosť spočíva príznačne v kvalitatívnom výskume. Pokúsil sa ním objasniť spôsoby zgrupovania suburbánneho susedstva,

preferenciu a motiváciu prisťahovalcov pri výbere lokality a komunity a percepciu sociálnych a priestorových zmien z hľadiska domáceho obyvateľstva. Ešte neboli presvedčivé dôkazy, či sa tu vytvára suburbánna enkláva, avšak sympaticky vyznela autorova sebareflexia terénneho výskumu, jeho komplikácie a limitácie.

Kultúru mesta v kultúre mestských štvrtí hľadala vo svojom príspevku PhDr. Zdena Krišková, PhD., z Katedry sociálnych štúdií a etnológie FF UMB v Banskej Bystrice. Autorka analyzovala proces vytvárania identity cez kultúrne dedičstvo na príklade mesta Poprad. Toto, nakoniec ako viac miest na Slovensku, vzniklo ako súmestie viacerých samostatných lokalít s rozdielnym stupňom hospodárskeho a kultúrneho rozvoja, pričom sa významne prejavili aj geograficko-prírodné a etnické aspekty, ktoré sú späté s rozvojom cestovného ruchu a turizmu vo Vysokých Tatrách.

Aktuálnu problematiku migrácií priniesla ako svoju tému na konferenciu doktorandka Katedry etnológie a mimoeurópskych štúdií, Mgr. Petra Koláriková, vo svojom príspevku pod názvom Sociálna a kultúrna diverzita v meste Trondheim ako výsledok migrácie. Toto prístavné mesto v Nórsku poslúžilo autorke ako príklad diverzifikačných procesov ktoré možno hodnotiť z hľadiska prínosu, ako aj z hľadiska zvyšovania napätia medzi obyvateľstvom. Ukazuje sa, nielen čo autorka tvrdí, že problém diverzity sa stáva predmetom vedeckého a politického záujmu, hlavne vo „vyspelom" svete. Materiál z Nórska môže byť onedlho a vlastne už aj je témou nášho „nevyspelého"? sveta. Teda s autorkou možno len súhlasiť, že sa tu popri politických žiada aj vedecký záujem o túto aktuálnu, ba až akútnu tému.

Problém vnímania udalostí a referovania o nich predstavila vo svojom príspevku Pamäť mesta Topoľčany – protižidovský pogrom v Topoľčanoch v spomienkach židovských rodákov, Mgr. Barbora Bartová, doktorandka na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM UCM v Trnave. ,,Topoľčiansky pogrom" je tým kľúčom, cez ktorý sa dá ukázať na vzťah dosiaľ žijúcich židovských rodákov k tomuto mestu po tragédiách, ktoré ním otriasli. Tento jav možno analyzovať aj cez kategóriu „ domova".

Druhý blok príspevkov mal podobne rôznorodý charakter. Mgr. Gabriela Smeříčková, zo Slováckého muzea v Uherskom Hradišti poukázala na príklade svojho pracoviska na význam kulturní instituce pro město. Inštitúcia s pôvodne národopisným poslaním sa v priebehu času stala strediskom významných kultúrnych, spoločenských, vedeckých a umeleckých aktivít s pôsobením nielen v meste, ale v širokom regióne Slovácka. K tomu prispievali významné osobnosti mesta.

Medzi nimi zaujal Paedr. Miroslav Kazík, PhD. z usporiadateľskej UCM, z katedry slovenského jazyka a literatúry s referátom Jazykový obraz mesta. V príspevku, ktorý mal čiastočne lingvisticko-antropologický rozmer, autor analyzoval lexému „mesto" v slovenčine, ako aj niektorých slovanských jazykoch. Všíma si jeho etymológiu, rôzne významy a spôsoby používania slova „mesto" , slovné spojenia, frazeologizmy, kde mesto predstavuje symbol.

PhDr. Ján Demčišák, PhD.z Katedry germanistiky UCM obohatil tému konferencie o pohľad cez dejiny literatúry a výtvarného umenia v príspevku Mesto očami expresionizmu. Poukázal na znázornenie rôznych umeleckých podôb mesta v expresionizme , ktorý podáva svedectvo o živote mesta, presnejšie veľkomesta v prvých desaťročiach 20. storočia, ako jednej z výrazných tém nemeckého expresionizmu. Dôležité sú vzťahy, ktoré nájdeme v reči obrazov, ich symboliky či metaforiky, a to v kontexte doby ich vzniku.

Popoludňajší blok príspevkov prvého dňa otvorilo vystúpenie PhDr. Kataríny Koštialovej, PhD. nazvané Sídliskové premeny. O dočasnom pobyte sovietskych vojsk v malom meste. Autorka ukázala na príklade mesta Zvolen, kde bola v rokoch 1968 - 1990 posádka sovietskych vojsk, vplyvu ich príchodu a viac ako dvadsaťročného pobytu vojakov aj ich rodín na rôznych príkladoch zo života mesta, ako boli výstavba nového typu panelových domov pre ich potreby, spolužitie vojakov s domácim obyvateľstvom a dôsledky ich odchodu, ako bolo aj. vyprázdnenie spomínaných panelových domov a ich chátranie, resp. neskôr rekonštrukcia.

Vzdelaním sociologička, teraz doktorandka na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM, Mgr. Veronika Michvocíková skúmala vo svojom referáte Záujem mladých ľudí o komunálnu politiku. Výskum prebiehal na vzorke vysokoškolských študentov, čo je z hľadiska skúmanej problematiky pomerne ambivalentná skupina. Domnievame sa, že projekt, ktorý skúma politickú participáciu občanov v komunálnej politike ťažko preukáže presvedčivé výsledky, keď je postavený na výskume neusadenej skupiny. K tomuto sa po odznení príspevku niesla diskusia, ktorá autorku upozornila, že predpoklady sú dôležité a ani inak prepracovaná metodika nepomôže ich dokazovaniu, keď stoja na neuvážených východiskách. Autorka sa iste postupne prepracuje bližšie ku kvalitatívnemu uvažovaniu, v ktorom sa bude zdokonaľovať v ďalšom postgraduálnom štúdiu

Mestské obytné súbory – sociálne vzťahy a verejný priestor predstavil vo svojom príspevku Mgr. Juraj Janto, PhD. z Katedry etnológie a muzeológie FiF

UK v Bratislave. Zaoberal sa tu mestskými obytnými súbormi – sídliskami, a sústredil sa na spoločenské vzťahy ich obyvateľov a verejný priestor, a to na príklade sídlisk v Bratislave a Pezinku, ako aj možnosťami sociálneho kapitálu pri revitalizácii rezidenčných štvrtí. Ešte skôr však v historickom prehľade si všímal najmä bývanie pre nižšie a stredné vrstvy obyvateľov a po druhej svetovej vojne vznik sídlisk. Tie sa stali akýmsi výrazom „socialistického spôsobu života", ale dodnes v nich žije väčšina mestského obyvateľstva. Charakterizoval zmeny, ku ktorým došlo po roku 1989 a ktoré, zdá sa, ovplyvnili aj vytváranie a fungovanie medziľudských kontaktov.

K medziľudským kontaktom, pravda celkom špecifického druhu sa vo svojom príspevku vyjadrila doktorandka v odbore etnológia na FF UCM, Mgr. Daniela Kušnierová. Jej referát bol priam lokálpatriotický, pretože na príklade mesta Trnava ukázala Základné princípy formovania vzťahu futbalových priaznivcov k mestu. Obsiahla stručný prehľad o histórii organizovaného fandenia v meste a vplyv samotného mesta na fanúšikov FC Spartak Trnava, napr. jeho výskyt a vizuálnu prezentáciu na klubových symboloch (šále, vlajky, choreografie). V ďalšom svojom výskume, v ktorom je doktorandka priam citovo zainteresovaná, iste využije aj viac medzinárodnej literatúry, ktorú má táto téma k dispozícii.

Celý ďalší blok príspevkov sa zaoberal problematikou nových pestovateľských a iných aktivít a spolkov zdravej výživy. „Adoptuj si kochlík" – dobrovoľnícke aktivity pri starostlivosti o zeleň ako forma sociálnych kontaktov v meste (na príklade Bratislavy) sa nazýval príspevok Doc. PhDr. Magdalény Paríkovej, CSc. z UKF v Nitre , v ktorom boli prezentované aktivity obyvateľov Bratislavy. Týkal sa zveľadenia životného priestoru, revitalizácie, ochrany a vytvárania nových plôch mestskej zelene v centre mesta, ale aj v okrajových, či sídliskových komplexoch. Táto forma dobrovoľníctva inak diverzifikovaného urbánneho spoločenstva, vytvára konkrétny priestor pre komunikáciu obyvateľov, a tiež k pocit lokálpatriotizmu, a to nielen v zmysle vzťahu k mestu, ale aj miestu kde žijem, bývam.

V podobnom duchu, len s podrobnejším materiálom spracovala svoj referát PhDr. Zita Škovierová, CSc. z KEM FiF UK v Bratislave. Zamerala sa na Komunitné záhrady ako novú forma združovania a dobrovoľníctva obyvateľov. Jednotlivci, skupiny i spoločenstvá budujú tieto záhrady a pre výskumníka je zaujímavé zisťovať motivácie týchto aktivít. Niektoré sú zrejmé, iné ostávajú ako „vedľajší produkt" - od samotného pestovania zeleniny, medzigeneračných vzťahov, odovzdávanie skúseností a ďalšie, ako vzťah k prírode, utužovanie spoločenských vzťahov.

Tak to preukázala aj Mgr. Zuzana Giertlová vo svojom príspevku, nazvanom Komunitná záhrada ako jednotka integrácie v mestskom prostredí. Cez tento metodický prístup autorka ukázala kontakty, interakcie, teda nie natoľko pestovaniu zeleniny ale práve sociálnym a kultúrnym aspektom členstva v sledovaných komunitách. Práve cez takto zadefinovaný cieľ tento referát vítaným príspevkom do diskusie ku skúmanej problematike, ktorá zjednocovala celý blok.

Podvečer konferencie obohatilo vystúpenie rómskeho detského speváckeho súboru. Úspechy práce centra Coburgovo sme mali možnosť zažiť sprostredkovane cez mladých raperov, cez pôsobivú výstavu fotografií študentov Katedry etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM, projekciu krátkeho filmu ako aj cez konferenčný príspevok Mgr. Juraja Štofeja, PhD. Práca v sociálne a ekonomicky vylúčenej lokalite (na príklade mesta Trnava), v ktorom predstavil prácu v rómskej komunite z pohľadu špecifických podmienok a možností rozvoja tejto mestskej časti Trnavy.

Druhý deň konferencie bol venovaný novej výskumnej téme etnológov z Katedry etnológie a mimoeurópskych štúdií FiF UCM v Trnave. Rozhodli sa pre tímovú prácu, výsledkom ktorej by malo byť poznanie dejín a spôsobu života mestskej časti Kopánka v Trnave. Táto štvrť prešla viacerými historickými aj sociálnymi premenami, spojenými aj s migráciou a sociálnou vylúčenosťou. Formovanie komunity, ak také vskutku nastalo, je veľmi aktuálnou výzvou. Jednotliví členovia kolektívu k nej pristúpia z hľadiska svojich tém. Úvodné Predstavenie projektu Stratégie fungovania a možnosti rozvoja sociálne a ekonomicky marginalizovaného priestoru mala na starosti PhDr. Martina Bocánová, PhD., ktorá si prizvala na pomoc aj historika PhDr. Petra Horvátha. Jeho osobné spomienky a znalosť prameňov i ľudí bolo jedinečným vstupom do skúmanej problematiky.

Kopánku v 20.storočí na katastrálnych mapách predstavil PhDr. Martin Priečko, PhD. Premeny územného plánu skúmanej oblasti reflektovali sociálne a migračné, resp. osídľovacie procesy, ktoré Kopánku zasiahli v sledovanom čase. Referát venovaný Presídlencom z Oravskej priehrady predniesla historička Mgr. Klaudia Mišovičová z UCM v Trnave. Mimo hlavnú tému sa v ňom podrobne venovala problematike osídľovania Oravy, jej príspevok sa však ukázal plne relevantný, keď prešla k meritu záujmu tohto konferenčného bloku, totiž v roku 1940 započatému riadenému osídľovaniu obyvateľov z Ústia nad Oravou a ďalších obcí v Trnave. Zaujímavá nadväznosť sa ukázala v príspevku, doc. Kataríny Slobodovej - Novákovej, PhD., ktorý sa venoval Životným stratégiám presídlencov v prvých rokoch po príchode do Trnavy na

základe analýzy ich hospodárskeho života. Hospodárenie v novom prostredí postupne vyžadovalo adaptáciu z vysokohorských podmienok na pôdne a klimatické podmienky Trnavskej tabule, v rodinných podmienkach a to všetko na okraji mesta, ktoré stále viac vplývalo na vzťahy a usporiadanie spôsobu života presídlencov. O rodinných pomeroch týchto presídlencov sme sa dozvedeli podrobnejšie z referátu Mgr. Silvie Letavajovej, PhD., Zmeny rodiny (jej modelov a väzieb) v dôsledku riadenej rurálno – urbánnej relokácie. Autorka si kládla za cieľ zistiť, k akým zmenám prichádzalo z hľadiska príbuzenských zväzkov, snahy zachovať celistvosť rodiny, endo, resp. exogamný výber manželského partnera, ako aj proklamované vzťahy k predkom. Kolegyňa vychádzala zatiaľ z analýzy archívnych prameňov, ktoré postupne dopĺňa výpoveďami pamätníkov relokácie a ich potomkov. Ďalším sociálnym rozmerom plánovaného projektu je otázka, ktorá súvisí so sociálnom obrazom lokality. Príspevok pod názvom Chudoba a dobročinnosť k tejto téme predniesla PhDr. Martina Bocánová, PhD. Kopánku predstavila ako mnohovrstevnú lokalitu v ktorej časť obyvateľstva, niektoré ulice, žili na hraniciach biedy. Tu sa aktivizovali osvetové, náboženské a ďalšie spoločenstvá, ktoré pomáhali svojimi prostriedkami vyrovnávať tieto rozdiely.

V podstate v kontexte predchádzajúceho príspevku vyznel aj druhý konferenčný príspevok Dr. Štofeja, ktorý sa venoval Špecifikám výchovných a vzdelávacích procesov v rómskych rodinách v súčasnosti. Poslucháči sa dozvedeli mnoho zaujímavého o praktickej terénnej práce etnológa, ktorá je previazaná na rodinné, príbuzenské i spoločenské väzby komunity, v ktorej pôsobí.

Ešte pred záverom konferencie dostal priestor príspevok prof. Viery Feglovej, CSc. z FSEV UK v Bratislave. Preniesla nás v ňom do svojej obľúbenej lokality v Horskom parku v Bratislave a predstavila tento priestor z hľadiska etnologičky, ktorej obľúbenou aktivitou sú prechádzky so svojim psom. Diskusia, ktorú príspevok vyvolal mala niekoľko vrstiev - okrem konkrétnych prípadoch, ktoré nahodenú štruktúru a javy v príspevku potvrdzovali alebo vyvracali, otvoril sa aj významný metodologický problém *going native.* Nakoľko vieme sami reflektovať spoločnosť a vzťahy, keď sme sami ich priznanou súčasťou. Určite sa k takémuto typu diskusií v budúcnosti budú bádatelia častejšie vracať.

V závere konferencie, ktorý zostal možno aj naschvál otvorený novými projektmi a témami, sa ešte konalo krátke stretnutie prítomných členov a členiek Národopisnej spoločnosti Slovenska. Predsedníčka, kolegyňa Martina Bocánová, podala akýsi zápočet prvého roku svojho pôsobenia

v podobe neformálnej správy o Činnosti Národopisnej spoločnosti Slovenska za prvý rok práce nového výboru. Dosiahnuté výsledky a plánovanie ďalšej činnosti, ktoré boli akceptované s uspokojením aj uznaním. Celkom na záver sme zažili milú slávnosť, keď mladé kolegyne v mene účastníkov konferencie, v mene NSS aj vo svojom mene zablahoželali k životnému jubileu prof. PhDr. Marte Botikovej, CSc. a Doc. PhDr. Hane Hlôškovej, CSc.

Keďže sa ma celá konferencia týkala doslova až do konca, zostáva mi len poďakovať za iniciatívu, dosiahnuté prezentované poznatky, odhalenie vlastných výskumných rezerv a milé pripomenutie letiaceho osobného aj profesného času. Teda tak, ako je na konferenciách zvykom - *Ďakujeme za vašu účasť!*

Študentská vedecká odborná konferencia 2016 na bratislavskej KEM FiF UK

Student Scientific Coference 2016 at department of Ethnology and Museology, Faculty of Arts UK

Soňa Jambrichová

Dňa 27. 4. 2016 sa na Katedre etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave konala Študentská vedecká odborná konferencia 2016 (ŠVOK) v kategórii Etnosekcia. Znova po roku sa učebňa G366 naplnila študentmi a odborníkmi z odboru aby spoločne posúdili úroveň študentských prác. Konferenciu úvodným slovom otvorila doc. RNDr. Tatiana Bužeková, PhD. vedúca odboru Etnológia. Odbornú porotu, ktorá posudzovala príspevky jednotlivých prednášajúcich, tvorili emeritná pedagogička katedry doc. PhDr. Ľubica Droppová, CSc., a PhDr. Katarína Popelková, CSc. a PhDr. Juraj Zajonc, CSc. z Ústavu etnológie SAV. Študentov v porote zastupoval Bc. Tomáš Winkler. Podujatie moderoval Bc. Michal Uhrin, študent piateho ročníka a člen študentského občianskeho združenia Kultúrna rovina každého (OZ KROK), ktoré pôsobí pri katedre. Pred začatím súťažnej časti ŠVOK prostredníctvom pútavej prezentácie predstavila Bc. Linda Moróczová, študentka štvrtého ročníka a predsedkyňa OZ KROK, toto študentské združenie - jeho činnosť a zámery do budúcnosti. Ako uviedla, k hlavným cieľom OZ KROK patrí propagácia odboru etnológia a zároveň organizácia rozličných katedrových podujatí, medzi ktoré patrí napríklad iniciácia prvákov. Jednou z noviniek tohtoročnej ŠVOK bolo udelenie ceny OZ KROK, ktorej víťaz bol určený na základe hlasovania prítomných študentov.

V súťažnej časti sa ako prvá predstavila Bc. Júlia Holaňová s príspevkom *Hudobno-kultúrne podujatia: význam festivalu a motivácia účastníka*, vychádzajúcim z výskumu, ktorý bol súčasťou jej bakalárskej práce. V príspevku využila teóriu Victora Turnera, zaoberajúcu sa liminalitou a prechodovými rituálmi, ktorú aplikovala na návštevníkov letného hudobného festivalu. Zaujímala ju motivácia návštevníkov zúčastňovať sa na hudobnom

festivale, organizácia priestoru podujatia a vzťahy medzi jednotlivými účastníkmi. Popri klasických etnografických metódach využila mapovanie terénu, keď si všímala usporiadanie priestoru festivalu. V diskusii k príspevku sa pozornosť obrátila na dočasné stieranie statusov počas hudobného festivalu ako námet na ďalší výskum.

Druhá v poradí sa predstavila Dominika Lešková, študentka druhého ročníka, s príspevkom *Spomienkové rozprávanie žien*. Príspevok sa sústredil na problematiku vzdelania a práce žien, reflektovanú v naratívoch. Referujúca vyzdvihla dôležitosť celkového dobového kontextu a vplyv politického režimu na spôsob života ľudí. Poukázala tiež na pomerne veľké rozdiely vo vzdelaní dvoch generácií jej informátoriek ako dôsledok vplyvu viacerých faktorov. Je potrebné dodať, že pri písaní príspevku vychádzala z výskumu, ktorý sa konal v prvom ročníku štúdia.

Ďalšou prezentujúcou bola Bc. Andrea Bučičová s prácou *Jazyk ako nástroj moci v súdnom pojednávaní*. Práca vznikla počas seminára Lingvistická antropológia. Hlavnou metódou výskumu bolo zúčastnené pozorovanie na okresnom súde. Počas výskumu sa zamerala na spôsob vypočúvania, odlišnosť jazykových registrov jednotlivých účastníkov pojednávania a spôsob, akým je preverovaná dôveryhodnosť vypočúvaných ľudí. Po pútavej prezentácii odborná porota ocenila uplatnenie teoretických konceptov a precízne spracovaný výskumný materiál z priebehu súdneho pojednávania. Nasledovala tiež živá diskusia o špecifickosti antropologického výskumu a použití jazyka v mocenskom kontexte. Po prestávke nasledoval príspevok Bc. Richarda Lettricha s názvom *Pohroma ako multidimenzionálny jav*. Prezentujúci v práci analyzoval interpretáciu pohromy v rozprávaní účastníkov výskumu, ktorý bol súčasťou jeho bakalárskej práce. Zameral sa v nej predovšetkým na spôsob, akým ľudia reflektujú morálne normy v kontexte pohromy. Pri zbere dát využil okrem tradičného etnografického interview aj menej tradičnú metódu vignet teda príbehov o modelovej situácii, ktoré sa používajú na zachytenie postoja a hodnôt informátorov. Ako referujúci podotkol, jednou z motivácii prečo ho zaujala táto téma je fakt, že antropológia pohromy je v prostredí slovenskej etnológie pomerne málo rozpracovaná, čo môže slúžiť zároveň ako inšpirácia pre budúce práce.

Poslednou prezentujúcou bola Bc. Nina Sovič s príspevkom *Príbehy o revenantoch: Prečo sa mŕtvi vracajú k živým?* Hlavným podnetom na výber tejto témy boli pre prezentujúcu príbehy, ktoré sa rozprávali v jej rodinnom kruhu a tiež odborná stáž v Chorvátsku, kde sa s podobnými príbehmi stretla počas práce v archíve. Autorka vykonala empirický výskum v lokalite

s chorvátskou zložkou obyvateľstva. Vo výskumných dátach bolo prítomné prelínanie realistického postoja k smrti s predstavami o návrate zosnulých. Nina zdôraznila tiež aktuálnosť výskumnej témy predstáv o smrti s ohľadom na meniacu sa spoločnosť, či na konfesionálnu situáciu. V diskusii zaznel okrem iných aj výstižný výrok: "Aj napriek smrti sú zosnulí súčasťou života."

Po porade odbornej poroty a študentskom hlasovaní boli vyhlásené výsledky súťaže ŠVOK 2016. Prvé miesto získala Andrea Bučičová, na druhom mieste sa umiestnil Richard Lettrich a tretiu priečku obsadila Dominika Lešková. Títo traja ocenení sa predstavia na jeseň na celoslovenskom kole ŠVOK. Favoritom študentov sa stala Dominika Lešková, ktorá získala diplom a malý darček.

Po odovzdaní cien sa všetkým prítomným predstavil Juraj Štofej, vedúci Komunitného centra Coburgova v Trnave, ktoré sa venuje najmä práci s rómskymi deťmi. Prítomní mali možnosť pozrieť si krátke filmy a prezentáciu o tomto centre. Na chodbe pri učebni G366 bola pri tejto príležitosti inštalovaná výstava fotografií, dokumentujúca desať rokov práce a aktivít komunitného centra. Súčasťou prezentácie bol aj kultúrny program detí z centra, keď na pôde Filozofickej fakulty UK predviedli hip hop a beatbox. Zožali veľký potlesk a tak predstavenie Komunitného centra Coburgova a vystúpenie detí bolo obohacujúcim záverom tohoročného úspešného kola ŠVOK na KEM FiF UK.

Oceneným blahoželáme, mladým raperom z centra Coburgova ďakujeme za kultúrny program a tešíme sa znova o rok na ďalšie zaujímavé príspevky študentov.

Centrum Koburgovo,
autorka fotografie L. Moróczová

Diváci ŠVOK,
autorka fotografie L. Moróczová

Pozoruhodný sebaobraz Hrušovčanov

Remarkable Self - Portrait of the Hrušov people

Ján Botík

Nevšedný počin Hrušovčanov, ktorí v priebehu piatich rokov vydali sériu ôsmich publikácií k obrazu o tradičnej kultúre obce Hrušov, je iba jedným z mnohých dokladov, ako si v regionalisticky zameranom bádaní priam nadštandardnú pozíciu udržujú lokálne rámcované monografie. Svedčia o tom nielen viaceré stovky takýchto publikácií, ktoré na Slovensku vyšli od druhej polovice uplynulého storočia. Poukazuje na to aj dávna história monografického zobrazovania dedín a mestečiek, ktoré sa v slovenskej odbornej spisbe prehupli už cez dve storočia. Je teda zrejmé, že v národopisnom, ale aj v širšom vlastivednom či spoločenskovednom bádaní sa dedinská pospolitosť či lokálna komunita, stali častou a významnou analytickou jednotkou komplexne koncipovaných výskumov a publikačných výstupov. V čom treba vidieť takúto výnimočnú príťažlivosť a pravdaže aj produktívnosť bádateľskej metódy, pre ktorú sa ustálilo označenie *lokálna monografia* alebo aj *vlastivedná monografia*.

Je to dané najskôr tým, že sídla dedinského a mestského typu boli oddávna najbežnejším indikátorom začleňovania ľudí do zoskupení, v ktorých žili, a z ktorých sa odvíjala ich skupinová identifikácia. Na dennom poriadku sa žiadalo konkretizovať, že napr. *My Sliačania* žijeme pod Salatínom, *tí Hrušovčania* sú skoro všetci lazníci, *Skaličania* zasa chýreční vinohradníci, *Jarovčania* sú Chorváti, *Bacúšania* sú Kochniari, *Mladoničania* takí Hoptrtári atď. Identifikácia s miestom usídlenia, s jeho prostredím, s tam žijúcimi ľuďmi, s ich zamestnaniami, národnosťou, ako aj s ich vlastnosťami, býva tou najprirodzenejšou platformou pre pocit človeka, že s niekým súvisí, alebo že k niekomu prináleží. Stotožňovanie sa s určitou lokalitou/obcou, ako aj s jej obyvateľmi, vyplýva z toho, že naprostá väčšina dedinčanov sa v príslušnej dedine narodila, tam títo ľudia vyrastali, spravidla tam aj prežili svoj život. Jednotlivé rodiny spájali zhusta popretkávané príbuzenské a susedské zväzky s inými rodinami. Všetkých zjednocoval spoločný dedinský chotár. Všetci sa zhromažďovali v ich kostole, posedávali v dedinskej krčme, družne sa zabávali

pri tej istej muzike a svorne sa odprevádzali aj na druhý svet. To všetko spôsobovalo, že dávne, vzájomne popreväzované a vžitými kolektívnymi normami zjednotené spolunažívanie dedinčanov sa vyznačovalo silným pocitom/vedomím spolupatričnosti, jednotným a rešpektovaným spôsobom života, aj silným vzťahom dedinčanov k svojej obci ako k svojmu rodisku a domovu. Spôsob života ľudí na prevažne agrárnom Slovensku a v jemu zodpovedajúcej tradičnej spoločnosti, vyznačoval sa výraznou hospodárskou a sociálnou uzavretosťou, príznačnou konzervatívnosťou a vernosťou tradícii. Kultúra tradičnej spoločnosti bola kultúrou lokálnou. Lokálna a regionálna variabilnosť boli určujúcimi znakmi tradičnej kultúry.

Možno teda zhrnúť, že to boli naznačené danosti tradičnej spoločnosti, ktoré podnecovali a doposiaľ aj utvrdzujú bádateľov v presvedčení, že dedinská pospolitosť je vysoko reprezentatívnou sociálnou jednotkou a lokálna monografia je nanajvýš produktívnou metódou pri rozpracovávaní a sprostredkovávaní obrazu tradičnej kultúry. Z takýchto pozícií zrejme vychádzali aj predstavitelia oficiálnych ustanovizní, kultúrneho a spoločenského života v Hrušove, ktorí sa podujali spracovať o Hrušove už dávnejšie zamýšľanú publikáciu. Pri uvažovaní o jej koncepčnom a obsahovom zameraní vychádzali z toho, že v odborných kruhoch, ako aj vo vedomí širokej kultúrnej verejnosti, sú Hrušov a Hrušovčania zapísaní ako národopisne výrazná lokalita s výnimočne zachovalou a rozvetvenou škálou tradičnej kultúry. Práve preto bol Hrušov vytypovaný a poverený k usporadúvaniu regionálnych folklórnych slávností *Hontianska paráda,* ktoré sa v uplynulom roku dožili jubilejnej dvadsiatej prehliadky. To boli zrejme postačujúce dôvody k tomu, že Hrušovčania sformulovali dlhodobé smerovanie a profiláciu svojej obce v tom zmysle, že tradičná ľudová kultúra predstavuje pre nich najvyššiu hodnotu v oblasti kultúrneho dedičstva, takže ju považujú za základ kultúrnej identity Hrušovčanov, ako aj za základ ekonomického rozvoja obce. Z toho potom vyplynulo, že projekt plánovanej monografie, ako aj samotnú edíciu jej publikačného výstupu, nazvali *Tradičná ľudová kultúra obce Hrušov.*

Národopisnú monografiu Hrušova sa rozhodli spracovať a vydať nie ako jeden súhrnný opus, ale ako viaczväzkovú edíciu. Čiže ako sériu tematických publikácií, pričom každá z nich bola rámcovaná niektorým z ťažiskových úsekov materiálnej a duchovnej kultúry Hrušova. Doteraz už vyšlo osem zväzkov tejto nevšednej edície:

1/ Anna Brlošová
Naprostred Hrušova. *Spevník ľudových piesní*. Hrušov 2010, 108 strán, 20 ilustrácií, 75 notových záznamov. ISBN 978-80-971708-8-2.
2/ Anna Sásová
Svadobné zvyky obce Hrušov. Hrušov 2010, 96 strán, 43 ilustrácií. ISBN 978-80-970615-6-2.
3/ Anna Sásová – Anna Brlošová
Hrušovský kroj a jeho premeny v čase. Hrušov 2011, 192 strán, 240 ilustrácií. ISBN 978-80-970960-6-9.
4/ Anna Sásová – Anna Brlošová
Zvykoslovie obce Hrušov. Hrušov 2012, 239 strán, 92 ilistrácií, 53 notových záznamov. ISBN 978-80-971202-9-0.
5/ Peter Brada – Ján Brloš
Tradičné staviteľstvo v Hrušove. Hrušov 2013, 288 strán, 314 ilustrácií. ISBN 978- 80-971518-7-4.
6/ Ján Botík
Hrušov a Hrušovčania. *Sídelný a sociokultúrny profil tradičnej lazníckej komunity.* Hrušov 2014, 200 strán, 31 ilustrácií. ISBN 978-80-971708-8-2.
7/ Peter Brada a kolektív
Roľníctvo v Hrušove. *Gazda na poli a vo dvore.* Hrušov 2014, 334 strán, 239 ilustrácií.ISBN 978-80-971872-8-6.
8/ Anna Sásová – Anna Brlošová
Z Hrušovského stola. *Gazdiná na dvore a pri peci.* Hrušov 2015, 416 strán, 197 ilustrácií, 20 notových záznamov. ISBN 978-80-972186-7-6.

Týmito zväzkami edícia *Tradičná ľudová kultúra obce Hrušov* ešte nie je uzavretá. Rozpracované a plánované sú ešte zväzky venované genealógii hrušovských rodín a rodov, povestiam a spomienkovému rozprávaniu, detskému folklóru a hrám, spolkom a občianskym združeniam, prípadne aj ďalším tematickým úsekom.

Autormi doteraz vydaných a aj pripravovaných zväzkov sú napospol Hrušovčania. Čiže v Hrušove narodení alebo trvalo usadení, tam aj pôsobiaci občania, ktorí sa svojim vyšším vzdelaním a záujmom o veci verejné, hlavne na úseku kultúrneho dedičstva, tradičnej kultúry, ľudového umenia a folklorizmu, zaradili medzi činorodú hrušovskú elitu. Napriek tomu, že výskumnej a publikačnej činnosti sa venujú ako svojej neprofesionálnej a záujmovej činnosti, necítia sa byť odborne osihotení, ani bezradní. Majú totižto medzi sebou aj graduovanú špecialistku v odbore etnológia a folkloristika (Anna

Sásová), absolventku Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. To, že sa samotní Hrušovčania podujali autorsky zaštítiť edíciu o tradičnej kultúre Hrušova, považujem za uvážené rodácke gesto, ale aj za prínosné tvorivé rozhodnutie. Hlavne preto, lebo títo autori sa pustili do spracovávania kultúrnych reálií, ktorým už dlhodobo venujú svoj voľný čas, obdiv, odbornú prípravu, aj úsilie o ich zachovanie. Ich autorské ašpirácie opodstatňovalo aj to, že sa podujali predstaviť kultúru, jej nositeľov a prostredie, s ktorými dlhodobo žijú, takže ich poznajú jednak z vlastného zažitia, ako aj z kolektívnej pamäti viacerých generácií Hrušovčanov. Publikácie, ktoré spracovali, sú nielen tvorivým počinom, ale aj čímsi naviac. Tieto diela ako celok sa stali dokladom kolektívneho aktu sebapoznávania, aj tvorivého sebaobrazu Hrušovčanov.

Z pochopiteľných dôvodov nemôžem obísť prípadnú otázku mojich kolegov a kolegýň, ako som sa medzi autormi edície o tradičnej kultúre obce Hrušov ocitol aj ja – Nehrušovčan. Tým spojivom, ktoré ma solidarizovalo s Hrušovčanmi, bola moja predchádzajúca zainteresovanosť na výskume, ako aj na spracovaní a vydaní národopisnej monografie *HONT – Tradície ľudovej kultúry* (1988). A tým motívom, ktorý ma doviedol k rozhodnutiu podieľať sa na realizácii edičného projektu Hrušovčanov, bol zámer prispieť k dokompletizovaniu národopisného obrazu Hrušova tematickými úsekmi a problematikou, ktoré vo vydaných ani v plánovaných zväzkoch neboli zastúpené (tradičná rodina, dedinská pospolitosť, sídelné spoločenstvo, kolektívne identity, sociokultúrne transformácie).

K najviac oceňovaným stránkam bádateľských výsledkov, ktoré boli zhromaždené metódou lokálnej monografie, patrí zámer sprostredkovať čo najcelistvejší obraz o najpodstatnejších zložkách tradičnej materiálnej, sociálnej, duchovnej a umeleckej kultúre danej lokality. K takémuto komplexnému obrazu sa priblížila len máloktorá monografia, čo sa vzťahuje aj na tú hrušovskú. Treba však oceniť, že také ťažiskové úseky tradičnej kultúry, akými sú poľnohospodárstvo, remeselná a domácka výroba, odev, staviteľstvo, strava a stolovanie, rodina a domácnosť, rodinné a kalendárne obyčaje, piesne, ako aj genealógie rodín, slovesný a detský folklór, to sú nepochybne fundamentálne témy, na ktorých sa podarilo predstaviť ucelený obraz sociokultúrneho profilu Hrušovčanov. Jeho nepochybne najsilnejšou stránkou je nadštandardná miera materiálovej a faktografickej nasýtenosti. Tým najpresvedčivejším dokladom tohto konštatovania je doterajších 1874 strán formátu A5, 1176 fotografií a kresieb a 148 notových záznamov,

prostredníctvom ktorých nám autori sprostredkovali jedinečnú a presvedčivú podobu tradičného Hrušova a spôsobu života jeho obyvateľov.

O doteraz vydaných zväzkoch hrušovskej monografie možno konštatovať, že sú to publikácie vzácne autentické. Reálie tradičnej kultúry sprostredkovávajú z najpôvodnejších zdrojov historickej a kultúrnej pamäti, čiže od početných hrušovských pamätníkov a zväčša aj skvelých respondentov. Ich svedectvá sú doložené nespočetnými výrokmi a reflexiami, ktorých hrušovská proveniencia a lokálny kolorit sú umocnené živým nárečím Hrušovčanov. Jednotlivé zväzky monografie sú doplnené prílohami nárečových slov, špeciálnych názvoslovných výrazov aj ucelených textov v hrušovskom hovorovom jazyku. Oceniť treba, že tvorcovia hrušovskej monografie sa neuspokojili iba s tým, čo zhromaždili výskumom kvalitatívneho typu. z domácich naratívnych, ako aj z písomných a ďalších prameňov. Keďže vedeli, že do Hrušova zavítali aj výskumníci z viacerých centrálnych inštitúcií, zúžitkovali aj materiály z dokumentačných fondov Ústavu etnológie SAV, Ústredia ľudovej umeleckej výroby a z Katedry etnológie a muzeológie Univerzity Komenského v Bratislave, taktiež aj zo Slovenského národného múzea v Martine. Len v máloktorej lokálnej monografii bol skoncentrovaný taký veľký potenciál empirických dát o tradičnej kultúre a spôsobe života, ako sa to podarilo tvorcom hrušovskej edície.

Ku presvedčivosti obrazu hrušovskej monografie významnou mierou prispeli v každom zväzku hojne zastúpené fotografie. Ich dokumentárna vernosť umožnila zvýrazniť a aj lepšie porozumieť podstate sprostredkovávaných kultúrnych reálií a sociálnych situácií. Nezastupiteľným spôsobom priblížili lokálny kolorit Hrušova. Najmä krajinný obraz a krajinný ráz, ako aj jedinečnosť prírodného a ľuďmi skultivovaného prostredia, v ktorom sa odvíjal život mnohých generácií Hrušovčanov. Rozsiahly súbor fotografických dokumentov pomohol zaľudniť túto monografiu. A tým aj posilniť jej identifikačné poslanie. Fotografie už nežijúcich Hrušovčanov pomôžu ich potomkom sprítomniť to, čo už pominulo, do nimi prežívanej reality. Cenným prínosom poznávacej a grafickej výpovednosti hrušovskej monografie je aj kresebná dokumentácia hrušovského staviteľstva, interiérových prvkov a sídelného usporiadania obce od Petra Bradu.

K najpríťažlivejším stránkam každej lokálnej monografie patria reálie, do ktorých sa skoncentrovali prejavy miestneho koloritu a lokálnej jedinečnosti. Aj v hrušovskej monografii k takýmto zvláštnostiam patria pečate krajinného obrazu a krajinného rázu, ktoré do pamäti tamojšej krajiny uložili prírodné procesy v podobe jej geologickjej stavby, konfigurácie pahorkatinového

povrchu, vrátane podzemných priestorov vo vulkanických pieskových tufoch tunajších vrchov, ako aj hydrologických pomerov s hlavnými potokmi a ďalšími vodnými zdrojmi. Na krajinnom ráze Hrušova sa zúčastňovali aj ľudia svojou prítomnosťou, sídelnými, hospodárskymii a ďalšími aktivitami. To všetko vyúsťovalo do takých jedinečností a zvláštností, akými je konfigurácia tamojších oráčin, lúk, pasienkov, lazníckych usadlostí, cestných komunikácií, chotárnych studní atď. Názvy, ktorými pomenovali Hrušovčania jednotlivé časti svojej dediny a jej rozľahlého a členitého chotára, ako aj historické a miestne povesti o jeho pozoruhodnostiach, sú jedinečnými a najautentickejšími dokladmi, že Hrušovčania sa zakoreňovali do priestoru svojej obce nielen materiálnymi, ale aj duchovnými prejavmi a umeleckými výtvormi, ktoré patria k tým najcennejším dokladom historickej a kultúrnej pamäti tejto komunity. Lenže ani týmito sa prejavy lokálnej a kultúrnej jedinečnosti Hrušovčanov nevyčerpávajú. V jednotlivých zväzkoch monografie sú zastúpené dokladmi hrušovského nárečia, odevu, repertoárom hrušovských piesní, spievaním *na zore* vo svadobnom obrade, lazníckym osídlením v podobe hrušovskej dvojrezidenčnosti, no a najnovšie aj folklórnym festivalom *Hontianska paráda.*

Ako som už pri recenzovaní iných monografií poukázal, aj monograficky koncipovaná edícia o tradičnej kultúre obce Hrušov je svedectvom, že metóda lokálnej monografie má čo povedať aj našim súčasníkom. Aj túto hrušovskú edíciu zaiste ocení odborná aj širšia kultúrna verejnosť. Predovšetkým pre jej poznávací prínos. Nakoľko jej adresátom nie je iba úzky okruh národopisných špecialistov, jej zmysluplnosť treba vidieť aj vo vzťahu k samotným Hrušovčanom. Pretože tak, ako príslušníci tradičnej, aj príslušníci dnešnej urbanizovanej spoločnosti sú nielen spoločenskými, ale aj komunitnými bytosťami, čiže Hrušovčanmi. Aj v súčasnej dobe sa lokálna komunita považuje za sociálny rámec domova. Potreba komunity súvisí s potrebou zakorenenosti. S potrebou niekam patriť. Za takýchto okolností sa lokálne monografie stávajú nezastupiteľným zdrojom sebapoznania, aj prostriedkom lokálneho a regionálneho sebauvedomenia.

Kniha pravdivých príbehov

The Book of Truth Stories

Marta Botíková

O forme, obsahu i poslaní monografií obcí sa vedú v etnologickej komunite živé diskusie. Niektoré pred pár rokmi odzneli na stránkach Slovenského národopisu. Soňa Kovačevičová prešla a kategorizovala vyše 80 monografií, zdôraznila v diskusii potrebu zachytávať napríklad etnické a náboženské vzťahy a vyhnúť sa ahistorickosti v tomto type etnologických výstupov (Kovačevičová 2006). Zuzana Beňušková v doplnení či odpovedi upozornila na legitímnosť *lokálneho patriotizmu*, a v inej súvislosti aj na význam tematických monografií, zameraných na analýzu konkrétnych kultúrno-spoločenských procesov (Beňušková 2006). Diskusie pokračujú aj nad novými prácami, keď z najnovších kolektívna monografia obce pripravená na základe opakovaného výskumu (Beňušková 2013) či autorská monografia regiónu (Zuskinová 2014) v ich recenziách (Danglová 2015, Paríková 2015).

Stále rezonujú otázky ako - či má byť monografia obce či regiónu vedecká, odborná, či popularizačná publikácia? Kde sú hranice týchto žánrov? Či má mať takéto, autorské alebo kolektívne dielo záväznú štruktúru, alebo sa pri zostavovaní monografie možno pohybovať voľnejšie, podľa záujmov a odbornej prípravy autorov? A ozaj, kto sú „oprávnení" autori obecných monografií? Profesionálni etnológovia alebo aj amatérski zberatelia? Keď Jana Nosková uvádza konštatovanie svojich informátorov o tom, že „ani najmúdrejší historikovia nemôžu položiť na papier vernejší obraz o živote našich ľudí, ako ti, ktorí ten život žili" (Nosková 2007: 145), upozorňuje aj na silu a dôveryhodnosť autochtónnej výpovede, ktorú objektivizuje čas a tiež jej spoločenská akceptácia. Keď sa predmetom monografického spracovania obce nestávajú len prvky a javy ľudovej kultúry, ale v prvom pláne ľudia a vzťahy, príbehy, ktoré sa vyvíjajú i cyklizujú v historickom a kultúrnom kontexte, lebo veď inak ani existovať nemôžu, získavame pocit, že práve tieto *pravdivé* príbehy sú tým najvernejším obrazom života.

Naše najnovšie dejiny 20. storočia, ako vlastne všetky dejinné príbehy kdekoľvek na svete, prešli mnohými náročnými zvratmi, nedorozumeniami, ale aj časmi relatívnej prosperity, elánu a oduševnenia

v tom turbulentnom storočí. Tak ako sa tieto dejiny dotýkali nás jednotlivcov, našich predkov a rodinných spomienok, tak sa dotýkali aj širšieho spoločenstva obce, cirkvi, v podobe každodenných aktivít i slávnostných chvíľ.

Ako sme už uviedli, je nielen dobrým zvykom, ale aj legitímnym právom obcí, aby vydávali svedectvo o takýchto svojich *malých* dejinách, o špecifických črtách kultúry, spoločenských aktivitách, o svojich významných rodákoch či dosiahnutých úspechoch. Monografické diela tohto druhu tešia samotných občanov (Urbancová 1999). Stále platí, že *napísané ostáva*, ako pamäť určená budúcim generáciám.

I pri najúprimnejšej snahe však môže z takejto literatúry vyprchať ten prvotný impulz, *duch miesta,* o ktorom je kniha napísaná. Takéto kritické hodnotenie sa však určite netýka knihy, ktorá bola uvedená do života poslednú októbrovú sobotu roku 2015 v Dunajskej Lužnej. Kniha Oľgy Reptovej a kolektívu pod názvom *„šak to taške časy bývali": 70 rokov od nového osídlenia obce Mischdorf* vyšla vďaka Obci Dunajská Lužná v spolupráci so Spolkom rodákov M. R. Štefánika, ako aj vďaka Bratislavskému samosprávnemu kraju a ďalším súkromným darcom.

Kniha si nekladie za cieľ obsiahnuť všetky možné témy a sféry života. Naopak, sústreďuje sa na jednu z kľúčových okolností miestnych dejín v polovici 20. storočia, na nové osídlenie po 2. svetovej vojne, keď po odsune nemeckého a maďarského obyvateľstva z obce Mischdorf na základe úradných nariadení sem presídlili rodiny z podjavorinsko-podbradlianskeho kraja, obyvatelia z obcí Košariská - Priepasné a Lubina, a vytvorili nové obecné spoločenstvo, ktoré pod názvom Nové Košariská pretrvalo samostatne až do zlúčenia obcí v roku 1974 a ďalej pretrváva v rámci neustále sa rozvíjajúcej obce Dunajská Lužná.

Oľga Reptová, vzdelaná ekonómka, naučená presne sa vyjadrovať, ale aj osobne hlboko motivovaná, sama spomedzi presídlených rodín, si so svojimi spolupracovníčkami zvolili modernú, ale veľmi náročnú cestu spracovania - popri archívnych a sekundárnych prameňoch spracúvala najmä dokumenty z ústneho podania pamätníkov. Metóda *oral history* má v sebe úskalia, ktoré si autorka uvedomovala, preto sa venovala aj metodickej príprave, ktorá predchádzala samotným rozhovorom. Keď si sami na sebe, či na ktorejkoľvek situácii z nášho života uvedomíme, čo všetko nás pri rozprávaní príbehov ovplyvní - súvislosti ako komu príbeh rozprávame, teda obecenstvo, čas, ktorý máme k dispozícii, historické súvislosti, ktoré rozprávači vždy nanovo reflektujú vo svojich podaniach, môžeme vedieť, že hľadanie akejsi spoločnej línie pomyslenej *pravdy* je skoro až nemožné. A tak sa príbeh presídlenia

a ďalšieho rozvoja obce Nové Košariská v knihe vyskladá z drobných čiastočiek mozaiky životov ľudí, jednotlivcov i rodín, ktorí prežili, či od najbližších počuli aké *taške časy (to) bývali…*

Kniha je logicky členená do kapitol tematicky i podľa chronológie, v rámci jednotlivých období má svoje podkapitoly venované životu a práci obyvateľov i obecných inštitúcií. Aj vzhľadom ku skutočnosti, že presídlenci, noví obyvatelia do Nových Košarísk prichádzali z obcí, kde sa do polovice 20. storočia zachovali mnohé tradičné prvky v odeve aj v iných kultúrnych prejavoch, nechýba tu ani kapitola venovaná ľudovej kultúre, kde sú zvlášť zdôraznené pomerne dlho pretrvávajúce prvky *kroja* a samozrejme stravy i niektorých obyčají rodinného života, ako aj kapitola venovaná etnobotanike, pestovaniu a symbolike rastlín, ktorá je trochu nejasne nazvaná Symbol rastlinnej ríše. Práve tieto časti však menej rešpektujú zvolenú metodiku a zostávajú na popisnej rovine, resp. chýba v nich vystihnutie začlenenia či zmyslu naskúmaného do štruktúry spôsobu života v novom prostredí.

Pri príprave, zostavovaní i písaní knihy sa zužitkovala sústredená zberateľská, výskumnícka práca, zhromažďovanie zaujímavej fotodokumentácie i vkusná knižná grafika a kvalitná tlač.

Najvzácnejšie na knihe, ktorú pripravila Oľga Reptová a kolektív jej spolupracovníčok je, ako slúži príkladom toho, ako sú ľudia, ktorí „dbajú, aby konštruovali sami svoje dejiny" (Nosková 2007: 167).

Aj keď mnohé konštatovania sú uvádzané akoby bez hodnotiaceho hľadiska - toho sa žiadny rozprávač ani pisateľ však nemôže vzdať už i preto, že samotný výber tém a faktov predstavuje istý typ hodnotenia. Oľga Reptová sa tým netají - svoju autorskú *kožu nesie na trh* a zdá sa, že obstojí pred ktorýmkoľvek čitateľom, či to je potomok presídlencov, či niekto z nových obyvateľov, ktorí sa do obce presťahovali v posledných desaťročiach. Kým pre starších predstavuje kniha akési potvrdzovanie vlastných spomienok, pre novo prišlých je zaujímavým zdrojom poznatkov z dejín, každodenného i sviatočného života časti Nové Košariská obce

Literatúra

BEŇUŠKOVÁ, Z. (2006). Niekoľko poznámok k monografiám obcí a regiónov. In: Slovenský národopis, 54, 2006, č.3, s.389-392.

BEŇUŠKOVÁ, Z. a kol. (2013). Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

DANGLOVÁ, O. (2015). (rec.) BEŇUŠKOVÁ, Z. a kol. Liptovská Teplička od

druhej polovice 20. storočia. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013, 303 s. In: Slovenský národopis,63, 2015,č.3, s.312-315.
KOVAČEVIČOVÁ, S. (2006). K charakteristike vlastivedných monografií obcí ako zdroja poznania. In: Slovenský národopis, 54, 2006,č.3, s.379 - 388.
NOSKOVÁ, J.(2007). Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretaci aktérů a odborné literatury. Brno : Masarykova univerzita.
PARÍKOVÁ, M. (2015). (rec.) ZUSKINOVÁ, I. Liptov v ľudovej kultúre. Liptovský Hrádok : OZ Spoločnosť priateľov Múzea liptovskej dediny, 2014, 288 s. In: Slovenský národopis,63, 2015,č.3, s.315 - 317.
REPTOVÁ, O. a kolektív (2015). „šak to taške časy bývali": 70 rokov od nového osídlenia obce Mischdorf. Dunajská Lužná : Vydala obec Dunajská Lužná
URBANCOVÁ, V. (1999). O vytváraní historického povedomia a knižke o dejinách jednej obce. In Slovenský národopis 47, 1999, č. 2-3, s. 275-282
ZUSKINOVÁ, I. (2014). Liptov v ľudovej kultúre . Liptovský Hrádok: OZ Spoločnosť priateľov Múzea liptovskej dediny.

Namiesto nekrológu: Dr. Štefan Mruškovič, CSc., * 10. 9. 1932 Smolenice – †3. 1. 2016 Vrútky

Zuzana Beňušková

Priznám sa, že do Slovenskej národnej galérie som nikdy nechodila častejšie ako počas štúdia na Katedre etnografie a folkloristiky FiF UK v Bratislave. Dr. Štefan Mruškovič nás tam totiž učil dva predmety – muzeológiu a ľudové výtvarné umenie. V podvečerných hodinách sme sa pohodlne usadili na plyšových gaučoch v jeho riaditeľni a započúvali sme sa do jeho zasväteného rozprávania. Až neskôr sme pochopili, že sme mali dočinenia s jednou z najvýznamnejších osobností slovenskej etnológie. Od tých čias som ho napriek môjmu celoživotnému pôsobeniu v etnologických inštitúciách nestretla. Po riaditeľovaní v SNG sa vrátil do Etnografického múzea SNM v Martine a neskôr namiesto oddychu na dôchodku pomáhal rozbehnúť výučbu muzeológie na UMB v Banskej Bystrici. Predsa sa však naše odborné cesty stretli ešte raz. Bolo to v rámci natáčania rozhovorov pre cyklus Osobnosti slovenskej etnológie. V roku 2013 som ho navštívila doma vo Vrútkach. Išla som tam nesúc pod pazuchou čerstvo obhájenú dizertačnú prácu Anky Kasanovej venovanú Vrútkam, s ktorou som ho chcela oboznámiť, a aj s trochu malou dušičkou – vždy o ňom každý hovoril s rešpektom a odstupom, ktorý prislúcha uznávanému nadriadenému. Čakalo ma však priateľské prijatie a veľmi vecné porozumenie hlavnému cieľu, s ktorým som prišla. Sústredene mi venoval asi tri hodiny z letného popoludnia. Zaznamenala som na kameru rozhovor a urobila sériu fotografií, z čoho sme neskôr s Dušanom Raticom zostrihali dokument a umiestnili na youtube.com ako 12. číslo seriálu Osobnosti slovenskej etnológie. Niektoré úryvky, ktoré približujú dr. Mruškoviča z neho vyberám a verím, že bude príležitosť priniesť čitateľom aj celý rozhovor v publikácii vychádzajúcej z projektu.

Chlapčenské roky

„Pochádzam z mnohodetnej rodiny. Otec bol za prvej republiky čiastočne nezamestnaný on sám pochádzal z rodiny z maloroľníka, matka zase z remeselníckej rodiny, jej otec bol obuvník. Keď Baťa začal, tí šustri zanikli na dedinách, čiže bol robotníkom. Môžem povedať, že som vyrastal chudobnej rodine, v mnohočlennej. Keď prišiel 47.-48 rok, končil som vtedy meštiansku školu. A rozmýšľalo sa kam ísť. Tak jediná vec bola alebo ísť šiestu, siedmu,

ôsmu ľudovú, alebo ísť do gymnázia do Trnavy. Ale boli sme dvaja bratia a o rok starší, ten už tam začal. Tak nebolo možné dvoch, to sa muselo platiť a teraz aj samotná doprava vlakom. To boli výdavky! No a ja som sa vtedy dostal do takej situácie, že v susednej obci bola Vlachovičovská rodina a jeden z nich bol prelátom šaštínskeho kláštora Saleziánov. A ten chodil do Smoleníc, zoznámil sa aj s našimi, o bol taký sveták, ale ináč Salezián. Vynikajúco hral na klavír a tak. Vedľa nás bývala pani Smolková, to boli podnikatelia, oni mali klavír, tak ja večne pod tým oknom som bol keď on tam vyhrával - tak ma poznal. Aj taký úzus bol: z mnohodetnej rodiny aspoň jeden aby bol farárom. Babky tie to strašne podporovali. No a preto, že ja som chcel ísť do školy, tak ma jednoducho upísali k tým Saleziánom. Ale ja som odtiaľ ušiel. Lebo to čo mi predtým hovorili, som sa stretol s opakom. Tam chlapcov bili, takí chlapci sme tam všetci boli z dedín a hrali sme futbal. Voľakto ma kopol, tak som zahrešil, potom som si chytil ústa, ale už bolo neskoro. Tam bolo tak, že ktorý to počul, to musel oznámiť, vedúcemu, to bol voľáky ten prelát, novic, že som sa rúhal Bohu. A tak som dostal takú tabuľku a musel som sa ruženec modliť pred vstupom do baziliky. Tam ma našli: Na púť chodili zo Smoleníc Smoleničania, našli ma tam ako hriešnika. Tak to hneď žalovali doma, bol som z toho taký nešťastný. A tak som potom presne na Štedrý deň odtiaľ odišiel. Za pomoci sestrenice. Pričom my máme v rodine práve cez tú sestrenicu kňaza, ktorý bol biskupom v Ríme, aj tam zomrel. To bolo každému také čudné. A tá sesternica prišla pre mňa, tajne sme na Štedrý deň odtiaľ odišli. Potom som sa nemohol ukázať farárovi na oči, lebo som sa bál a mal na to právo, to bolo podpísané, že ma znovu tam odvedú. A videl som, že tam niektorých chlapcov zbili. To bolo tak, že tam boli nadržaní mladí, ktorí ešte neboli kňazmi, neboli vysvätení, ale už boli v tých reverendách čiernych a snažili sa viesť športovú záujmovú činnosť.

Jedno čo tam bolo zaujímavé, že tam hľadeli na to, aby každý sa mohol realizovať v čom mal určité nadanie. Mňa vybrali do výtvarného kurzu. Večne som kreslil, maľoval plagáty futbalistom a tak už ako-tak som čuchol tomu kresleniu a stále ma to držalo. No a tak keď som to skončil, prišiel som domov. Teraz čo? Chcel som za ísť učiť za predavača do obchodu. Tam ma nezobrali, lebo bolo len jedno miesto a to ten vedúci mal svojho synovca, tak ho tam dosadil. Tak s plačom domov. Starší brat po vojne šiel do Partizánskeho, to bola kasta, mali uniformy, pracovali štyri roky, to bola tam škola, tá škola mala charakter maturity. To boli Baťovi pracovníci. No a keď on prišiel v tej uniforme, tak to celá dedina okolo neho, každý sa tam chcel dostať. Lenže tam bol vtedy takým zástupcom riaditeľa, spolužiak môjho otca, tiež bol zo

Smoleníc. Ten spôsobil, že som tam prišiel, aj odtiaľ som ušiel. Lebo ja som tam išiel s tým, že budem sa učiť tam maľovať a budem reklamným maliarom ako Štibraný čo tie veliké plagáty robil na fajermúroch v dedinách a v mestách. Všade sa tá Baťova výroba propagovala. A mne tak povedali po niekoľkých mesiacoch: no kamarát, to keď chceš študovať, musíš ísť na umeleckú priemyslovku a keď ju skončíš, potom príď a už prídeš ako hotový do nášho kolektívu. Tak som odišiel. No ale na UMPRUMku som sa nemohol dostať. To bolo v priebehu roka. Tak druhý odbor bolo lesníctvo. To som večne len k tým horám a ja môžem povedať, že poznám dokonale stromy, dreviny, mne stačí kôru chytiť, alebo nejaký kus dreva a ja viem aké je to drevo. Tak ma prijali. Musel som mať dvojročnú prax. Rok robiť v lese normálne práce a rok také pomocné práce v kancelárii, musel som sa učiť na stroji písať, kubíkovať, merať, vypočítať. Všetko sa robilo len takto, a zameriavanie terénu, tak to sa robilo trojčlenkou. Tak som bol prijatý do Banskej Štiavnice a po ceste vlakom som išiel domova a stretla ma známa z okresného výboru Zväzu žien, To už bolo po 49. roku. A moja mama bola tiež v Smoleniciach u nás vo výbore zväzu žien, poznali sa: „ A Števko kde si ty bol?" sa ma pýtala. Som jej to povedal. „No ale ty musíš ísť na umeleckú školu, ty nám robíš plagáty." Hovoril som jej osud z toho Partizánskeho. Tak ona mi potom vyhľadal adresu , všetko, naviedla ma na tú UMPRUMku, prijali ma, tak som šiel.

Maturoval som ako grafik. Vo 4. ročníku ma navštívil Bednárik a ten chcel ilustrovať svoju knihu. A robiť aj výskum, to boli vtedy tie ohniská, a to ľudové poľovníctvo vtedy vychádzalo. Tak sme sa zoznámili, pre mňa to bolo dôležité, ja som si chcel zarobiť, tak som súhlasil stým, že mu budem ilustrovať tú knihu. „Šak dobre zarobíš". Ale končili prázdniny, ja som to urobil, odovzdal, ale honorár som nedostal. Dlho som honorár nedostal, tak som sa ho pýtal, on mi hovorí: „Vieš, som dostal list z tej osvety, že ten honorár ešte neposlali, ale už pošlú". Ale ja som išiel sem a išiel som do Osvety a pýtal som sa na to a oni mi potvrdili, že vôbec, že Bednárik napísal list, že honorár môjmu priateľovi Š. Mruškovičovi za kresby vyplatiť mne, pretože ja mu tie kresby zaplatím, čo som už aj urobil. Tak to bola taká nepríjemná vec s Bednárikom. Takže som prišiel o honorár. Ale takto som skončil vlastne v osídlí toho Bednárika. Začal chodiť za mnou. Ale keďže som dva roky u tých lesov stratil, musel som ísť na vojnu. Bednárik mi hovorí: „Števko, čo by si ty išiel na vojnu, príď, budeš študovať u nás na našej fakulte a budeš robiť tu pri škole". To sa mi ľúbilo. Tak som teda išiel na tie prijímacie skúšky, prijali ma, tak som sa dostal na národopis."

Do múzea

„Ja to Slovenské národné múzeum v Martine dosť intímne poznám tak od konca tých 50. rokov. To bolo obdobie, keď som sem prišiel na prax do múzea a hneď potom som sa začal viazať nejakými akciami. Vtedy sa hovorilo o skanzene. ... Zriadila sa taká komisia Československá, ktorá iniciovala vznik alebo založenie, teda najprv dokumentáciu múzea ľudovej architektúry v tomto prípade v Martine na celoslovenskej báze. Hneď od prvého dňa ma tam kooptovali, aj som pracoval v tej komisii – stretli sme sa v Rožnove pod Radhošťom, potom v Tatrách v Novom Smokovci. Ovšem zostalo to také zakliate. Prešli roky, koniec 50. rokov Geryk už nefungoval, ten stále o tom rečnil, keď som ho navštívil, nariekal za tým, že to je prepasená príležitosť a mňa sa to tak veľmi dotklo, tak som si vtedy povedal, poviem to úprimne, ja som sa sám pre seba zaprisahal, že toto bude jedna z mojich hlavných úloh presadiť a uskutočniť na celom Slovensku dokumentáciu ľudového staviteľstva a teda realizovať to v tom skanzene. ...Tak sme potom začali. Bolo potrebné postaviť kolektív za tým účelom. Keď som prišiel do Martina, sem do múzea, mne na tej fakulte bolo dobre, uvoľniť ma nechceli, mal som veľké problémy s uvoľnením ... ale potom bolo jedno také sedenie u dekana fakulty kvôli môjmu odchodu. A ja som tam zavolal, lepšie povedané Bednárik a Melicherčík tam zavolal aj Filovú. Melicherčík bol kategoricky proti tomu, ten ani počuť nechcel aby som odišiel. Bednárik, ten tu pracoval svojho času v múzeu a pre múzeum. A mi hovoril: „Števko, vieš, v tom múzeu bude ťažká robota. Tam si budeš musieť zvyknúť aj na to prostredie. Martinčania to je zvláštna societa. Ale keď si na to zvykneš, a presadíš sa, môžeš strašne veľa tam urobiť." (Vtedy tam bol z etnografov jedine Polonec a Krištek a Krištek tam bol len rok po skončení vysokej školy) ... „ ale budeš musíš získať na to tých politických činiteľov. Lebo od toho závisí strašne veľa. Lebo pozemky, to nie je také jednoduché uvoľňovať." Nakoniec potom Puškár Imro, architekt z pamiatkového ústavu, sa zasadil za to aby som sem išiel, no aj Bednárik. Bednárik mi hodne pomohol s tým, že ostanem stále externe učiť na fakulte. Tak som dochádzal. Najprv som mal ľudové staviteľstvo a taký vstup do tejto problematiky, ale potom som už len na tú muzeológiu, lebo som nemohol každý týždeň hocikedy odísť. Bol som riaditeľom inštitúcie a chodili sme po celom teréne.

Formovanie pracovného kolektívu

Tak vyšla Brezová pod Bradlom, potom vyšla Stará Turá a Myjava. Vo všetkých troch a najmä tých dvoch vždy s tými zostavovateľmi som bol takým

hlavným súčiniteľom, pretože ja som ovládal materiál aj pracovníkov ktorí mohli publikovať tieto materiály, pretože boli pracovníkmi Slovenského národného múzea. Publikovať materiál sa mohlo len so súhlasom vedenia, teda riaditeľom múzea podpísať a tak, ale ja som na to nedbal. Vždy som hovoril jedno: prosím vás, robte výskumy a publikujte koľko môžete. Mali by ste využiť tie roky teraz. Po skončení školy až do tej päťdesiatky maximálne aj do terénu a tak spracovávať materiál. Doslova som ich naháňal. Hovorím, ja som bol tretí etnograf. Tak ja som chodil po tých gymnáziách, hľadali sme spolu s riaditeľmi a s učiteľmi schopných ľudí, ktorí prišli do múzea, bolo ich sedem, robili pomocných asistentov. Takže už som ich do toho zacvičoval s tým, že po úspešnom zaškolení po dvoch-troch rokoch pôjdu externe študovať etnografiu. A tak sa mi to podarilo – jednak do Bratislavy, každým rokom som jedného – dvoch a takisto do Brna. Do vedeckej rady redakčnej som pozval aj Jeřábka aj Frolca a oni mi pomáhali túto vec presadzovať. Tí študenti študovali tam a niektorí šli priamo na katedru interne študovať. A tak sa stalo, že za niekoľko rokov sme mali jedenásť etnografov, neskôr sedemnásť etnografov, päť kandidátov vied, ja som prvý robil po mne viacerí potom. Dostal sme z akadémie – čosi ako dekrétované vedecké pracovisko, len nemohli sme byť školiace pracovisko pre vedecké postupy."

Čo ďalej s múzeom?

„Múzeum sa zameriava hlavne na výstavy. Výstavy monotematické – to je trošku málo. Aj keď sú veľmi zaujímavé a veľmi prijímané v zahraničí. Ale predsa treba začať viacej účinkovať aj s tou bázou ľudovej kultúry v kontexte. Hlavne na západné krajiny. Oni by mali vedieť a cítiť, čo to Slovensko znamená v histórii, vlastnej histórii aj tej ľudovej kultúre, aj čo obsahuje dnes. Ja viem, je to zložitá téma, bolo by potrebné urobiť projekt takéhoto charakteru. A ja hovorím, a to hovorím od roku 1990 – treba vytvoriť projekt nových expozícií, ktoré by mali ukázať to Slovensko v takom tom premete, sútoku európskej kultúry a civilizácie."

*

Pri rozhovore s dr. Mruškovičom som mala som pocit, že sa zhováram so skúseným, sviežo a moderne uvažujúcim kolegom, človekom plným nápadov a plánov. V prestávke medzi rozhovorom mi poukazoval svoju vlastnoručnú obrazovú galériu, ilustrácie kníh a množstvo kresieb. Napokon sa pochválil svojou záhradkou, ktorá bola zjavne jeho láskou, vášňou a tvorivým

priestorom. Aj tu mal plno plánov – „tu bude mozaika.... túto ružu som vypestoval....". Pripadala som si ako v botanickej záhrade – napokon je známe, že aj v SNM bolo rozárium riaditeľa a záhradník strihal pre pracovníčky kytičky. Tak ako formoval a pretváral záhradku zjavne pristupoval ku všetkému, čo bolo zverené do jeho rúk.

Zadný plot záhrady susedil s vrútockým cintorínom. Z opačnej strany sa na ňom nachádza kolumbárium. Vtedy mal dr. Mruškovič 80 rokov a jediná zmienka o neúprostnom čase vymeriavajúcom jeho tvorivý život bola úsmevná poznámka, že to má len cez plot. Netušila som, že najbližšie stretnutie bude na druhej strane. Avšak na to letné popoludnie nikdy nezabudnem.

S úctou a vďakou
Zuzana Beňušková

Pokyny pre autorov

Príspevky v slovenskom, českom, poľskom alebo anglickom jazyku prijímame v elektronickej podobe na adrese: **etnoroz@gmail.com**
Rukopisy prechádzajú recenzným konaním, ktoré je podmienkou rozhodnutia redakčnej rady o ich publikovaní. Vzhľadom na akademický charakter časopisu je nutné, aby príspevky spĺňali formálne a obsahové kritériá stanovené redakčnou radou. Nedodržanie kritérií či ignorovanie výzvy na prípadné odstránenie nedostatkov, budú viesť k zamietnutiu príspevku.

Požadovaný rozsah:

štúdia je min. 10, max. 20 NS (normostrán),

odborné materiály min. 8, max. 15 NS,

diskusie max. 10 NS,

ostatné príspevky max. 5 NS.

K príspevku je potrebné uviesť **autorské údaje** (meno, tituly, e-mail, názov a adresa inštitúcie, ktorú reprezentujete). K štúdii **pripojte abstrakt (150 – 200 slov), kľúčové slová (max. 5), všetko v slovenskom aj anglickom (prípadne inom svetovom) jazyku.**
Forma príspevku: Písmo Times New Roman 12, normal, riadkovanie 1,5; bez zalamovania.
Sled jednotlivých častí: názov príspevku, kontaktné údaje autora, abstrakt, kľúčové slová, textová časť (s prípadným vyznačením podnadpisov), literatúra a pramene. Poznámkový aparát uvádzajte na príslušnej strane pod čiarou.
Obrazová príloha: počet prosíme obmedziť na päť. Obrázky prosíme zaslať samostatne vo formáte jpg, v rozlíšení min. 300dpi. Každý obrázok označiť číslom a popisom. Zároveň je potrebné viditeľne vyznačiť umiestnenie obrázku priamo v texte (prosíme, nevkladajte obrázky do textu).

Citačné pravidlá

Časopis sa riadi platnou **citačnou normou ISO 690**. Podrobné citačné pravidlá aj s uvedenými príkladmi nájdete na: http://www.ff.umb.sk/ katedry/institut-socialnych-a-kulturnych-studii/casopis-etnologicke-rozpravy/pokyny-pre-autorov/

Autori vyjadrujú súhlas, že ich príspevok bude zverejnený na webovej stránke (www.ff.umb.sk) a vzdávajú sa nároku na odmenu.